Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FOLKEMINDER

REDAKTION

L. BØDKER OG CHR. LISSE

13. HEFTE 1967

UDGIVET AF FORENINGEN »DANMARKS FOLKEMINDER«

AKADEMISK FORLAG . KØBENHAVN

INDHOLD

Åge Skjelborg: Blus- og bålskikke i Østjylland 137
Niels Kondrup: Valborgblus i Hald 153
Jørgen Larsen: Den »lusede« skarnbasse 156
Jørgen Larsen: Margretenødder 159
Bengt Holbek: At skille ven fra fjende 161
Svend Nielsen: Skillingsviser udsendt af familien Tribler i perioden 1812–42 167
Aage Rohmann: Hvortil duer langhalm? 199
Ane Alstrup: Det store hotel 208
Holger Rasmussen: Teglbrænding i Dokkedal 209
Else-Margethe Ransy: Trylleformel fra Aarup 216

Foreningen »Danmarks Folkeminder«

REGNSKAB FOR REGNSKABSÅRET 1966

(1. marts 1966–28. februar 1967)

Indtægter

Kassebeholdning pr. 28.2.1966		19.595,24
Medlemsbidrag		17.073,45
Bogsalg		3.273,05
Tilskud		
Min. f. kult. anliggender	1.500,00	
Videnskabsfonden	13.376,25	
Dansk Folkemindesamling	400,00	
		15.276,25
Renter		1.432,76
		56.650,75

Udgifter

Publikationer	46.328,85
Forberedelse af nye publikationer	1.834,00
Udgifter til udsendelse	3.040,03
Møder	230,00
Administration	3.799,77
Andre udgifter	101,90
Indsat på det faste fonds sparekassebog	42,08
Kassebeholdning pr. 28.2.1967	1.274,12
	56.650,75

Foreningen ejer udover ovennævnte kassebeholdning det faste fonds obligationer og sparekassebog, pr. 28.2.1967 ialt 8.472,10 kr.

Chr. Lisse, kasserer.

BLUS- OG BÅLSKIKKE I ØSTJYLLAND

Af ÅGE SKJELBORG

Med den foreliggende undersøgelse fremlægges nogle problemer, der hovedsagelig optræder i forbindelse med valborgblus-skikkens tidligere udbredelse i det østlige Midtjylland, med dens brydningsforløb og den indre problematik, der knytter sig til de aldrig statiske, men mere eller mindre dynamiske »blusgrænser« eller -kontaktområder, defineret som sammenhængende eller adskilte topografiske enheder (f. eks. sogne) med tendens til blusbrænding på en, to eller tre folkelige festdage om året.

I ældre tid afholdt den konfirmerede ugifte landsbyungdom på forskellige af årets højtider en række lokale blus- og bålfester, idet *blus* betegner de transportable brændende halmviske, *bål* de stationære afbrændinger af tjæretønder og kvas, hvis brug afveg lokalt. Disse almueungdommens maj- og midsommerfester forekom efter ca. 1840 jævnsides med nationalt, politisk og religiøst betonede folkefester, hvoraf enkelte holdtes som bålfester i sommerhalvåret[1]. Den øvrige befolkning brændte blus eller bål på nationale festdage, på kongers fødselsdage og på årsdage for sejrrigt udkæmpede slag[2]. Tillige kendes bålbrænding ved midsommer (23/6) hos visse sekteriske grupper i Danmark[3].

I 1929 publicerede August F. Schmidt et geografisk udbredelseskort over danske blus- og bålskikke (se s. 139) og forsøgte at se jyske blusgrænser som etniske skel i et vist kulturgeografisk perspektiv[4]. Denne kartografiske markering af et antal danske blusbelæg har fundet udbredt anvendelse, og kortet viser i grove træk blusskikkenes situation ca. 1900 hos den danske landalmue. Da kortet er opstillet efter princippet, at alt kommer kernesundt fra bondekulturen, er byernes blusskikke ikke medtaget. Trods kulturgeografisk ambition mangler dette bluskort og det tilgrundliggende materiale tidskoordinat og social dimension. Der skelnes ikke på lokalt plan mellem eventuel gammel og ny blusskik – en betingelse for overhovedet at kunne tage stilling til blus- og bålskikkenes mulige spredningsforløb – og der er kun i ringe grad taget hensyn til skikkenes funktionelle sammenhæng. På andre punkter har det typologisk belastede stof ikke kunnet

1. Noter findes s. 151.

tåle et korts kategoriske form, hvorved der er afsat quasi-historiske blusgrænser. Ret beset bygger de almene ideer, der hidtil er fremsat om danske blusskikke, på belæg, der ikke har taget alle kvantitative muligheder i betragtning[5]. Omsat i tørre tal vil det sige, at der stadig mangler positive eller negative blusbelæg fra ca. 150 jyske sogne. Dermed røbes et for ringe kendskab til de sociale, historiske og geografiske faktorer, der indenfor dansk område betinger spredning af blusskikke og dannelse af blusgrænser.

En blusgrænse er per hypotese dynamisk, og formodet sammenfald og stabilitet mellem specielt jyske natur-, dialekt- og blusgrænser blir følgelig en abstraktion. Her sigtes til den noget skematiske opfattelse, at en historisk dialektgrænse i Nordhimmerland (mellem w og v i forlyd) slavisk har fulgt samme områdes historiske valborgblusgrænse. I dette tilfælde har en for håndfast fortolkning af dialektografiske teser direkte influeret på en blusgrænses kulturgeografiske orientering[6]. På trods af traditionsoptegnelsernes ujævne kvalitet støtter stoffet den modsatte antagelse, at den blusdynamik, der ca. 1900 synes at *bryde* omtalte folkemålsgrænse, er af ældre oprindelse. Et sammenfald mellem en dialekt- og blusgrænse er ikke altid ensbetydende med et etnisk skel af høj ælde, og man befinder sig på hypotesens grund, når man vil argumentere for eksistensen af et specielt østjysk kultur- og traditionsområde – i det mindste sålænge betingelser for afgrænsning af et sådant endnu ikke kan fikseres. I henseende til kulturmodsætninger må de forskellige geografiske blusområder yderligere ses i sammenhæng med stifts- og herredsgrænser.

Ser man på problemet i almindelighed, har naturlandskabet ved sin udformning skabt hindring eller mulighed for menneskelig kontakt. Hindringerne, der interesserer i denne forbindelse, skabes af såkaldte naturgrænser, defineret som en bestemt del (skovbræmme, højderyg etc.) af et natur- eller kulturlandskab, der virker mere eller mindre hæmmende på menneskelige kontaktbestræbelser. Som følge heraf kan en naturgrænse blive kulturgrænse, men det er ingen fast regel, idet der findes blusgrænser, hvor det ikke har været muligt at påvise tilsvarende naturgrænser[7]. *I princippet* kan den østjyske højderyg i yngre stenalder have afgrænset majblusskikkens kerneområde mod vest, men skikkens udbredelse omkring 1880 er *i realiteten* det eneste faste udgangspunkt. Mens Vejle-ådalen utvivlsomt har dannet grænse for visse kulturelementer – således for maj- og midsommerblus – kan som argument mod en generalisering fremføres, at det oprindelig mose- og vandfyldte Kolindsund på Djursland ikke i historisk tid har skabt påviselige hindringer, men snarere gennem mere mobile person- eller

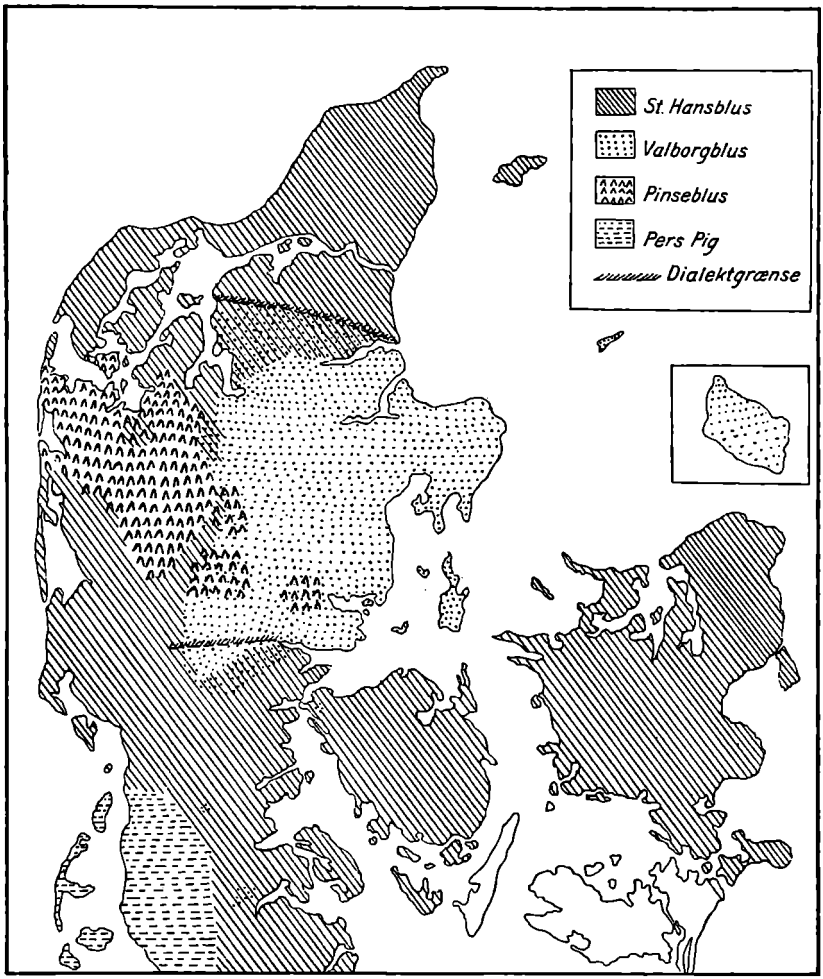

August F. Schmidts bluskort fra 1929 – det hidtil eneste publicerede udbredelseskort over danske blus- og bålskikke. Danske Studier 1929, 165.

erhvervsgrupper skabt *betingelser* for eksistensen af en homogen blustradition i dette område. Man må i de fleste tilfælde nøjes med at konstatere, at der dannes kontaktområder, hvor de forskellige blusskikke mødes, men at det geografiske ikke i spredningsmæssig henseende er nogen hovedfaktor. En kollektiv træghed overfor nyheder i grupper i et givet lokalsamfund giver sociale hindringer, der først må overvindes på forskellig måde og af

forskellige mennesker. Man forlader ikke godvilligt gammel skik og sædvane for at lære nyt.

Kulturlandskabet ændrer sig gennem tiden – ikke blot i takt med menneskers daglige aktivitet, men også ved påvirkning ude- eller ovenfra. Den gradvise ændring af det danske landsbysamfund, der indledtes med landboreformen i 1782, fik – set med eftertidens øjne – også kulturgeografiske konsekvenser. Når man ved udflytning af en gård overskred en blusgrænse, bragte udflytterne en for området ny blusskik med sig, og i flere tilfælde holdt udflytterne fast ved blus- eller bålbrænding på deres gamle kalenderdag – begunstiget måske af en isoleret beliggenhed i forhold til en eventuelt mere sluttet landsbybebyggelse i området. Det er ganske vist ikke noget særkende for festtraditioner på jyske udflyttergårde at brænde enkeltblus, men i visse midt- og østjyske egne har der været udbredt tradition for at hele gårdens hushold brændte deres eget private blus eller bål og kun, når omstændighederne tillod det, deltog sammen med områdets øvrige befolkning[8]. Dette kunne måske forklare, hvorfor blandt andet områder som Viborg- og Grindsted-egnen med stor udflytnings-procent senere har fået status af tydelige kontaktområder for tre forskellige blusskikke[9]. Den private blusform kan, hvor den ikke allerede eksisterede i forvejen, være skabt af selve udflytningen, der har fremkaldt motiverede traditions- og novationsbevægelser i randområdernes kulturmiljøer. I sig selv rummer dette fænomen et nyt og spændende perspektiv, da ungdomslavenes rolle ved arrangement af blusfester i ganske bestemte geografiske områder blir mindre monopoliseret end før antaget. Det etnologiske og folkloristiske traditionsstof antyder i det mindste, at der i det midterste Østjylland (i Djurslands-området) er tale om en historisk foreteelse (dvs. før 1880), og at den private blusfest som skik ikke udelukkende er opstået, efter at ungdomslavene ca. 1900 begyndte at udspille deres gamle organisatoriske rolle i forbindelse med blusfester. Indslaget af enkeltgårde i den ellers dominerende østjyske landsbybebyggelse har måske nok været ret minimalt, men alligevel så mærkbart, at det langt op i tiden har kunnet præge dele af festlivet hos områdets bondebefolkning.

Da ovenstående eksempler har været baseret på tankeeksperimenter, skal anføres et nyere og mere konkret, som på ingen måde skal opfattes som en parallel til de tænkte eksempler, da det er farvet af et tids- og lokalmiljø. I stedet tjener det til belysning af, hvad man forstår ved nyhedsformidling, og hvordan en ny blusskik vinder indpas hos en landbefolkningsgruppe i et avanceret og nyhedsvenligt *randområde*.

Ved århundredskiftet spredtes på muligt ideelt plan gennem lokale seminaristkredse i Jelling skikken midsommeraften at brænde en halmfigur på bålet under afsyngelse af Holger Drachmanns midsommervise:

»Af særlige Fester fejredes kuns Valborgaften. Da brændtes der Blus [...]. Og Egnens Unge flokkedes og sang Fædrelandssange: »Vi elske vort Land« og lignende. Nogle Gange var en Kælling [en halmfigur bundet af det sidste neg] bundet af brændbart Stof [...] til en Stang, der sattes op midt i Dyngen. Bagefter samledes de Unge til en Dans; dog var det ikke saa almindelig paa Landet.« – Jelling sogn.[10]

»Valborgs Aften tændes der Blus her og der, dog er det ikke saa almindelig som tidligere [...] En Gang har jeg set en Halmheks brændt i et Blus, det var ellers ikke saa almindelig. Dog sang de til Afveksling »Vi elske vort Land« [...], men da det tit var kølig Vejr, trak det ikke længere ud [...]. – Vindelev sogn[11].

Indholdet af den ny blusfest smittede først af på den oprindelige 30/4, hvor man fortsat plejede ældre festtraditioner knyttet til den sidste aften i april. I begyndelsen optræder den lokale almueungdom i mildere grad som traditionsbrydere ved kun at overtage dele af det ny bålfestprogram. Efterhånden akcepteres imidlertid også afbrænding af midsommerbål 23/6 i flere andre omkringliggende sogne[12].

Ser man på den kontinuerlige spredning af den nye skik, taler meget for, at de moderate traditionsbrud blandt denne egns almueungdom skyldes enten seminarieungdommens formidlende rolle eller lokal udvikling og sognenes beliggenhed i forhold til Jelling seminarium eller Vejle by. Hermed antydes bl.a. byernes mulige rolle *i nyere tid* som et af de mange spredningscentre for skikken at brænde midsommerbål, *spredt på ideel, kommerciel og individuel-privat basis.*

Til både maj- og midsommerblus var hos almuen knyttet forskellige lokale former for festaktivitet, hvoraf kan nævnes blusvandringer og for visse østjyske egnes vedkommende uddeling af gadelam ved valborg- eller midsommerblusset. At denne skik efter opløsning af ungdomslavene ikke alle steder har befundet sig i den rene dekadence viser en optegnelse fra Falslev sogn i Østhimmerland. Denne optegnelse distancerer sig ved sit realistiske præg fra den idyl og romantik, der har farvet mange beskrivelser af landalmuens blusfester. Blusskikken har i erhvervsgrupper med varierende lokalt tilhørsforhold ændret funktion og fået et andet idéindhold:

»[. . .] Det store Baal paa Klitten var traditionsmæssigt. Det maatte først tændes Klokken 10, naar Mørket havde sænket sig [. . .], og saa ventede vi til Karlene og Pigerne kom sammen med en stor Del af Landsbyens Ældre.

Der var mange Karle fra de to Herregaarde foruden fra et Teglværk og alle Landsbyens og Omegnens Karle. Der kunde ofte være et noget krigerisk Forhold mellem disse sidste [omegnens karle] og Herregaardskarlene, men den Aften var alt Idyl. [. . .]

Hver af Karlene medbragte deres Knippe Brændsel, som Bønderne beredvilligt overlod dem [. . .]. Saa smagtes der paa Drikkevarerne nogle Gange for rigtig at faa Humøret op, og mens alle Tilskuerne stod i en stor Rundkreds, antændtes Baalet. Man nød saa Synet af Ilden, der gik højt til Vejrs, skaalede nok engang, og saa begyndte Ceremonien, som alle glædede sig til eller frygtede, hvis det skulde gaa ud over netop dem. Der blev anbragt en Karl forsynet med et langt grønt Ris paa hver Side af Baalet. Det var i Reglen Herregaardskarle, der ikke havde saa stor lokal Bekendtskabskreds. Landsbyens Karle undslog sig for ikke at støde Tilskuerne.

Det indledtes altid med, at den ene Karl raabte: Her brændes Blus over Heksens Hus. Den anden Karl svarede: Her brændes Blus for en Frø og en Tus. Og hver Gang løftede de Riset og slog ind i Ilden, saa Gnisterne røg højt til Vejrs. Saa blev der stukken Sedler ind til Baalkarlene. Paa disse Sedler havde de forskellige opnoteret, hvad de skulde raabe, og da Baalkarlene ikke var kendt med alle de Sladderhistorier og smaa Skærmydsler, der var mellem Landsbyens Folk indbyrdes eller mellem disse og deres Tjenestefolk, raabte Baalkarlene ubarmhjertigt op, hvad der stod paa Sedlerne. Der var ikke sket ret meget i Sognet det sidste Aar, uden at Sagen blev lagt blot den Aften. Det var langtfra, at alle Opraabene var lige høviske, men et lille Udpluk lød omtrent saaledes:

Her brændes Blus for Per Madsen og Karl Ajsens Kone
– – – – Jens Nielsens Karl og hans Harem
– – – – Niels Piesen og hans Brændevinsflaske
– – – – Rasmus Jokumsen og hans bedste Ko – midt i Gaarden
– – – – Polak Marie og en Æske Svovlstikker
– – – – Teglbrænderen og den Kæp, han slog Johannes med
– – – – Pære-Anders og Fiskerikontrollen (mulkteret for smaa Aal)
– – – – Slagteren og hans Tuberkelko
– – – – Mads Kristensen og en anden Gris
– – – – Smed Morten og hans Kalveskind (hans Violinkasse var et broget Kalveskind)

Hvert Opraab hentydede til en Begivenhed i Sognet, hvorom de fleste vidste Besked, og naar Baalkarlene efter hvert Opraab slog Riset ind i Baalet, lød Hurraraabene og Latteren.

[. . .], og mens Tjæretønden langsomt brændte ned, gik Dansen paa Grønsværen [. . .], og først naar Ilden havde fortæret alt, gik enhver til sit; men ikke nær alle var sikker paa, at de havde haft en morsom Aften[13].«

I nyere tid har ideelle organisationer næsten helt overtaget bålet som festattribut ved midsommerfester, men på et andet og nyere idégrundlag. Disse mere ensartede midsommerbål har med kirkelige og verdslige båltaler efterhånden erstattet de geografisk afgrænsede blus- og bålfester med deres lokale særformer i historisk almuetradition, og indtil ca. 1900 dominerede 'gadeilden' den sidste aften i april på de østjyske ungdomslavs festkalender.

Det jyske majblus-område består groft set af Ålborg, Randers (med Anholt), Viborg, Århus og Vejle amter (med Samsø); men ser man mere historisk og nuanceret på den geografiske fordeling af valborgblus, vil man opdage, at der er brændt majblus og -bål i området mellem Vejle og Mariager Fjord[14], i det indre Sønderjylland[15], på Samsø[16], Drejø[17] og Bornholm[18] og i mindre omfang, men mere usikkert i Vendsyssel[19], i Vestjylland[20] samt på Anholt[21] og nordvest-Fyn[22]. Heraf vil det fremgå, at valborgblus ca. 1880 har været udbredt over en betydelig større del af landet end tidligere formodet[23]. Nu forekommer valborgbål kun få steder, hovedsagelig i visse sogne på Djursland[24], enkelte steder på Horsens-egnen[25] og på Samsø[26], hvor man på privat eller organisatorisk niveau er blevet i ældre *brudt* tradition. Valborgblus er altså tilsyneladende ikke taget op i større udstrækning udenfor det, der formenes at være skikkens oprindelige geografiske funktionsområde[27]. Hvorledes forklare skikkens spredte forekomst i disse forskellige dele af landet, og kan der eventuelt dokumenteres traditionssammenhæng? Da undersøgelser af disse særproblemer på nærværende tidspunkt mangler, men forventes, er man foreløbig afskåret fra at kunne tage stilling til, om der lokalt er tale om gammel eller ny tradition for majblus. For tilhængere af teorien om et egentligt historisk novationsområde i Østjylland for valborgblus er det nærliggende at søge forklaringen i en spredning af nyere dato med tilflyttere, men hypotesen om et østjysk novationsområde for majblus er uholdbar og må modificeres, da man overfører resultater andetsteds fra på danske forhold[28]. Det er endnu ikke muligt at vise påvirkning fra et afgivende, sydligere beliggende kulturområde til et modtagende østjysk kulturområde, og spredningen kan meget vel være sket i alle mulige andre retninger. Omkring 1920 har de østjyske majblus tilsyneladende befundet sig i spredning, f. eks. på Herning-egnen, men på forhånd kan det ikke afgøres, om fænomenet kan tilskrives en ren og skær genoplivning af skikken, hvilket viser, at der ikke med det forhåndenværende stof kan løses problemer af denne art, men at der må supplerende detailundersøgelser til. På Drejø og nordvest-Fyn er der tradition for

majblus før 1850, hvilket ikke forhindrer, at skikken kan være spredt med tilflyttere eller via folkeomflytninger af lidt større omfang – altså modsat den klassiske syd-nord orienterede spredningsvej[30].

Studiet af danske blusskikke i ældre tid (før ca. 1800) bygger på en række kildegrupper, hvoraf en gejstlig hovedgruppe påkalder sig særlig interesse. Generelt kan om hele kildegruppen siges, at den på grund af de usikkerhedsmomenter, den til en vis grad deler med det nyere traditionsmateriale, ikke giver tilstrækkelige, men begrænsede oplysninger om majblussets tidligere udbredelse, eftersom skikkens forekomst belyses for tilfældigt. Med en lidt enklere formulering af kildeproblemet kan man sige, at man på en hel række punkter er ligeså ringe stillet ved arbejde med det nyere traditionsmateriale som med det ældre kildestof. De bedre kontrolmuligheder i nyere traditionsoptegnelser hindrer ikke, at man her træffer på en del modstridende belæg på blusbrænding valborg og midsommer, hvilket afspejler den historiske dynamik, man er afskåret fra at registrere i det bevarede kildestof som helhed[31].

Den ældst kendte kilde til viden om blusskikke i undersøgelsesområdet er fra 1624 og indgår i rækken af bevarede præsteindberetninger til Ole Worm. Hans systematiske indsamling af danske og norske »antikviteter« skete efter et bestemt analytisk mønster, hvilket ikke forhindrede skriveglade præster i at gøre lokale kuriøse iagttagelser, der risikerede at falde udenfor reskriptets rammer. I en præsteindberetning fra Århus stift (1624) findes en besvarelse, der ligger på linje med den bærende antikvariske idé bag det wormske reskript fra 1622: *at opsøge fortiden i samtiden.* Efter en omtale af en stendynge ved en bæk mellem Battrup og Mustrup[32] hedder det i denne indberetning, at »offuer samme bæck skulle vnge folck huer paaske morgen før soell stod op springe 3 gange, och siden skulle de giøre Ild paa forskrefne steene.«[33] – At »vnge folck [af begge køn] [. . .] paaske morgen [. . .] skulle [. . .] giøre Ild paa [. . .] steene« behøver kun at betyde, at der på stedet har været *tradition* herfor – ikke, at man praktiserede skikken på Ole Worms tid. Datidens indsamlere – her præsterne – opsøgte gerne en bestemt aldersgruppe, »gamble folck«, hvis hukommelse, man mente, først fortonede sig i den grå oldtid. I konsekvens heraf kan ældre folk have fortalt den pågældende præst om »bålning« i deres unge dage natten til påskedag, selvom der ikke kan føres noget reelt bevis for, at skikken forlængst var afblomstret lokalt i 1624. Ligeså plausibelt forekommer det, at traditionen har eksisteret i kraft af den stendynge, der tiltrak sig indsamlerens opmærksomhed som et

ydre spor i terrænet. Det kan ikke ganske lades ude af betragtning, at man i skikken har set et levn fra hedenold – en relikt. Ulige interessantere er det, at der i majblusskikkens kerneområde har været tradition for folkelige påskebål. Kirkelige påskebål omtales iøvrigt i danske messebøger, men det er endnu uvist, om der er tale om folkelige rudimenter heraf[34].

I senere kilder i denne gruppe gør teologer med forskelligt formål brug af folkelige festtraditioner, men demonstrerer som 1600- og 1700-tallets præster en anden form for kulturinteresse. En sådan ofte citeret kilde findes i Jens Nielsen Mundelstrups latinske disputats fra 1684 »Prøve paa den endnu i vore Dage levende Hedendom«, hvis indhold er stedfæstet til landsbyen Mundelstrup syd for Århus[35]. Mundelstrup udvikler i sin latinske disputats en række tanker over, hvad man mener er lokalviden, der aktualiseres ved mødet med lignende skikke i klassisk litteratur og tradition. Man har hævdet, at Mundelstrups fyldige skildring af en gadelamsuddeling ved et valborgblus i hans fødesogn er tilstrækkelig »typisk« til, at den kan placeres i det pågældende kulturmiljø[36]. Det er rimeligt at antage, at Mundelstrups skildring fra 1684 på en eller anden måde afspejler forfatterens forhold til sit hjemsogns festliv og -skikke. Men på hvilken? Fjerner man opskriftens proveniens, kunne en majfest af den art, som Mundelstrup beskriver den, teoretisk forekomme et hvilket som helst sted indenfor det østjyske traditionsområde. Det er i virkeligheden et temmelig håbløst foretagende at indlade sig på komparative lokalanalyser af skikke, der forandrer sig fra egn til egn og fra år til år. Når man med et interval på to hundrede år ser den østjyske gadelamsskik under komparativ synsvinkel, opfattes traditionen som hævet over enhver form for dynamik og lokal kulturforandring. Som andre kulturelementer er blusskikke ikke bundet statisk til en given lokalitet, men knyttet til deres bærere, de mobile mennesker. Endelig kan man, som før betonet, ikke udelukke muligheden af traditionslån fra den klassiske litteratur, som de vordende teologer flittigt benyttede i deres små kulturelle varmestuer. I endnu mindre grad kan Mundelstrups personlige tilskud – hvad de så end måtte bygge på – udskilles og fastholdes.

Går man fortsat kronologisk til værks optræder i 1736 biskop Erik Pontoppidans pietistisk-harcellerende udfald mod almuens »papistiske« festudfoldelse, hvor han lakonisk omtaler valborgblus i Østjylland, nærmere betegnet på Århus-egnen, hvor han var født og opvokset[37]. I en ligeledes gejstlig kilde nævner sognepræst Hans Brøchner i Gangsted kirkebog, der dækker hans embedsperiode 1810–35, majblus i sognet, men uden yderligere kommentarer[38].

Fælles for de førciterede gejstlige kilder er, at det ikke er almuen selv, der fortæller om sine festtraditioner, og en kilde, der kommer på nærmere hold af traditionen end flertallet, må derfor karakteriseres som temmelig belysende. Kilden, der er retslig, refererer til en strid mellem degnen i Låstrup og Skals sogne[39] og smeden sammesteds[40]. I Låstrup sogn, der ligger i et *randområde* for maj- og midsommerblus »ville Søren Smed [. . .] paa sidste St. Hans Aften [i 1749], da de Unge efter gammel Papistisk Sædvane havde begyndt at optænde deres Natteild,« [selv] tænde ild »for Degnen og hans Hustru, da vi og andre [. . .] sov hyggelig under Guds trygge Beskjærmelse og Varetægt [. . .].« Dommens præmisser ledsages af den bemærkning, at det er »Papistisk Vildfarelse [. . .] at opløfte Ild i Vejret paa en bestemt Aften om Aaret [. . .] [og at vi ikke] har fornøden at bruge Skiempt med Ild, som er af Guds haardeste Plager [. . .]«. Sat i relation til et landemode-forbud, udstedt 1744 mod valborg- og midsommerblus[41], viser det pietismens negative holdning overfor folkelige festtraditioner. Mens blusforbuddet officielt omfattede hele landet eller visse stifter og kun siger, hvad man i princippet ventede at finde, oplyser den førciterede retslige kilde, hvor man i realiteten brændte de pågældende blus eller bål.

Ved udsendelsen i 1901 af Danske Sagn bind VI:2 fremførte Evald Tang Kristensen den tanke, at da heksene i det nordvestlige Sjælland red til Troms kirke aftenen før skærtorsdag, måtte man heraf kunne slutte, »at der i de egne [nordvest-Sjælland] har været brændt blus den aften, hvilket imidlertid i tidens løb er gået af brug [. . .]«[42]. De tanker, der her udvikles om forbindelsen mellem heksetro og blusbrænding i nordvestsjællandsk folketradition, er, selvom der lægges navn til en fejlfortolkning, ikke helt perspektivløse. Vender man sig fra folketroens heks til de hjemmegjorte hekse og skovsvin, der brændes overalt i landet på vore midsommerbål, er forbindelsen bagud nemlig lige så lidt indlysende. Der er en vis ironi i det faktum, at det ældst kendte belæg på billedlige heksefremstillinger er knyttet til påsken som byforeteelse, men uden nævnelse af en senere opbrænding af – i dette tilfælde – en udstoppet dukke. I sin bog om Helsingør omkring midten af det nittende århundrede nævner Galschiøt, at en nidkær politimester ca. 1850 ankede over friskoledrengene, der red »til Bloksbjerg onsdag før paaske og tilbage igen om lørdagen, hvor de i al uskyldighed rendte rundt i gaderne med en dukke paa en stige og sang: Nu rider vi til Bloksbjerg! [. . .]«. Politimesteren forbød det som uorden, »der naturligvis alligevel vedblev aar efter aar til stor fryd for den paabudfjendske ungdom.«[43] Da hver samfundsklasse i byen havde sin skole, er denne påskeskik forholdsvis nem at placere socialt

hos byalmue-ungdommen, men længere kan kilden heller ikke bære. Sikrere er det, at der ifølge kilden efter 1850 var skabt en slags tradition for, at den helsingørske friskoleungdom 'red til Bloksbjerg' i påsken, men hvorlænge dette fortsatte, vides ikke[44].

Mens den helsingørske kilde ingen omtale har af opbrænding på bål af udstoppede dukker, optræder skikken at brænde halmfigurer og heksedukker i det nyere traditionsmateriale omkring 1890 i forbindelse med stationære bål i nyhedsvenlige oplandsområder ved østjyske byer som Århus, Horsens, Vejle og Fredericia, ofte med en skole- eller seminarieungdom som arrangør. Ser man lidt nærmere på det østjyske område, fortæller det indsamlede traditionsstof kun lidt om 'heksen' som nyt indslag i bålfest-programmer. Fra ca. 1900 stammer en østjysk optegnelse, hvor en fingeret heksebrænding i Kattrup sogn afvikles ved *et valborgbål:*

»»Ulborgawten« samledes Ungdommen til Baal, [og] Heksene drog til Bloksbjerg. Skolebørnene fik Lov til at være med; de lavede en Heks og kørte hende op til Baalet og brændte hende.«[45]

I Bjerre sogn, Vejle amt, havde skikken ca. 1900 denne udformning:

»Den 30. April var det Uldborgaften [. . .], som var den egentlige Begyndelse af Sommeren. Da skulde det blusse paa Højderne for at holde Heksene væk fra Gaardene paa deres Rejse til Bloksbjerg. Der blev flere Dage i forvejen samlet Affaldsbrænde og Halm paa de højtliggende Steder, som saa blev afbrændt først paa Aftenen. Naar disse var nedbrændt, samledes Ungdommen paa det højest beliggende Sted til et større Baal, hvor Heksen (en udstoppet Dukke) blev brændt under Ungdommens Skæmten og Leg omkring Baalet.«[46]

Flere af disse traditionsoptegnelser antyder kun vagt, hvor man eventuelt skal søge initiativtagere, formidlere og spredningscentre, da en øjeblikkelig mangel på primærmateriale hindrer en udtømmende forklaring. At skikken i sin ældre spredningsfase netop vinder indpas ved bål valborgaften, der jo i visse områder er 'hekse-aften', skal sikkert forklares ved, at nogle af de påviste spredningscentre tilfældigt ligger i dette majblus-område, der måske stofmæssigt er blevet bedre belagt end andre egne med dominerende midsommerblus.

Under en diskussion af bl. a. det jyske ord 'gadeild' og dets historiske og geografiske forudsætninger, siger forfatteren H. C. Lyngby i 1833, at blusbrænding valborgaften »endnu er i fuld Brug i Sønderhald og tilgrænsende Herreder, det er i Egnen mellem Randers og Grenaa, og derfra Sønder paa henad Aarhus. Mærkeligt er det«, tilføjer han, »at Beboerne i denne Egn

afvige ganske fra den paa andre Steder i Jylland, Fyn [og . . .] Sjælland brugelige Skik med Blusbrænden St. Hans Aften. I Sønderhald brændes ikke Blus St. Hans Aften, men derimod hvert Aar St. Valborgs Aften [. . .].«[47] Ser vi bort fra, at ophavsmanden til disse bemærkninger ikke afgrænser et majblus-område reelt, men udfra rent personlige forudsætninger, tegner han til gengæld de grove konturer af et område, hvor man med få undtagelser stadig brænder valborgbål i dag[48]. Skikken skal søges på udpræget individualniveau, og det interessante er, at der hersker en vis kontinuitet mellem skikkens praktisering i 1833 og 1967 på Djursland.

Karakteristisk for visse persongrupper i dette område er en resistens overfor de organiserede og private midsommerbål, hvoraf de sidste afbrændes af feriegæster og tilflyttere, og som ikke helt har kunnet afløse en oprindelig bålfest den sidste aften i april.

Hvordan og af hvem markeres i hele Østjylland midsommer (23/6), og hvordan indgår de private djurslandske valborgbål (30/4) i denne festsammenhæng?

Dette spørgsmål kan bedst besvares ved at søge oplysninger i den folkloristiske kildegruppe, der hedder avisstof, men da en dyberegående analyse af den organiserede og private kulturaktivitet, specielt i relevante dele af Randers amt først kan stilles i udsigt i en følgende artikel, må fortolkningen af en amtsvis fordeling af midsommerfester på forskellige initiativtagere tages med et nødvendigt forbehold. På basis af dette annoncestof er det dog muligt at sige med en vis vægt, at langt det største antal midsommerfester med bål afholdes af ideelle organisationer[49], af kommercielle interessegrupper[50], og af rekreative institutioner[51]. Ser vi på festaktiviteten valborgaften, kan der kun registreres en enkelt bålfest organiseret af en rideklub[52]. For en del af Randers amt, nærmere angivet Djursland, gør det samme forhold sig ikke gældende. På ét væsentligt punkt kan undersøgelsesområdets aktuelle maj- og midsommerblus ikke sidestilles: der knytter sig ingen egentlig festaktivitet til de djurslandske valborgbål[53].

Om valborgbålene på Djursland bl. a. som nutidsforeteelse fortæller i 1967 en meddeler, der er vokset op i Skarresø sogn med valborgblusset som kalendarisk skik følgende:

»[. . .] Jeg kan sige, at blussene overalt tændes ud fra privat initiativ. Det var vel flere steder saaledes herude paa Djursland, at de forskellige landsbyer udvalgte et højt beliggende sted, hvorfra blusbrændingen foretoges, [. . .] og der var ikke tale om nogen udpeget eller udvalgt ledelse til foretagende. Naar blusset, der var af anselig størrelse, tændtes et saadant sted, strømmede selvsagt byens mennesker

Ungdom fra Grenå by brænder valborgbål på stranden.

Foto: Dagbladet Djursland 1967.

til, især vel børnene og de unge, men ogsaa mange ældre. Naar blusset var nedbrændt, gik den ældre del af deltagerne hjem, men de unge og de større børn kunne vanskeligt løsrive sig. Reglen var vel den, at samtaler krydret med vittigheder kønnene imellem udgjorde underholdningen. Men det kunne ogsaa ske [. . .], at en deltager trak harmonikaen frem, og saa gik dansen i det grønne.

Men de fleste valborgblus afbrændtes dog ude omkring ved de enkelte gaarde og ejendomme. [. . .] Deltagerne ved blussene kunne være personer af alle aldre og køn, men som nævnt udgjorde børn og unge dog nok flertallet. Selvfølgelig maatte vejret have en væsentlig indflydelse paa saavel deltagernes antal som deres alder. Børn og unge trodsede snarest vejret, om det vendte den barske side til. Og det var vel ogsaa dem, der holdt længst ud ved baalet. Jeg mener at turde sige, at de her nævnte blusforhold var raadende overalt paa Djursland. At en smart hotelmand [. . .] med blusset i nogle aar formaaede at tilkalde et større og fjernere boende publikum til festlighederne, ændrer intet ved billedet. Det var lokale enkeltpersoner, der holdt skikken i hævd. Og om det end var børn og unge, der ivrigst gik i spidsen, saa fulgte de ældre aldersklasser dog troligt. Baade unge og ældre var trofaste overfor traditionen.

Naar De spørger om den nutidige udbredelse af skikken, maa det vel nok indrømmes, at omend blussene fremdeles præger landsdelen valborgaften, saa er antallet af blus og deltagere i disse nok noget mindre end tidligere. Men hvordan skulle det kunne være anderledes? Hvor der før rundt om paa de almindelige bøndergaarde var en arbejdsstab af foruden husbondfolkene et par piger og et

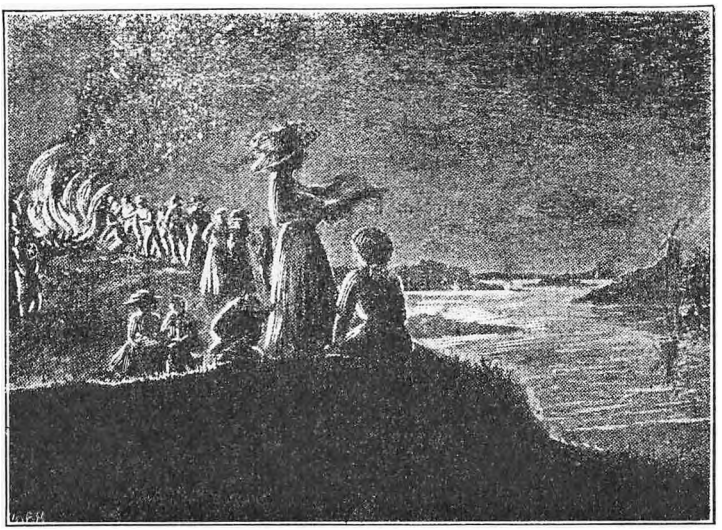

Valborgblus i Østjylland omkr. 1910.

Olrik-Ellekilde: Nordens Gudeverden II, 616.

par karle og ofte en hjorddreng, der gaar nu husbond og madmoder og tumler ene med bedriften. Dette giver forøget arbejdsbyrde og derfor mindre lyst og humør til at vedligeholde de sædvaner, der knyttede sig til tidligere tiders dagligliv. Og mange steder mangler den ungdom ganske, der fyldte op ved festerne. Og det var vel især de gamle bondesamfund, der slog kreds om skikken.

Under disse forhold maa [. . .] blussene mindre og mindre komme til at præge det djurslandske landskab »Wolborawten«. Det maa dog tilføjes, at de børn, der vokser op rundt om i hjemmene, nok i en rum tid vil holde liv i den gamle skik.

Med hensyn til St. Hans Aften [. . .] holdes der enkelte steder blus denne aften paa Djursland, [når] en eller anden ungdomsorganisation eller lignende lader afholde en baalfest. Det er ikke en sædvane med rod i fortiden. Af de medfølgende oplysninger om blus [. . .], vil det ses, at man trods det meget ublide vejr [30/4 1967] mange steder har opretholdt den skik, der fra gamle tider havde hjemme paa Djursland.«[54]

Hvor almen denne uvilje mod nye og andre blusskikke i virkeligheden er i dette geografiske område i 1967, lader sig ikke besvare udfra kilden alene. Mere støtte i det førciterede finder den teori, at den ældre generation spiller en vis aktiviserende rolle i de *familiegrupper*, der indtil nu har afbrændt valborgbålene på Djursland. Men lokal udvikling har allerede fået den konsekvens for skikken, at de ældre og mere private enkeltbål er ved at forsvinde fra områder med mere spredt bebyggelse for at blive afviklet som

fællesbål i de mere sluttede landsbybebyggelser og mindre byer, hvor der findes mere ungdom.

Det foregående har været en stadig opremsning af ubesvarede spørgsmål, der er rejst udfra en række problemstillinger i de præsenterede kildegrupper. Af disse har f.eks. avismaterialet den svaghed, at det ikke er direkte anvendeligt, men først må fortolkes. Tyngdepunktet ligger på traditionsmaterialet, der stiller og besvarer spørgsmålene. Da værdien af spekulationer på basis af det forhåndenværende blusmateriale er begrænset, er der opstillet og i marts 1967 udsendt en spørgeliste om østjyske blusskikke til ca. 150 hvile- og alderdomshjem i området[55]. Hovedformålet med denne stofindsamling er at bringe mere klarhed over blusskikkenes kulturgeografiske forudsætninger og give et mere sagligt billede af deres sprednings- og funktionsproblemer. Flere af de uafklarede problemer, som denne artikel har blotlagt, vil forhåbentlig finde deres løsning ved senere påkrævede studier i nyindsamlet materiale.

Forkortelser:

DFS: Dansk Folkemindesamling. – *KB:* Det kgl. Bibliotek. – *JyI:* Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning. – *NEU:* Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser. – *RA:* Rigsarkivet. – *SDFS:* Spørgsmål fra Dansk Folkemindesamling.

Noter:

1. Bladet Dannevirke 1838–1938, 138ff.; August F. Schmidt: Jenle og Jenlefesterne (Brabrand 1935) 35ff. (Særtryk af »Skivebogen« 1935); Johan Skjoldborg: Landsby og Købstad. Danmark i Fest og Glæde V (København 1935) 26f.; Edv. Egebjerg: Steen Blicher og Himmelbjerg-Festerne. Historisk Aarbog for Aarhus Stift 1929, 130ff. – 2. Ole Jørgen Rawert & Gottfr. Garlieb: Bornholm beskreven paa en Reise i Aaret 1815. [. . .] (København 1819) 211f.: Ph. R. Dam: Folkeliv og Indstiftelser paa Bornholm (Aakirkeby 1933) 53ff.; Pr(ins) Christian Frederik til Danmark: Rejse Iournal ført paa Touren til Bornholm fra 10. til [28.] Juli 1824. Bornholmske Samlinger 16. bind (1925) 78ff.; E. Sauter: Et besøg i Lejren ved Hald. Husvennen 1875, 297ff. – 3. SDFS 415: 2253; DFS opt Aage Rohmann 16. – 4. Aug. F. Schmidt: Blusgrænser i Danmark. Danske Studier 1929, 162ff. – 5. En enkelt undtagelse danner dog Alan Hjorth Rasmussen: Maj- og midsommerskikke på Lolland-Falster. Årbog for Lolland-Falsters historiske Samfund 1965, 223–74 = Dansk Folkemindesamling. Studier nr. 1. København 1966. – 6. Aug. F. Schmidt: Blusgrænser i Danmark. Danske Studier 1929, 169f. – 7. ibid. 165 (kort). – 8. SDFS 415: 1609, 1631, 1739, 1763, 1847, 1872,1896, 1918, 1920, 1922, 1931, 1952, 1957, 1973, 2044, 2045, 2049, 2062, 2066, 2067, 2068, 2087, 2116, 2117, 2118, 2119, 2121, 2133, 2135, 2139, 2144, 2156, 2173, 2177, 2241, 2281, 2322. – 9. Aksel Steensberg: Bebyggelse og Land-

skab. Dagligliv i Danmark II (København 1964) 653f. – 10. DFS 1906/43: 2328. – 11. DFS 1906/43: 2307. – 12. Evald Tang Kristensen: Danske Sagn VI:2 (VII) (Århus 1901) 115f. – 13. DFS 1906/43: 1852. – 14. Aug. F. Schmidt: Blusgrænser i Danmark. Danske Studier 1929, 164f. – 15. ibid. 164f. – 16. ibid. 169. – 17. ibid. 169f.; NEU 8501. Røgt 2, 170 [1047]. – 18. Aug. F. Schmidt: Blusgrænser i Danmark 1929, Danske Studier 1929, 166f. – 19. JyI (blus): 1214, 1229; DFS 1906/46: 1172; DFS 1906/43: 1313, 2485, 2497. – 20. JyI (blus): 2471, 2493, 2498, 2551. – 21. Aug. F. Schmidt: Blusgrænser i Danmark. Danske Studier 1929, 165 (kort); – 22. David Monrath: Den hedenske Christenhed. KB Thott 1468 4to. Trykt i uddrag i Evald Tang Kristensen: Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv [. . .] Tillægsbind IV (Århus 1900) nr. 24, 12f.; Aug. F. Schmidt: Blusgrænser i Danmark. Danske Studier 1929, 164. – 23. ibid. 165 (kort). – 24. DFS opt Søren Pedersen 1. – 25. Horsens Folkeblad 1/5 – 1967. – 26. DFS opt Ole Buhr 1. – 27. Dog fejredes i 1920erne på Sydlangeland i private tilflytter-kredse valborgaften med bål og efterfølgende spisning i det fri. DFS opt Emil Jensen 1. – 28. J. Ejdestam: Årseldarnas Samband med Boskapsskötsel och Åkerbruk i Sverige (København 1944) 66f., 180f. = Skrifter utg. genom Landsmåls- og Folkeminnesarkivet i Uppsala B:2. – 29. Herning Folkeblad 2/5 – 1921. – 30. Aksel Lassen: Befolkningsudviklingen i Danmark 1660–1769. Jyske Samlinger ny række V, 2 (1960) 195ff. – 31. Aug. F. Schmidt: Blusgrænser i Danmark. Danske Studier 1929, 164 note 4, 167ff. – 32. Tiset sogn [2116], Århus amt. – 33. RA DK B 164, XVB, bl. 39v. – 34. Kai Uldall: Folkefesternes katolske grundlag. Det 15. nordiske folkelivs- og folkemindeforskermøde. Ålborg 12.–16. september 1961 (København 1963) 107f.; Kai Uldall: Nogle Paaskeskikke. Fynsk Hjemstavn marts 1934, 44ff. – 35. Jens Nielsen Mundelstrup: Specimen Gentilismi etiamnum Superstitis. 1684. – 36. Aug. F. Schmidt: Fra Julestue til Valborgblus. Østjysk Hjemstavns Skriftrække Nr. 1 (København 1940) 9ff. – 37. Erik Pontoppidan: Fejekost til at udfeje den gamle Surdej [. . .]. 1736. Danmarks Folkeminder 27 (København 1923). – 38. Historisk Samfund for Aarhus Stift 1919, 73f. – 39. Rinds herred, Viborg amt. – 40. DFS 1906/45C. Afskrift ved Jeppe Aakjær. – 41. Historisk Samfund for Aarhus Stift 1936, 56f., 57 note. – 42. Evald Tang Kristensen: Dansk Sagn VI:2 (Århus 1901) 114f. – 43. M. Galschiøt: Helsingør omkring midten af forrige aarhundrede, 2. udg. (København 1960) 270ff. – 44. ibid. 270f. – 45. DFS 1906/43: 2227. – 46. DFS 1906/43: 2328 [Bjerre Herred]. – 47. Tidsskrift for Nordisk Oldkyndighed II (København 1830) 352f., 354. – 48. DFS opt Søren Pedersen 1. – 49. f. eks. politiske og religiøse ungdomsforeninger. – 50. forlystelsesetablissementer. – 51. alderdomshjem. – 52. Horsens Folkeblad 1/5 – 1967. – 53. Dagbladet Djursland 1/5 – 1967. – 54. DFS opt Søren Pedersen 1. – 55. Denne spørgeliste er resultatet af et samarbejde mellem Dansk Folkemindesamling og lærestolen i Nordisk Folkemindevidenskab, hvortil Tipsfonden har ydet økonomisk støtte.

VALBORGBLUS I HALD

Af NIELS KONDRUP

Valborgblus har været kendt her paa Egnen[1] i umindelige Tider – derimod ikke Sct. Hansblus.

Vi havde en ren ideel Blusplads – et Højdedrag 108 m. over Havet, der gik under Navnet »Langbjerge«, Vest for Byen. Blusset i Hald kunde ses langt ud i Kattegat. Der var Tradition for at alle Karlene i Byen mødte med en Brønge Halm paa Langbjerge Valborg Aften, og som extra Effekt blev der altid – formedelst 2 Kr. – fremskaffet en Tjæretønde hos Købmanden. Mange af Drengene kom ogsaa med deres Tribut i Form af en Halmbrønge, og da Hald er en stor Landsby, kunde det være en anselig Bunke Halm, der den Aften gik op i Røg. Naar Halmblusset var ved at ebbe ud, kom Slutnummeret – Tjæretønden; den blev fyldt med Halm og monteret paa tre Granstager. Naar Ilden fik ordentligt fat i Tjæren, var det et Syn, der kunde ses viden om. Under Afbrændingen af Halmen var det en meget yndet Sport for Drengene at løbe gennem Ild og Røg. Hele Byens Ungdom var jo den Aften mødt paa Bluspladsen.

Inden Blusset var helt forbi forsvandt de Drenge, der havde gaaet til Præst om Vinteren, ind til Byen for at varetage den Opgave, der i Generationer havde paahvilet den Aldersklasse – at raabe Gadelam op. De havde i Forvejen planlagt, hvordan Byens Karle og Piger skulde parres sammen og havde Resultatet af Bestemmelserne nedskrevet paa en Liste. Pladsen de benyttede til deres Opraab var altid udsøgt med tilbørlig Omtanke, saa de var nogenlunde sikre paa ikke at faa en Sten i Hovedet eller et par Lussinger; for det meste laa de indenfor en Kvistlem paa et Høloft, eller de kravlede op i nogle høje Træer nede ved Forsamlingshuset. Normalt parrede de jo de to sammen, som de vidste havde et godt Øje til hinanden, men det hændte, at de kunde være ondskabsfulde og parre en Karl sammen med en uønsket og helt umulig Makker, og saa kunde det være raadeligt at være udenfor Rækkevidde. Før Navnene paa en Karl og Pige blev raabt op, indledtes med følgende Remse: »Halløj gammel Kællinger kom ud aa si Blos / vil I ha naaed aa veed, saa ka I kom te wos!« . . . . . Der var ogsaa en afsluttende Remse, men den egner sig ikke til at gaa i Trykken.

1. Hald sogn, Nørhald herred, nø. for Randers.

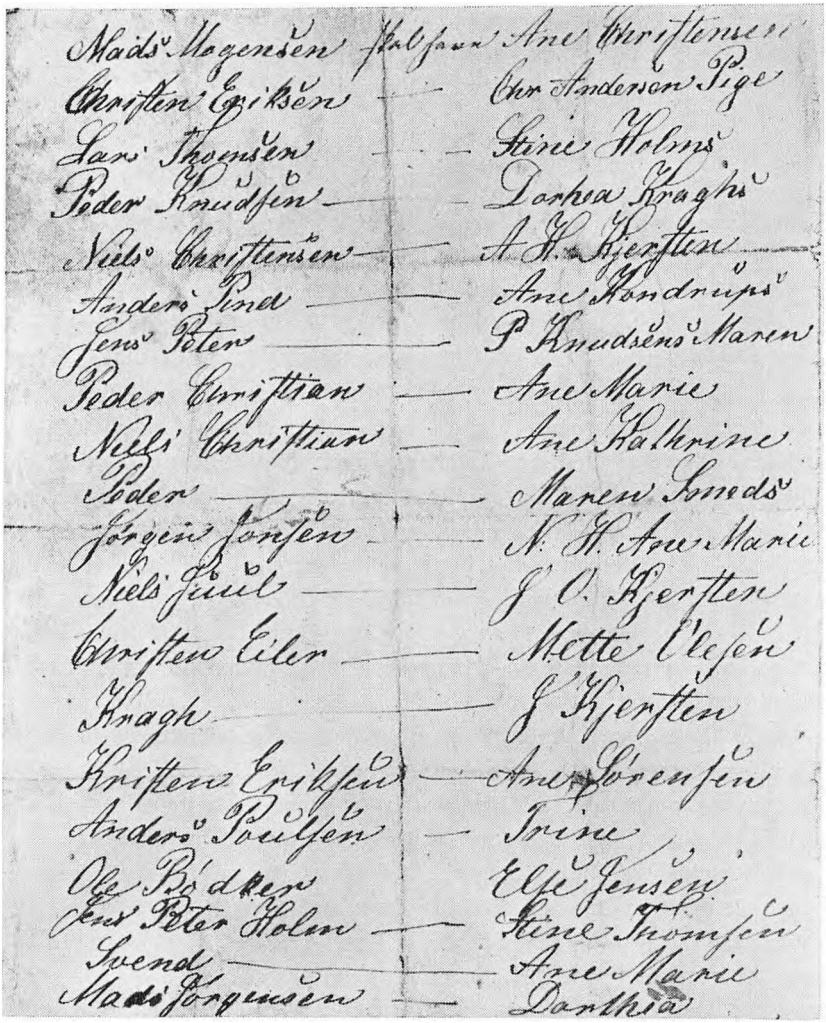

Gadelamsliste fra Hald.

Dansk Folkemindesamling.

Skikken med Gadelam maa gaa meget langt tilbage i Tiden; jeg har Afskrift af en Gadelamsliste, der er over Hundrede Aar, og jeg kan saa nogenlunde datere den ved blandt Pigenavnene at træffe over Anne Kondrup. Hun var Datter af min Tipoldefader, og jeg ved, at hun var født 1846. Hvis man sætter en Piges Alder til ca. 18 Aar, naar hun træffes paa Gadelams-

listen, regner man vel ikke meget galt – det vil altsaa sige, at Listen er skrevet ca. 1864. Den blev fundet for ca. 30 Aar siden, da den gamle Sal i Byen blev solgt og indrettet til alm. Beboelse. Listen havde forstukket sig i en Sprække og blev fundet under Gulvbræderne.

Jeg har senere tænkt over, at det vist ikke kan være den originale Gadelamsliste, der er affotograferet. Haandskriften er ganske bestemt ikke en Konfirmands.

Hvor længe Skikken med Gadelam holdt sig, kan jeg ikke sige noget bestemt om; kun husker jeg, at vi havde Gadelam i 1910.

I min Tid har der ingen Festlighed været forbundet med Valborgaften udover at vi, naar Opraabet af Gadelam var forbi, saa drev lidt rundt i Gaden – legte to Mand frem for en Enke ell. l., hvorimod der paa min Kones Hjemegn – Øster Tørslev – en Milsvej nordligere blev afholdt Gadelamsgilde – endda i to Dage.

Valborgblus var almindelig her i By og Omegn indtil Krigen, der kom jo da Forbud. Et enkelt Aar løb Godheden af med Tyskerne, de tillod at der blev brændt Blus – paa den Betingelse, at Blusset skulle være slukket, vistnok Kl. 9; men da vi i den Periode havde Sommertid, fristede det ikke særligt at ligge og brænde Blus sidst paa Eftermiddagen.

Efter Krigen kom der nogle Aaringer, hvor der blev brændt Blus paa »Langbjerge« den 4. Maj i stedet for Valborgaften. Der var stor Tilslutning af baade unge og ældre; der blev sunget Sange og holdt Baaltale af Præsten; men det ebbede ud i Løbet af en tre-fire Aar med den – lidt søgte – Motivering: Russerforskrækkelse. Siden da har det indskrænket sig til at Drenge hist og her har afbrændt Smaablus. For et halvt Hundrede Aar siden var der Blus ved Blus Horisonten rundt; men kun Valborgaften. Sct. Hansblus har paa Egnen været ukendt indtil de senere Aar, og dem, der afbrændes, er ogsaa kun Smaablus arrangeret af Drenge. Der er ikke længere Tale om store Blus hvor Ungdommen samles.

Theorien om at Klimaforandring skulde have haft nogen Indflydelse paa Traditionens Tilbagegang tror jeg ikke rigtig paa. At Saatiden er fremrykket ganske betydeligt i de sidste halvtreds Aar er en mere nærliggende Aarsag; den normale Blusplads kunde maaske ligge paa en Mark, der skulde tilsaaes.

En Grund til den svigtende Interesse for Baaltraditionen kan maaske ogsaa findes i den Forandring af Ungdomsmentaliteten, der er foregaaet i den nævnte Aarrække – mere Fritid, mere Sport og mange flere Adspredelser kan tilsammen bevirke maaske en Slags Blaserthed overfor en gammel Overlevering som et Valborgblus.

DEN »LUSEDE« SKARNBASSE

Af JØRGEN LARSEN

En af naturvidenskabens pionerer i Danmark, københavneren Morten Thrane Brünnich, gjorde, efter hvad Rasmus Nyerup fortæller[1], i sine første universitetsår i slutningen af 1750erne adskillige studier og optegnelser i marken. Ligesom sin store samtidige i Sverige, systematikeren Linné, havde han et åbent øre for folkelige forestillinger om dyrelivet, og han meddeler hist og her i sine skrifter lokale navne på og folketro forbundet med de arter, som han for første gang gør til genstand for nøjere beskrivelse. Denne vane, som bør påskønnes af nutidens folkemindeforskning, genfinder vi hundrede år senere hos naturforskeren Jonas Collin; men kravet om kritisk sigtning af materialet synes på den tid at være blevet så stort, at en videnskabsmand ikke uden at udsætte sig for kritik af sit sunde omdømme kan give almuemandens observationer plads i sin fremstilling. En af årsagerne til, at Collin nød begrænset anerkendelse som zoolog, er nok, at han ikke forsømte nogen lejlighed til at lade notater fra studieblokken gå videre til sine faunistiske afhandlinger. Han har derved opmagasineret interessante enkeltheder af folkloristisk art, især vedrørende frøer, tudser og fugle, som var hans specialer; men reaktionen fra samtidens universitetskredse viser tydeligt, at f. eks. en bog som J. M. Thieles Overtroiske Meninger (1860) ikke kan have hørt til naturforskernes kæreste læsning.

Vi skal se et eksempel på, at situationen var en anden i 1700-tallet, da polyhistorien ikke var fjern fortid og det selvstændige naturstudium endnu i sin vorden.

I sin latinske disputats om Sjællands insektfauna, Prodromus Insectologiæ Siælandicæ (1761), Brünnichs første trykte arbejde og et i mange henseender lærd og nøgternt værk, oplyser han, at skarnbassen, Stercorarius, af nogle sjællændere kaldes *Torbist* og af jyderne *Skan-Bøddel* (som han rigtigt formoder »kontraheret« af *skarn-bøddel,* fordi den tumler eller bakser med skarnet[2]). Han tilføjer, at den hos bønderne er et »profetisk dyr«, af hvilket de tager varsel om høstudsigterne. »Hvis den nemlig er angrebet af en stor mængde mider (acari) mellem *forbenene,* venter de sig en høst til

1. Hesperus I (1819), s. 193 ff.
2. Feilbergs ordbog u. *bødle* vb. og *skarnbøddel.*

normal tid; men de siger, at høsten vil falde sildig, hvis disse mider forekommer i stort antal mellem *bagbenene* på dette insekt«[3].

Sit i systematisk henseende banebrydende arbejde udnytter Brünnich dernæst i Erich Pontoppidans to år senere udgivne Danske Atlas, hvis første bind indeholder et selvstændigt entomologisk afsnit. Ovenstående iagttagelse refereres her[4] på dansk, og varslet for bondens »Udsæds og Høstes Beskaffenhed« siges at hidrøre fra »de smaa guule Luus eller rettere kaldet Miider, som den først i Foraaret er fuld af«. Nogen sikker bestemmelse af de profetiske skarabæ-snyltere er der altså stadig ikke tale om. Lus kan de næppe kaldes, men heller ikke miderne har fundet deres plads i systemet. Romeren Celsus, der havde omtrent samme betydning for oldtidens medicin som Cicero for statsmandskundskaben, fremsatte i sin encyklopædi fra kejser Tiberius' tid en række kuriøse hygiejniske forskrifter. De anskuelser, han nærer om årsagen til fnatlidelsen hos mennesket, gælder uforandret gennem hele middelalderen. Man kender nok sygdomsforvolderen, fnatmiden, men erkender den ikke som en anden art end det skadedyr, der fordærver melet: melmiden. Årsagen hertil er sikkert en simpel association mellem det orede mel og fnattens hvide, fortørrede hudpartier[5].

Med jyden Mads Pors (De nomenclaturis romanis, recens danice factis libri IV, 1594) begynder systematikernes »form« *acari*, folkesprogets *Krid Orm* »gnavende orm som opstår i voks«, så småt at udskille sig i »arter«; men det følgende hundredår bringer næsten ingen danske bidrag til insektlæren – endnu for Stephanius (Nomenclator latino-danicus, 1738) er *acarus* »Krid-Orm paa Hænder«, og i Brünnichs skrifter er forholdet som antydet stadig uklart; endog en så artsforskellig snylter som *Ring-Ormen* sættes i nær forbindelse med miderne.

For at vende tilbage til skarnbassen: Den moderne videnskab fastslår, at den ikke er befængt med lus, ja at den overhovedet ikke har skadelige snyltere. De gule smådyr, man i reglen ser på skarnbasserne, er mider af familien Gamasidæ, som simpelthen benytter skarnbassen som et bekvemt transportmiddel[6]. Hermed bortfalder også den smukke illusion, at det skulde være sine unger, den bærer rundt på.

3. Citatet gengives på latin, mindre nøjagtigt, hos Kai L. Henriksen i Da. Insektnavne (1944), s. 32.
4. S. 665.
5. Vi savner i øvrigt sikre oplysninger om denne sygdoms udbredelse i Norden i middelalderen, hvor den må antages at have spillet en meget betydelig rolle. Jf. E. Bastholm: Sygdomme i Danmarks Middelalder (1942), s. 89.
6. Klots og Anker Nielsen: Insekter (Verdens Dyreliv bd. 4 [1959]), s. 136.

Synsindtrykket af den skade, melmiden forvolder, og af den lidelse, fnatmiden er årsag til, kunde altså føre til samme primitive »diagnose«. Det kan derefter heller ikke overraske, at skarnbassen var »luset« eller »fnattet«. Den var jo kendt for at »bødle med skarn«. Den profetiske styrke i et for en moderne anskuelse så lidet iøjnefaldende symptom som »lusene« på dens underside vidner om, at bassen fra gammel tid betragtedes med en blanding af ærefrygt (den hellige skarabæ) og foragt.[7]

Trosforestillingen kan – med varianter fra Brünnichs version, som ikke kan stedfæstes nøjere – i Danmark følges op til nutiden. Der er to kriterier: »Lusenes« mængde og deres placering. Hvad det første angår, varsler store forekomster et godt høstudbytte, ringe mængde derimod ringe høst. Af det befængte sted på kroppen skønner man over det rette tidspunkt for udsæden og dermed til en vis grad for høsten. I den udførligste optegnelse vi har[8] er bassen ligefrem »gradestok«: Forparten befængt: tidlig udsæd; under midten: som et middel-år; bagkroppen befængt: sildig udsæd. Andre optegnelser giver løsere anvisninger eller er mere summarisk nedskrevne; varslet tager sigte på udsæden, høsten eller i største perspektiv på »årsvejret«, dvs. forventningerne til sommeren eller den påfølgende vinters vejr. Feilberg og Kjell Bondevik[9] registrerer et fyldigt skandinavisk-finsk-estnisk materiale, hvortil der her sluttelig kan føjes et par nye belæg fra dansk område.

I 1934 oplyste en meddeler til Ømålsordbogen, gårdejer A. Christiansen, Keldby på Møn, at »det kunde ske, at de gamle tog en *tårebist* op og betragtede den under bugen for at se, hvor lusene sad; det havde nemlig betydning for høsten, thi hvis de sad foran forbenene, da blev det en rig høst, derimod hvis de sad bag ved forbenene, da skulde man ikke sætte for store forhåbninger til høsten«.[10] – Fra Reersø, Vestsjælland, meddeles til Folkemindesamlingen, at gamle folk endnu i 1945 så sådant efter på skarnbassen; den *spår årsvejr:* sidder lusene på den tæt sammen foran, betyder det en god sommer, bagpå en hård vinter, og modsat tæt bagpå en mild vinter[11]. Skønt det stadig drejer sig om »lusene«, er vi med det sidst anførte på vej over til de mange andre vejrvarsler, der kan tages af billerne, f. eks. af deres flugt.

7. Folkeminder, 10. hft. 1964, s. 242–246.
8. Tang Kristensen: Jy. Folkem. IV s. 362.
9. Hhv. i ordbogen og i Norsk Folkeminnelag bd. 29 s. 112.
10. Sml. Jens Kamp i Danm. Folkeminder bd. 51 s. 84 no. 230.
11. Refereret af Aug. F. Schmidt, Mærkedage og Vejrregler s. 236.

MARGRETENØDDER

Af JØRGEN LARSEN

Hasselnøddehøsten var i ældre tid ofte knyttet til en eller et par bestemte dage i året, og »nøddedagene« var flere steder et af højdepunkterne i landbefolkningens sensommerfornøjelser[1].

Nøddehøsten kunde imidlertid ligesom andre afgrøder berede skuffelser. Man vilde vide, at hvis det regnede sankthansdag, blev der ikke kærne i nødderne[2]; men til en bestemt sommerdag tre uger senere knytter der sig en tro, som har givet sig klart idiomatisk udtryk. Følgerne af regnvejr på den dag har øjensynlig også spillet en rolle[3].

Når man altså efter kornhøsten begav sig ud for at plukke nødder, kunde man komme ud for, at mængden var ringe, eller kvaliteten dårlig. Nøddeskallen kunde have ét eller flere huller eller være sort indeni, kærnen være helt eller delvis uudviklet eller fortæret af »orm«, eller den kunde smage bittert, selv om den tilsyneladende ikke fejlede noget. Ansvaret herfor blev lagt på *Margrete*, der ved uhøvisk adfærd havde forvoldt skaden, og den ubrugelige nød kaldtes sine steder en *margretenød*[4]. Imidlertid er *margrete (pis(se)margrete, pissegrete, sorte grete, skidte grete* eller blot *grete*) her ikke et kvindenavn i almindelig forstand og næppe heller noget insektnavn, men et begreb, der kun består i kraft af den fraseologiske sammenhæng. Betegnelsen kendtes siden middelalderen som navn på kalenderens Sancta Margarethas dag, 13. juli *(margrete(s)dag, gretes dag* eller blot *margrete*), og den er m. h. t. nøddehøsten bevaret op til nutiden i talemåder som *(skidte) grete har pisset i den* (nødden) / *der fik du sgu én, (mar)grete har pisset i* / *der har vær' en pisgrejte å'en* (på den) / eufemistisk: *grete har vaaren der*[5]. Det er nemlig efter nogle sjællænderes opfattelse ikke på sankthansdag, men på margretesdag, nøddekærnen ska-

1. Om »nøddedage« se f. eks. Christine Reimer: Nordfynsk Bondeliv s. 418, Vestfynsk Hjemstavnsforening XXI (1951) s. 8, Anna Pedersen: I såtid og høst (1950) s. 47.
2. Rasmus Hansen, Gudme hrd. (Ømålsordb. saml.), Årb. Frborg Amt 1927 s. 139 og 1935 s. 126 og 128; sml. Årb. Loll.-F. XXIV s. 134 og 146.
3. Allerede i Wolfs Diarium (1648) s. 151, siden hos Peder Syv i ordsprogssamlingen (udgaven 1944 s. 278 og oftere), jf. August F. Schmidt: Mærkedage og Vejrregler (1963) s. 98. Se også Anna Pedersen: I såtid og høst s. 69 f.
4. Foragtet, når der spilledes kort om nødder på Nordvestfyn (Reimer i Ømålsordb. saml.).
5. Eksemplerne fra ømålene. Forestillingen vidt udbredt, se Feilbergs ordbog II s. 554 b.

bes; regner det da, bliver der ingen kærne i nødderne. Fra Lolland meddeles, at der kommer *hul* i nødderne, hvis det regner 13. juli, og samme sted skal man for øvrigt tage sine gulerødder op inden den dag, »ellers satte grete sig ved dem, og så gik der *orm* i dem«[6].

I Pontoppidans Atlas (1763)[7] læser man, at én har sendt forfatteren af insekt-afsnittet, M. Th. Brünnich, et eksemplar af Cimex (d. v. s. Chlorochroa) juniperina med oplysning om, at den kaldes *Nødde Pissere*, og med den nærliggende forklaring på det folkelige navn. Med rette er Brünnich skeptisk over for påstanden om, at dette insekt, der som navnet siger især opholder sig på enebær (juniperus), forvolder skade på nødderne. Han foreslår at søge den skyldige blandt snudebillerne.

En del af forklaringen på de ovenfor anførte talemåder kan måske søges i, at nødder ofte besøges af tæger (pentatomer), som videregiver deres særprægede lugt til de planter, de har siddet på. Selv om nødden er omgivet af en has og som moden tillige af en hård skal, skal tæger – også efter nyere iagttagelser[8] – være i stand til at »foraarsage den heslige Smag, som nogle [nødder] har«. En vestlollandsk meddeler fortæller i 1940erne, at også hindbær »smager så ækle, hvis grete har vaaren dæ«[9].

Plantepatologens svar på, hvad man forstår ved »ormstukne nødder«[10], er, som Brünnich formodede, at de er angrebet af nøddesnudebillens larve (Balaninus nucum), som demonstrerer sin appetit ved at forvandle den friske kærne til brungult støv; men man må desforuden regne med, at forskellige andre skadedyr fordærver nødder. Disse i biologisk henseende mangeartede foreteelser har imidlertid, som ovenfor vist, samlet sig i én folkelig forestilling, og den tro, der knytter sig til denne vanskelige afgrøde, har sat sig spor i sproglige udtryk, der hovedsagelig fæster den til én bestemt dag i »bondens vejrkalender«.

6. Ømålsordb. saml. Om beslægtet tro i forb. m. regnvejr 13. juli, se Schmidt: Mærkedage s. 94 f. *(Margrete Räddenhø, M. Vandøse).*
7. Bd. I s. 683.
8. Henriksen-Jespersen: Da. Insektnavne (1944) s. 66.
9. Ømålsordb. saml.
10. Om de frygtelige følger af at få disse »orm« i sig se Kamp: Da. Folketro (1943) s. 78 f., Livet i Klokkergården s. 164, Wiingaard: Dem fra Lolland II s. 64. Nøddesnudebillen kaldes ejendommeligt nok *nøddebremse* (Sydfyn, tidsskr. Flora og Fauna 1933 s. 16), jf. udtrykket *ormstukken.*

AT SKILLE VEN FRA FJENDE

Af BENGT HOLBEK

I efteråret 1966 fik Dansk Folkemindesamling af direktøren for Geodætisk Institut, professor, dr. Einar Andersen, et gammelt familiedokument overladt til gennemsyn og afskrivning. Det var et sammenfoldet folioark, på hvis ene side følgende stod at læse:

EEN GUDFRYGTIG SKIPPER

Ved Navn: Anders Bentzen Crone: Fra Kiøbenhavn. Førende Een Fregath paa 80 Canoner: Kaldet *Sancte Maria:* Beordret at seyle Til Ostindien. Anno 1700 d. 1ste Januarj: Om Morgenen Klokken 8½ Sledt, som var een Mandag, Lagde hand ud fra Kiøbenhavns Toldbod, gik strax til Segls med en god Sønden Vind, Pagérte Cronborg Kl: 3 om Eftermiddagen, hvor han salotérte med Flagning og Canonering, Og blev besvart fra begge Castellerne; Hand søgte Nordsøen som den rette Cours, Men hvad skeede? Ved Soelens needgang, behagede det Gud, at opreise en forfærdelig storm, At bemeldte skipper *A: B: C:* Vidste ingen raad, Uden Hand, og medfarende Folk, Raabte, Læsde, Og bad den gandske Nat, At Gud vilde dog i naade forbarme sig over Dem, Men det blev haardere og haardere, Saa at de overgav[1] alt, baade Legem, Siel, Skib og Gods, I Guds Faderlige Hænder. Skipperen havde foruden sig selv 14 Mand. Nu havde han aparte 15. Iøder. Som hand skulle føre til Algier, Ialt 30 Menisker om Borde. Jeg siiger[2] da nu de[3] havde overgivet sig, og alt, I guds Almægtige Haand, og hellige villie: Da indgav Gud skipperen, I sit Hierte dette raad, at om hand endnu vilde Frelses, Da skulle han strax udstøde de halve, Som han havde omborde. Men hand skulde langére dem og stille dem, efter disse efterfølgende Ord: Lydende som følger:

Vor Gud er Altid Aandernes Liv, Ham elsker alt.

Naar han nu tog de 5 Vocaler. Nemlig *a. e. i. o. u.* Og langérte dem efter forbemeldte ord, og begynde paa de christne, udstøde hver Niende, saa

1. *derefter* bade *slettet.* – 2. *tilføjet over linjen.* – 3. *tilføjet over linjen.*

skulle Havet, og vinden stilles, Som og skeede. NB: Dette er at Mærke: At det traf aldtiid een Iøde, Og saasnart den sidste Iøde blev udkasted, Stilledes Strax Vejret og Havet.

Bemeldte Skipper *A: B: C:* Giorde derefter[4] en meeget lykkelig Rejse, frem og tilbage, Samt bragte sine medfarende 14 christne, hiem igien, Friske og Sunde, til Kiøbenhavn.

I I I I, O O O O O. *I I*, O. *I I I*, O. *I*, O O. *I I*, O O O. *I*, O O. *I I*, O.

Alle Skibsfolkenes Navne, og bestilling.

Skipperen *A*nders *B*entzen *C*rone . . Styrm: *D*avid *E*skesen *F*rom . . Baadsm. *G*orm *H*ansen *I*elo . . Pligthuggeren, *K*nud *L*arsen *M*ülo . . Kokken *N*iels *O*lsen *P*rep . . Matrosserne. 1. *Q*vist . . 2. *R*udolph . . 3. *S*imon. 4. *T*homas. 5. *U*ldrich. 6. *V*erner. 7. *X*axo. 8. *Y*trich. 9. *Z*adok . . og Drængen *Æ*skel *Ø*rno.

Skreven d. 5te Aprilj: A° 1781. Af Skoleholderen *H. M. Høvinghoff* I Aborre.

På arkets anden side fandtes forskellige meningsløse kradserier, penneprøver, forsøg på gengivelse af forsidens overskrift, flere gange ordet *Holevad*, og endelig to ejerangivelser: *Tilhørende Anders Andersen i Holevad 1787* og *Anders Andersen i Holevadgaarden.*

Ifølge venlig meddelelse fra professor Einar Andersen var hans oldefar, Anders Andersen, født i Holevadgården 13.1.1804. Eftersom han blev arving til gården, har han antagelig været ældste søn, hvilket stemmer med, at han utvivlsomt bærer sin fars navn. Denne fader, der altså også har heddet Anders Andersen, er da rimeligvis identisk med den, som i 1787 satte sit navn på manuskriptet, og som vel var elev hos Høvinghoff i Aborre skole. Afstanden mellem Holevad og Aborre (eller Aborg) er blot 2 km.

Hendrik Mathiesen Høvinghoff var lærer ved skolen fra 1772 og vistnok til 1789 (J. C. A. Carlsen-Skiødt: Historiske Oplysninger om Gamtofte Sogn. Aarbog for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter bd. IV (1926), s. 163 f.). Det volder ingen vanskelighed at antage manuskriptets oplysninger som rigtige: at Høvinghoff skrev det i 1781, da han var skoleholder i Aborre, og at det seks år senere tilhørte Anders Andersen i Holevadgården.

4. af udg. rettet fra drerefter. – De her kursiverede ord og bogstaver er i manuskriptet skrevet med rødt blæk. Titlen er skrevet med kunstfærdigt forsirede gengivelser af trykte (gotiske) typer.

Den fortælling, som Høvinghof nedtegnede i 1781, er ikke uden sidestykker. I det følgende skal præsenteres det materiale, som i øjeblikket foreligger, så tilfældigt og spredt det end må forekomme.

I Fynsk Hjemstavn fremlagde Evald Tang Kristensen i 1929 (s. 88) en del optegnelser af den kloge mand Anders Madsen fra Tommerup (1764–1839); blandt de ting, Anders Madsen havde nedskrevet, findes også kernen i ovenanførte beretning, men uden navnestof, datoer og huskeformel. Det angives blot, i hvilken rækkefølge jøderne og de kristne skulle stilles op.

Tang Kristensens artikel fremkaldte senere samme år en tilføjelse fra P. Mortensen ved V. Åby skole (sammesteds 1929, s. 160). Ifølge meddelelse fra P. Mortensens afdøde svigerfar, lærer Vaaben i Ellinge, skulle de 30 jøder og kristne opstilles i overensstemmelse med formlen »Gott Schlug den Mann in Amalek, der Israel bezwang.« (Vokalerne a–e–i–o–u nummereres fra 1 til 5 som hos Høvinghoff; ved opstillingen begynder man fra venstre med 4 kristne, 5 jøder osv.). P. Mortensen skriver: »Skulde Historien med sin for Jøderne frygtelige Formular stamme fra Tyskland? Anders Madsen kunde jo Tysk, og Lærer Vaaben stammede fra Koldingegnen, i andet og tredie Led fra Sydslesvig.« Det tilføjes dog, at enkelte ældre personer i V. Åby kendte formlen på dansk, begyndende »Slog Gud den mand . . .«

Det er således klart, at historien har været kendt blandt fynske lærere og af en klog mand (som ikke har været ulærd) i både 18., 19. og 20. årh. Hvor Høvinghoff, som i hvert fald teoretisk kan være den egentlige kilde til de senere fynske optegnelser, har den fra, foreligger der intet om. Intet tyder på, at begivenheden har noget virkelighedsgrundlag, den er blot lagt så langt tilbage i tiden, at den ikke lader sig kontrollere. Ved år 1700 var jøderne i Danmark fåtallige; egne synagoger fik de i 1719 (Fredericia) og 1766 (København). På Høvinghoffs tid var de næppe 1000 i tallet.

I året 1700 faldt den første januar rigtigt, som teksten angiver, på en mandag (idet overgangen til den gregorianske kalender først skete natten mellem den 18. februar og 1. marts), men det er uden større betydning: vigtigere er, at både dato, årstal og ugedag antyder en begyndelse. I det hele er teksten karakteriseret ved en spekulativ ordnen, som tydeligt afslører, at der ikke er tale om referat fra virkeligheden. Som det vil ses, når Høvinghoff med sin navnefortegnelses begyndelsesbogstaver hele alfabetet igennem.

Beretningen om sørejsen er i virkeligheden en kombination af Jonas-forestillingen (se herom Henning Henningsen: Jonas, profet og ulykkesfugl,

Årbog for Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg 1966, s. 105–22 – s. 113 nævnes jøder) med en leg med tal, et lille matematisk spil, som man meget vel kan tænke sig at netop lærere var særligt interesserede i.

Men historien er på ingen måde begrænset til Fyn. I sin bog: Historisk Matematik (seneste udg. København 1962, s. 38) giver Poul la Cour den samme historie som eksempel på, »hvorledes brugen af bogstaver i en vis ordforbindelse kan komme hukommelsen til hjælp« – her i form af en kortkunst! Kortkunstneren lægger 15 sorte og 15 røde kort i en stor kreds på bordet, alt imens han beretter om kaptajnen og havsnøden. Ved oplægningen kan, nævnes det, f. eks. bruges følgende remse: »Kom ud en Gang i Vaaren! dens Vind har Smeltekraft.« (Man må her huske at holde sig til retskrivningen fra før 1948).

Poul la Cour angiver ikke nogen kilde for sin kortkunst. En gennemgang af nogle samlinger af kortkunster fra 18.–19. årh. har ikke givet resultat.

Det er på forskellig måde forsøgt at spore historien om de 15 jøder og de 15 kristne videre omkring. Flere adspurgte mener at erindre, at de kender den fra deres barndom, og efter det foregående at dømme er det sandsynligt, at den har været almindeligt kendt blandt lærere; måske har den også stået i skolebøger.

Et forsøg på at spore historien i udlandet har givet et enkelt, uventet resultat gennem »Motif Index of Folk Literature«. Den er her optaget under K527.4 med henvisning til Tom P. Cross: Motif-Index of Early Irish Literature (Bloomington (Ind.) 1952). Herfra føres man til tre skotsk-irske opskrifter fra 19. årh., alle omhandlende helten Fionn med hans mænd og hans modstander Dubhan med dennes mænd. Der er intet spor af modsætningen mellem kristne og jøder; den har heller ingen betydning for problemets opstilling og løsning og kan være sekundær.

De tre opskrifter findes i 1) A. og D. Stewart: A Collection of the Highland Bards (1804) bd. II, s. 547; 2) J. F. Campbell: Heroic Gaelic Ballads (London 1872) s. 86, efter et irsk ms. af ret sen dato, indkøbt i Dublin i 1801; 3) D. Mackinnon: A Descriptive Catalogue of Gaelic Manuscripts . . . (Edinburgh 1912) s. 172, efter et irsk ms. optegnet 1801 eller tidligere.

Situationen er i alle tre opskrifter, at Fionn og Dubhan, hver med 14 følgesvende, er ombord på et skib, og føden slipper op, hvorfor man beslutter at kaste halvdelen overbord. Fionns søster foretager opstillingen af mændene i samme orden som i de danske opskrifter (at dette ikke er den eneste matematiske mulighed, vises nedenfor) og står for udtællingen.

J. F. Campbell meddeler, at de skotske og irske tekster, som bruges ved mændenes opstilling, er beslægtede. Der er tale om remser, og han meddeler tillige, at de bruges af børn i forbindelse med en leg, hvor 15 hvide og 15 sorte sten lægges op på række.

Nogen direkte forbindelse mellem den skotsk-irske og den danske tradition synes der ikke at være. Handlingen er i begge traditioner henlagt til et skib, de to parters antal, opstillingen og udtællingen er den samme, men de huskeformler, der bruges, har ingen indbyrdes forbindelse.

Det er usandsynligt, at fortællingen skulle være begrænset til Danmark og Skotland-Irland; foreløbig er det dog ikke lykkedes at konstatere andre opskrifter ved hjælp af registranter. Læserne opfordres til at oplyse, om sådanne er dem bekendt enten fra Danmark eller fra udlandet.

Til slut skal jeg fremføre min tak til professor Einar Andersen, som foruden at udlåne manuskriptet og foretage nedenstående beregninger også meddelte oplysningerne om sin slægt og henvisningen til la Cours bog. Om beretningens elementære matematiske baggrund oplyser professor Andersen følgende:

Hvis man har $2n$ elementer (f. eks. kort eller mennesker), der naturligt falder i to lige store klasser med n elementer i hver (f. eks. n røde kort eller kristne og n sorte kort eller jøder), kan man altid arrangere dem i en række (eller en kreds), således at man ved at begynde at tælle ved rækkens begyndelse (eller et bestemt sted i kredsen) og derefter udskyde hvert p'te element opnår at skille elementerne i de to klasser (altså røde kort eller kristne i den ene og sorte kort eller jøder i den anden). Drejer det sig om en række, tæller man videre fra rækkens begyndelse, når man er kommet til rækkens ende.

Hvis man opstiller det krav, at elementernes opstilling i delgrupper omfattende elementer fra skiftevis den ene og den anden klasse og indeholdende sådanne antal af elementer, at alle tal fra 1–5 (svarende til vokalerne a, e, i, o, og u) forekommer for mindst en af klasserne, reduceres antallet af muligheder væsentligt. Hvis man yderligere opstiller det krav, at man skal begynde opstillingen med en bestemt af klasserne (f. eks. røde kort eller kristne), begrænses mulighederne yderligere med omtrent halvdelen.

En undersøgelse for n liggende mellem 1 og 26 (antallet af røde eller sorte kort i et almindeligt kortspil) og for p liggende mellem 7 og 14 altså i alt 208 forskellige eksempler giver, hvis kravet om tilstedeværelse af alle 5 vokaler fastholdes, følgende antal muligheder:

for p =	7	0 begyndende med rødt og	1 begyndende med sort
	8	1 ($n = 20$)	1
	9	4 ($n = 11$, 15, 19 eller 23)	2
	10	5 ($n = 15$, 16, 17, 24 el. 25)	1
	11	2 ($n = 23$ eller 24)	2
	12	2 ($n = 21$ eller 24)	3
	13	0	4
	14	4 ($n = 10$, 17, 18 eller 24)	3
I alt		18	17

Den her omtalte beretning svarer til $n = 15$ og $p = 9$, hvilket giver 14 vokaler = $5a + 5e + 2i + 1o + 1u$, der optræder i ordenen

$o - u - e - a - i - a - a - e - e - i - a - e - e - a.$

De samme antal vokaler optræder i tilfældet $n = 15$ og $p = 10$, men her i ordenen

$e - a - i - u - e - e - o - a - a - i - a - e - e - a.$

For $n = 11$ og $p = 9$ haves

8 vokaler = $1a + 3e + 2i + 1o + 1u$, der optræder i ordenen

$e - i - e - e - o - u - i - a.$

Hvis man udvider kravet til også at omfatte den næste vokal y, findes der inden for det betragtede område én mulighed for $n = 23$ og $p = 14$, der giver 19 vokaler = $9a + 2e + 3i + 2o + 2u + 1y$.

SKILLINGSVISER

udsendt af familien Tribler i perioden 1812–42

Af SVEND NIELSEN

I Det kgl. Biblioteks småtrykssamling står 2 kapsler indeholdende ca. 800 skillingstryk udsendt af et enkelt forlag, og ordnet systematisk. Det er ret enestående, at en del af skillingsvisemassen på denne måde er samlet og ordnet, så den giver mulighed for en vurdering af en enkelt udgivers produktion, især da denne ligger så langt tilbage som 1. halvdel af det 19. århundrede[1].

Min interesse for skillingstrykkene hænger sammen med mit arbejde med nutidig visetradition. De viser, vi i dag støder på, kan og må betragtes som udtryk for de sangere, der bruger dem, men samtidig er de jo også et (foreløbigt) sidste led i en traditionskæde, hvor et skillingstryk kan være første led, eller et parallel-led, der stimulerer traditionen og eventuelt forårsager ændringer i den.

Denne interesse har bevirket, at jeg i undersøgelsen har sat selve teksterne i centrum.

Stoffets enorme omfang har gjort det nødvendigt kun at arbejde med et udsnit af materialet, nemlig samtlige tilgængelige viser med numre fra 1 til 150, udsendt i perioden 1812–1842 og samtlige unummererede viser fra perioderne 1812–1818 og 1827–1829, hvorved der skulle fremkomme et nogenlunde repræsentativt udvalg, der omfatter ialt 236 viser. Ligeledes har jeg gang på gang måttet standse op, når der under arbejdet har vist sig spændende perspektiver og interessante detailproblemer, der indbød til specialundersøgelser.

Det, jeg i det følgende kan vise, er altså snarest et hjørne af en mosaik, som jeg håber, der senere på en eller anden måde vil blive arbejdet videre på. Som mål har jeg sat mig primært at undersøge selve stoffets karakter og sammensætning, herunder visernes forfattere, hvadenten de er angivet i trykket eller på anden måde kendt, og i anden række at finde holdepunkter

1. Også i Universitets-Bibliotekets skillingstryksamling (N 952) findes en betydelig samling Tribler-viser, deriblandt enkelte, der ikke findes i Det kgl. Biblioteks samling.

for en vurdering af, hvorledes disse tekster er blevet modtaget i køberkredsen, og endelig hvilken betydning de har haft for traditionen.

Man må imidlertid gøre sig klart, at vil man arbejde med skillingstryk og gå videre end til en blot registrering af teksterne, må man i de fleste tilfælde give afkald på klare og afsluttede svar på sine spørgsmål. Oftest må man være tilfreds med at kunne sandsynliggøre eller vise en tendens.

Begrebet skillingsvise:

Termen skillingsvise har tre afvigende betydninger: I 1944 definerer Laurits Bødker i en licentiatafhandling (Lund 1944) skillingsvisen som en trykt vise, der er beregnet til almuelæsning og -sang, medens Iørn Piø i sit indlæg på »Seminar for Folkedigtning« i Stockholm i juni 1966[2] definerer den noget bredere »Skillingsvisen er den vise, man møder i skillingstryk«; i begge tilfælde dækker begrebet altså en »død« tekst. Begge definitioner kan være hensigtsmæssige, så længe ens udgangspunkt er de trykte tekster, og fremover i artiklen bruger jeg selv Iørn Piøs definition.

Den tredie betydning er en, man ofte kommer ud for i arbejdet med den nutidige visetradition. Her forstår mange sangere ved en skillingsvise en sang (en *sungen* tekst), hvor teksten står eller kunne tænkes at have stået i et skillingstryk. Den betegner altså en »levende« genre, og denne betydning kan i andre sammenhæng end den foreliggende være at foretrække.

Skillingsviseproduktionen omkring 1800:

Da Triblerfamilien i begyndelsen af det 19. årh. begyndte sin skillingsviseproduktion, tog den en tradition op, der på dette tidspunkt stod i fuld blomst og havde gjort det i lang tid med skillingsvise-udgivere som Horrebow, Popp, Seest, Svare og Thiele.

Også den periode, hvor Triblerforlaget var aktivt med udgivelsen af skillingstryk (1. halvdel af det 19. århundrede), er præget af en række konkurrerende forlag: I provinsen først og fremmest Haderslev-trykkene, og i København folk som Jakob Behrend, Nissen, Andreas Seidelin, Villiam Borkling, for blot at nævne et tilfældigt udpluk, men man må dog regne med, at Triblers forlag har været periodens førende.

2. En fremlæggelse af hans utrykte speciale fra 1960: »Produktionen af danske skillingsviser mellem 1770 og 1821 og samtidens syn på genren«.

Familien Tribler:

I en lille afhandling om Oehlenschlägers viser i skillingstryk[3] fortæller Carl Elberling om Triblerdynastiet, ud fra en gennemgang først og fremmest af Københavns Vejviser. Han siger om navnet Tribler:

»Dette Navn tilhører en Familie af Bogbindere, som i et Par Generationer har forsynet vor Almue med hvad den behøvede af Morskabslæsning – Folkebøger og Viser –, og er derfor velbekjent for Alle, der have syslet med denne Deel af vor Literatur. Allerede 1773 boede en Bogbinder Johan Tribler[4] i Ulkegaden, men om han forlagde Noget, veed jeg ikke, og han vedkommer os under alle Omstændigheder ikke i dette Øieblik. Den Ældste vi her have med at gjøre, er Johan Frederik Tribler, som 1809–1811 boede i Dybensgade 185; i Veiviseren for 1812 opføres han som boende i Ulkegaden 107, og her døde han i Mai 1818, 50 Aar gammel. Hans Enke, Elisabeth Margrethe Tribler, fortsatte Forretningen paa det samme Sted; men ved Raadstue-Plakat af 7 April 1823 blev Ulkegaden omdøbt til Holmensgade, og fra denne Tid til Paaske 1827 lyder Adressen da: Holmensgade 107. Forretningen var, som det synes, voxet; Madam Tribler kjøbte sig en Eiendom i Holmensgade 114, og her boede hun fra Paaske 1827 indtil sin Død den 15 Februar 1829. Nu overtog hendes Søn, Peter Wilhelm Tribler, født den 4 Juli 1803, der i de sidste Aar havde bestyret Værkstedet for Moderen, Eiendommen og Forretningen. Han var ligesom Faderen af Profession Bogbinder, men den vigtigste Deel af Forretningen var Handel med Skolebøger, Skrivebøger og deslige. Desuden var han, ligesom Forældrene, Forlægger af mange Folkebøger og en utallig Mængde Gadeviser, og af det Slags Sager havde han et stort Oplag. – – – –

Tribler tjente mange Penge ved sin Handel, men efterhaanden gik det dog tilbage for ham; han maatte sælge sit Huus i Holmensgade, og i April 1842 flyttede han til lille Kongensgade 89. 1848 boede han i lille Kongensgade 88; 1849 flyttede han til Frederiksberggade 31; 1851 boede han paa Kongens Nytorv 1 (Hotel du Nord), 1852 i store Grønnegade 267, 1853 igjen paa Kongens Nytorv 1, og dermed forsvinder hans Navn af Veiviseren. I de sidste Aar forlagde han neppe meget; han døde den 18 October 1860 i trange Kaar. En Søn af ham lever endnu; han er ligesom sine Forfædre Bogbinder, men giver sig ikke af med at være Forlægger« (s. 24 ff.).

I afhandlingen giver Carl Elberling os en række uvurderlige oplysninger om den Triblerske skillingsviseproduktion, som han har fået fra C. Cammer, der i årene 1830–35 stod i lære hos P. W. Tribler, og vi har her et af de mest levende billeder af det arbejdende skillingsvise-værksted:

»Af Viser lod han almindeligviis trykke et Riis ad Gangen; Viserne bestode sædvanlig af to Blade i Duodez, men paa et Ark vare kun tre forskjellige Viser, da

3. Carl Elberling: »Oehlenschläger som Gadevise-Digter«, Kjøbenhavn 1872.
4. I Veiviseren for 1773 bogstaveres Navnet Trübler.

hver Vise var trykt dobbelt – det bliver altsaa tusinde Exemplarer af hver Vise. Men stundom tog han meget større Oplag: af en Vise om et Mord, der gjorde stor Opsigt, lod han saaledes trykke syv Riis; det bliver et ganske betydeligt Antal Exemplarer, selv om der fandtes andre Viser paa de samme Ark. Tidlig om Morgenen kom Visekjærlingerne til ham og stode ude i Forstuen, ventede, indtil Boden blev aabnet; en enkelt Vise kostede to Skilling, men Kjærlingerne fik betydelig Rabat; ofte havde de ingen Penge, men saa satte de et gammelt Forklæde eller en lignende Værdigjenstand i Pant, og fik da for fjorten Skilling, langt ud over Pantets Værdi, fem og tyve Viser (det kaldtes en halv Bog Viser); dermed gik de og sang paa Gaden de nye Viser, der handlede om Mord og andre vigtige Begivenheder; naar de havde solgt deres Varer, kom de tilbage og løste deres Pant. Ofte kom Kjærlingerne flere Gange om Dagen, og stundom kjøbte de større Partier; nogle af dem levede især af at sælge Viser, Folkebøger og Billeder til de holsteenske Skippere, der laae mellem Holmens Bro og Høibro« (s. 26 ff.).

Skillingstrykket:

Sammenlignet med Strandbergs skillingstryk – dem, man oftest støder på i dag – og også sammenlignet med størsteparten af ældre tryk, er Triblertrykkene yderst spartanske i udstyret.

Hvert tryk består af et halvark (17×14 cm), der er foldet på midten, således at der fremkommer et lille blad på 4 sider.

Papiret er af en meget uensartet, men som regel ret grov kvalitet og grågult i tonen.

Illustrationer, som ellers er et af de karakteristiske træk ved skillingstrykket i almindelighed, er et ukendt begreb i forbindelse med Triblers viser – ja bortset fra enkelte adskillelses-forsiringer er den eneste pynt faktisk det nummer, den enkelte vise er forsynet med, samt den eventuelle titel og melodiangivelse.

Der er som regel ikke tale om en speciel tilrettelæggelse af forsiden, kun undtagelsesvis (mest ved aktuelle viser) er det udelukkende anvendt som titelblad, men der kan spores en tendens til hyppigere brug af titler og melodiangivelse til forsideviserne.

Bagsiden bruges som regel til afslutning af viser, der er påbegyndt på en af de tidligere sider (sjældnere har 4. side en selvstændig vise), og der kan være tale om, at en del af bagsiden er tom, men i reglen er der økonomiseret strengt med pladsen.

Nederst på bagsiden er angivet udgiveradresse (= salgsadresse) og et trykkested, hvis trykningen er sket uden for huset. Derimod er årstalsangivelser sjældne, men findes undertiden, hyppigst i de ikke-nummererede viser.

Ved at kombinere disse forlags- og trykkestedsangivelser med oplysningerne fra Københavns Vejviser er det lykkedes for Elberling at opdele Triblerfamiliens viseproduktion i en række tidsperioder:

a	1812–1818	Bogbinder Tribler	Ulkegade 107
b	1818–1823	Triblers enke	» «
c	1823–1827	» »	Holmensgade 107
d	1827–1829	» »	» 114
e	1829–1842	P. W. Tribler	» »
f	1842–1848	» »	St. Kongensgade 89

og med disse bogstaver fra a til f betegner jeg fremover perioderne.

Nummersystemet:

Som sagt er Triblers viser normalt forsynet med et nummer, selvom der i alle perioderne sideløbende og afgjort fuldt bevidst udsendes et mindre antal unummererede viser.

Nummereringen blev påbegyndt af bogbinder Tribler engang i perioden 1812 til 1818, og i 1842 var man ihvertfald nået op på nr. 1050[5].

Der er dog ikke tale om ét klart fastlagt system gennem de 30 år. Der foretages ændringer fra tid til anden. Viser udskiftes eller skifter plads i systemet.

Den mest drastiske reform sker, da Triblers enke i 1818 overtager virksomheden. Bogbinder Triblers numre er tryknumre, men fra 1818 får hver vise selvstændigt nummer. Dette bevirker, at kun to af a-periodens viser findes på samme nummer i senere perioder.

Heller ikke b-periodens numre står særlig fast: 13 viser udskiftes, mens vi kan konstatere, at 11 viser senere optræder på samme numre.

c-periodens viser (der muligvis er genoptryk af b-viser – hvor vi blot ikke har b-trykket) står i det væsentlige fast indtil 1842: kun en enkelt vise glider ud, mens 23 findes i senere perioder på samme nummer.

Af periode d's viser glider 2 ud, 8 genfindes i e-perioden.

5. Ved at kombinere periodebetegnelsen og visens nummer fås en entydig betegnelse for det enkelte tryk: d 33 betegner således en vise med nummeret 33 i et tryk med forlagsadressen: Triblers Enke, Holmensgade 114.

Af praktiske grunde har også de unummererede visetryk (betegnet med »u«) fået tildelt nummer. F. eks. au 9: et unummereret tryk fra a-perioden, der kan findes som 9. tryk i Triblersamlingens unummererede viser fra denne periode.

Endelig angiver »UB N 952/94« at visen findes i Universitetsbibliotekets skillingstryk-samling under betegnelsen N 952/94.

f-perioden (1842–1848) har jeg kun beskæftiget mig flygtigt med, men det er tydeligt, at systemet er komplet ændret.

Normalt sker ændringerne fra periode til periode. Kun i enkelte tilfælde optræder der i samme periode flere viser på samme nummer.

Hvad er nu formålet med nummereringen? At give køberen mulighed for at samle trykkene til hæfter og bøger? Selve trykkenes spartanske fremtræden støtter denne antagelse, men der kendes kun meget få hæfter med udelukkende Triblerviser, og ingen af dem indeholder mere end nogen yderst spredte tryk.

Elberling har i sin føromtalte bog en anden mening om numrenes funktion, og jeg tror, at det er den rigtige: »Numrene komme i Grunden slet ikke Publicum ved, de veilede kun Visehandleren til at finde den Vise der forlanges«.

Da der er flere viser i samme tryk, er numrene praktiske, fordi en alfabetisk ordning er umulig.

Titler:

Af de omkring 236 viser, som undersøgelsen omfatter, nøjes 136 med et nummer, kun 90 har en eller anden form for titel og 46 er helt uden overskrift.

Titlerne kan opdeles i 3 grupper:

I	korte stikordsagtige	43
II	længere beskrivende	27
III	neutrale a »vise« eller »smuk ny vise«	13
	» b »aria« eller »romance«	7

Som eksempler på I kan nævnes:

B 38 »Elskede Spæde dig skuer mit øje« med titel: *Vuggesang* Forfattet af J. C. Udtberg Skrædersvend.

du = UB. N 952/94 »Ja ved en Bolle Punsch man kan«, der bærer titlen: *Drikkevise* (fra Kong Salomon og Jørgen Hattemager). – Dette er den største gruppe, der indeholder 43 viser.

I gruppe II findes 27 viser med titler som:

a 25 »Opmuntringssang for det Kjørende Artillerie ved deres Kongemyn-

string« (der angives at være forfattet af Rasmus Nielsen, Westerkippinge, Underkonstabel).

b 12 Fatter Knud og hans Kone, der kom op og slaaes om den ventede Gevinst i Lotteriet.

b 36 Til min Kiæreste ved en Bortrejse.

III. gruppe har mere end de andre funktion som blikfang og siger mindre eller slet intet om visens emne. Den mest brugte formel er »En ny Vise«, der anvendes om lyriske bekendende og beskrivende viser gennem alle perioderne (9 viser ialt), i modsætning til »Aria«, der kun findes i tidsrummet 1812 til 1827 (6 viser). 3 viser bruger vendingen »En smuk nye vise« mens »Romance« er brugt som titel til én vise (»Dybt i havet som med stærke bølger« fra Elverhøj).

Teksterne:

Vi kan nu endelig gå over til teksterne selv. Det er et utroligt broget billede, der møder en, og at finde blot forholdsvis generelle træk er vanskeligt, men der er i hvert fald to ting, der springer i øjnene.

For det første hvor få *nyhedsviser* der er. Begivenheder som mord, brande og ulykker, som i de 30 år har sat sindene i bevægelse, giver kun i meget ringe grad anledning til Triblerviser. Blandt de nummerede viser findes slet ingen, og blandt de 61 unummererede, jeg har med i undersøgelsen[6], er der kun følgende 2:

bu 2 Hvad kan mennesket ei lide
»En ny Vise om den ulykkelige Hændelse som nylig er vederfaret 7 Fiskere fra Gilleleie, Samt en kort Efterretning om disses haarde Lidelser, og de betydelige Gaver som til dem ere indkomne.«

au 13 Alt Tiden der er nu fremkommen
»Comisions Dom over de 7 haarde Forbrydere som skal henrettes Fredagen den 3die October 1817 for deres udøvede skjendige Handlinger i deres Fængsel, samt en nye Vise i denne Anledning«.

6. Af de unummererede viser har jeg kun i det primære materiale medtaget perioderne a og d. Ved senere gennemgang af Universitetetsbibliotekets Triblerviser uden nummer fra c-d-e-perioderne viste forholdet sig noget ændret. Her var der 14 nyhedsviser ud af 62, af dem var de 10 udsendt i tidsrummet 1826–32, hvor forlaget synes at have haft en bestemt hovedleverandør af nyhedsviser, nemlig en vis J. Jensen.

Af udpræget tidsbundne viser er der kun yderligere 4 lejlighedssange, hvortil kongehus og militær giver anledning:

e 122 Ton høit fra Folk til Throne
»Sang ved Festen i Sorø«

e 13 Elskov som til Jordens Glæde
»De danske Studenters Lykønskningssang ved Fakkeltoget d. 2. Nov. 1828«

a 25 (se s. 172)

b 78 Farvel du kiere Fødeland
Ved dansk vestindiske Rekrutters Afrejse fra Kiöbenhavn.

At der derudover er en hel del sange, som har haft et vist aktualitetspræg, da de kom frem, er en anden sag, det gælder først og fremmest en række viser fra syngestykker, der samtidigt er blevet opført på de københavnske teatre.

Den anden iøjnefaldende ting var placeringen af det miljø, som viserne udspilledes i.

Skillingsviserne blev jo af datidens dannede kredse forkastet som fordummende og forløjede, og man forsøgte forgæves at erstatte dem med gode belærende tekster, der kunne vise almuen, hvilke dyder den burde tragte efter, og hvad den burde tænke om sin egen situation.

Med dette i tankerne er det interessant at læse Tribler-teksterne igennem.

Nu ved vi ganske vist fra vort arbejde med nutidstraditionen, at den tekst man har foran sig er én ting, det, sangeren mener, at teksten indeholder, kan være noget helt andet. Selvom en sang for en udenforstående umiddelbart synes at beskrive en anden tid og et fremmed miljø kan sangeren godt finde, at den behandler nutidige problemer, der er af vigtighed for ham og den gruppe, han tilhører[7].

Vi er imidlertid her afskåret fra at høre sangernes forklaringer, vi har kun teksterne til at give os et indtryk.

7. Som et godt eksempel på dette kan henvises til en samtale mellem Karl Clausen og Minna Lauridsen, i Tiset ved Gram, der findes aftrykt i Karen Stougårds: »Gamle Viser i Folkemunde« (Århus 1964) s. 26.

Samtalen drejer sig om »Moderen under Mulde« (DgF 89), en gengangervise, hvor 3 småbørn græder deres moder op af graven, for at hun skal tale deres onde stedmoder til rette, men som fru Lauridsen opfatter visen, handler den ikke om gengangere, men om stedmoder-problemet og barndommens sociale forhold.

Visernes baggrundsmiljø:

A	Nutidigt by- og landalmuemiljø		121 viser	heraf af kendte forf. 30
B	Udenfor nutidigt almuemiljø	ialt	81	25
	a det højere borgerskab	(40)		(10)
	b udenlandsk miljø	(14)		(3)
	c fortidigt miljø	(14)		(8)
	d fantastisk miljø (+ gengangerviser)	(13)		(4)
C	ubestemmeligt miljø		31	

Over halvdelen af viserne foregår altså udelukkende i det miljø, som vi må antage, at skillingstrykkene har været købt og brugt i, og behandler dette miljøs problemer, så om virkelighedsflugt i viserne kan der vist ikke tales.

Viserne fra borgerskabet er først og fremmest en efterklang fra den forrige generations klubvisetradition, en hyldest til dyden, broderskabet, kongen, naturen, vinen, kvinden og det muntre drikkelag. Disse klub- og drikkeviser udgør 35 af de 40 sange.

Viserne fra udlandet foregår mest i Tyskland, Frankrig og Italien. I hvert fald 4 af dem er fra operaer og syngestykker, men efter form og indhold synes yderligere 8 at komme herfra. De to resterende er begge lange romanagtige viser. I den ene begynder handlingen i Rotterdam, hvorfra vi senere føres til en øde ø, hvor hun dræbes af en bjørn og han begår selvmord. I den anden, der er et versificeret brudstykke af røverromanen »Rinaldo Rinaldini« (Kbh. 1800) skildres kærestens søgen efter høvdingen Rinaldo.

Her ved Havets aabne Bredder
gjennem Skov, og Mark og Dal,
i hver Bjergets Kløft jeg leder
hvor min Ven jeg finde skal.

Rinaldine dig at finde
iler jeg med vinget Fjed,
see om mig betrængte svinde
al Naturens Yndighed,

Saa den arme Rose klager:
som i Strid har tabt sin Ven
ængstelig den Elskte klager,
for Rinaldo, for sin Ven.

See Maaneskinnet glimter
Riffelpibens blanke Skjær;
men, som Rose just det skimter
det i Krattet svundet er.

Ak afsted jeg ham skal finde,
saa mit Hjerte varsler mig;
og naar alle Stjerner svinde
viser Elskov Stie for mig.

Saae du ikke klare Stjerne,
saae du ei den djerve Mand
som jeg søger i det Fjerne
ak, og aldrig møde kan.

Tys, og hør det rasler henne
tys det fløiter det er ham,
ja jeg finder ham min Ven;
Jeg hans Stemme alt fornam.

Holdt! hvem der, giv dig til Fange,
længe har du fanget mig,
dig Rinaldo, øm og bange
søgte jeg og finder dig. (c 56).

De fleste af de viser, hvor handlingen er lagt tilbage i tiden, er forfattet af kendte digtere som Ingemann, Oehlenschläger og Rahbek. Middelalderen er den foretrukne periode, og gruppen indeholder dels skræk-romantiske digte (f. eks. b 134, Bødtchers »Hver midnat i den skumle tolvte Stund« om ynglingen der i søvne for øjnene af sin far falder ud over borgmuren, og siden går igen), dels viser med motiv fra middelalderballaderne (f. eks. e 149 »En yndig Aften i den mørke Lund«, Hagbart og Signe-historien).

I det fantastiske miljø optræder foruden mennesker flere slags overnaturlige figurer.

I 7 af viserne hører vi om væsner fra den klassiske mytologi. D 31: »Skal Venus med sin Søn« handler således foruden om en unavngiven konge også om Copido, Venus, en flodgud og om Daphni; og den skildrer Daphnis flugt for kongen, der opflammet af en attrå, som er indgivet ham af Copido, forgæves efterstræber hende; til slut omskaber hun sig til et træ, og kongen slår sig til ro med, at hun skal stå som træ foran hans slot til ære. – I e 84 »Uti mitt Bryst o hvilken Smerta« optræder Daemon som frier der afvises.

Vor hjemlige gudeverden repræsenteres kun af Klintekongen i J. L. Heibergs: »Dybt i Havet som med stærke Bølger« (e 120).

Som et anhang til de fantastiske personer er der 4 viser med gengangere. De 3 af dem er af kendte forfattere, deriblandt Rahbeks bearbejdelse af motivet fra DgF 89: »Den fromme fru Signe paa Sotteseng laae« (c 21), og den 4. er den sikkert allerede da traditionelle »Bag Klippen ved den nøgne Strand« (a 9a = cde 43).

Endelig er der to allegoriske viser med talende blomster.

De viser, der ikke rigtigt kan indpasses i nogen af disse grupper, hører først og fremmest til de lyriske og moraliserende genrer, men heri er også medtaget en del viser, som synes at være skrevet af borgerskabet, men om (og måske til) almuen, således som borgerskabet opfatter den.

I mange tilfælde er det nok sange fra syngestykker, der udspilles i almuemiljø, men sangene kan i hvert fald i det ydre få en vis lighed med de viser, de dannede omkring slutningen af det 18. århundrede prøvede at få almuen til at synge i stedet for de stærkt kritiserede gadeviser, f. eks.

Smede-Vise

Mel.: Jeg veed mod hver Bekymring

Min gode Smed, kan jeg faae noget smedet i Dag?
Thi snart jeg med Plougen hylder Foraarsdag.
Nu Solen os sender sin milde Varme need,
Og Straalerne perle i Ansigtets Sveed.
:;: O Held være Landmandens herlige Liv,
Især, har han dertil den kierligste Viv,
O, ei jeg bytted' selv med en Fyrstes Tidsfordriv
Thi man siger: de have baade Sorrig og Kiv :;:

Ja vist kan du det Broer Casper Jespersen saa bold
Thi, jo næsten aldrig min Esse er kold
Kom, tag dig en Hammer; og brug en Timestid,
Da skal du se fremmet dit Gavn ved din Flid.
Saa hurtigen rinder de Dage mig bort,
Hver Aften med Arbeid jeg kommer tilkort
I Takten, man kan hamre det Jern saa herlig ud,
I Konernes Kiedler jeg kan sætte en Tud.

I Aftes drak jeg og Fogden Jaord, Kammerat!
Imellem hans An' Mari' og min Krabat,
Thi Mogens vil givtes snart, det mærked' jeg nok
Mari' hun vil og; sagde Fog'den Jens Kok
Nu, derpaa din Haand, og en Ruus sagde jeg;
Saa har hun min Mogens den dygtige Smed
De lide jo hinanden; er ung og rask og rød
Det Bryllup vil giøre os begge Livet sød.

Du Nabo! kommer dog med til Bryllup denne Gang?
Det bliver Moerskab, med Dands og Spil og Sang.
Vi Gamle vil glæde os til Glassenes Klang,
Hvorved man kan glemme al Jorderiges Trang.
Det Par kan mig lette min Alderdoms Tid
Til Løn, for min Ungdoms saa velbrugte Flid,
Naar da Mogens bruger Hammer og Ambolt som jeg;
Skal til Trang, eller Armod ej lede der' Vei.

(b 146).

At man fra producentens side kan nære (eller i hvertfald billige) et ønske om at delagtiggøre almuen i et højere samfundslags vurdering af en vise, fremgår klart af forsiden til e 438 – ihvertfald tvivler jeg på, at almuen har haft særlig stor interesse for de smukke norske bondedialekter. Visen falder

uden for den del af Triblerstoffet, som jeg har analyseret, men jeg synes, den fortjener at citeres:

»Nr. 438 / Duet / mellem en Beiler og en Pige, / i østlandsk-norsk Bondedialect, / paa Melodien: / »Den væsle Gutten i fra Tistedæhln Kjøhlte Bohla« - - - - Anm. Forfatterens Hensigt med denne Vise er / den samme, som han har havt med de flere Fjeldviser, han har skrevet, nemlig: at gjøre opmærksom paa det Naive og Udtryksfulde i vore Nationaldialecter. Han maa ellers gjøre denne Anmerkning: For at udtrykke den kladskende Lyd af L, der høres saavel i det svenske Sprog, som i det østlandske-norske Bondesdialect, maatte man have et eget Bogstav; men da vi mangler dette, saa har han søgt at udtrykke denne Lyd ved hl.«

Genreinddeling:

Vi har i det foregående set, at forskellige tids-, sted- og standsmiljøer danner fundamentet, hvorover visernes ydre tema kan udspille sig, men hvorledes dette tema skal fremtræde, er yderligere bestemt af metrikken og rimforholdene (jo mere kunstfærdig formen er, des mere trækkes opmærksomheden fra handlingen) samt fortællemåden.

Fortællemåden bliver egentlig et spørgsmål om, hvordan forfatteren vil placere sig i forhold til sin historie (eller senere give sangeren mulighed for at placere sig).

Stiller han sig selv i visens centrum som dennes hovedperson, kan han dels berette om fortidige hændelser eller ting han vil foretage sig, dels har han rig lejlighed til lyriske og moraliserende refleksioner. Visen er bevidst subjektiv og giver sangeren lejlighed til gennem den at udtrykke sine egne følelser; disse sange har en tendens til at være eller blive person- og stedfæstet.

I andre viser giver forfatteren nok udtryk for egne meninger, men holder sin egen person i baggrunden til fordel for den moraliserende opfordring (»I bør gøre det« eller »I bør undlade det«) eller den bekendende opfordring (»lad os«). Viserne er nok subjektive, men dækker sig under en gruppes fælles indstilling.

Endelig kan han stille sig helt udenfor visen ved enten at berette om andres oplevelser, eller lade disse andre selv tale (episke og episk-dramatiske viser samt dialog-viser). Herved opnås en objektiv beskrivelse, eller i hvert fald et skin deraf.

Med en hovedopdeling efter sådanne fortællemåder har jeg da forsøgt at skabe en genreoversigt med udgangspunkt i Nils Schiørrings inddeling af viserne i »Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang« (1950):

I + II	Monologer (i jegform)		
I	Episk-lyriske viser	31 viser	
	tilbageskuende		25
	ikke tilbageskuende		6
II	Lyriske kærlighedsviser	63	
	svigtet kærlighed		20
	adskilt kærlighed		13
	ikke opnået kærlighed		3
	lykkelig kærlighed		27
III	Bekendende og moraliserende (direkte el. fælles opfordring – du, vi, I)	80	
	lovprisning og bekendelse til Gud		1
	» » » » konge og helte		7
	patriotiske		3
	lovprisning og bekendelse til livet og naturen		10
	» » » » vinen (drikkeviser + skålsange)		35
	» » » » kvinden		5
	» » » » erhverv og levevis		8
	» » » » andet		4
	formaning kritik og belæring		7
VI	Beskrivende (den eller det)	4	
	natur		2
	fester, marked		2
V	Fortællende (3. person)	41	
	tragisk udgang		12
	genfindelse		3
	elskovssvig og trøst		6
	frieri		2
	kærlighed med lykkelig udgang		6
	mytiske væsner		2
	andre emner		10
VI	Allegoriske viser med ringe handling	7	
VII	Dialogviser	8	
			179

Metriske former:

		rimfølge	heraf med omkvæd
3 linier	1 vise		0
4 linier	82 viser	abab	57 viser
		aabb	20 viser
		4 andre former	5 viser
			0 viser
5 linier	8 viser		3
6 linier	55 viser	ababcc	32 viser
		aabbcc	5 viser
		aabccb	4 viser
		10 andre former	14 viser
			4
7 linier	11 viser	ababccd	5 viser
		5 andre former	6 viser
			2
8 linier	65 viser	ababcdcd	34 viser
		ababccdd	8 viser
		aabbccdd	8 viser
		12 andre former	15 viser
			5
9 linier	7 viser		2
10 linier	7 viser		1
11 linier	3 viser		1
12 linier	4 viser		1
	243 viser		19

Hvis man både tager hensyn til linieantal og rimfølge, findes der i materialet over et halvt hundrede former, men over halvdelen af sangene er at finde indenfor 4 former: abab, aabb, ababcc, og ababcdcd, og af disse udgør de to nært beslægtede grupper abab og ababcdcd[8] alene ca.$^2/_5$ af sangene.

8. Strofer af kendte forfattere, som i deres autoriserede form er 8-liniede er undertiden i skillingstrykkene delt i 2 firliniede.

Melodistoffet:

Melodistoffet til skillingsviserne udgør i sig selv et meget spændende studieområde, som har krav på en langt mere dybtgående behandling, end den kan få indenfor denne artikels rammer, og man må håbe, at det ikke vil vare alt for længe, før det vil blive taget op som særskilt emne. Her skal jeg blot komme med en kort oversigt og visse principielle betragtninger.

Ved 93 af viserne er der anført en melodi til teksten i form af førstelinien til en anden sang, og i 6 tilfælde er angivet, at den har »egen melodi«.

Af disse ialt 99 melodiangivelser er et påfaldende stort antal forskellige (86), og kun 15 af dem genfindes i vort materiale, så der synes at være et ganske betydeligt sangrepertoire i tiden.
Kun 8 angivelser findes ved flere tekster:

Bag grønklædte Bakke	5	tekster
Stilhed hersker hver en Skabning hviler	4	»
Skilt fra dig ved Bølge Bjerg og Dale	3	»
Jeg aldrig det for Vellyst kender	2	»
Vi Søemænd gjør ej mange Ord	2	»
Rolig højtidsfuldt og stille	2	»
En Jæger gik at jage	2	»
Enhver som vil vide hvad Kierlighed er	2	»

21 af de tekster, som melodiangivelserne henviser til, er af kendte digtere, mest klub- og drikkeviser, mens kun 3 hører til de traditionelle viser fra før 1800, nemlig:

ES B II:e:1 En Jæger gik at jage – brugt til e 119
DgF 39 Agnete hun stander paa Høielofts Bro – brugt til e 121
ES B I:28 Enhver som vil vide hvad Kierlighed er – brugt til ab 46, c 109.

15 af angivelserne henviser til viser, som selv på et eller andet tidspunkt er trykt hos Tribler; således siges det om e 124: Oehlenschlägers »Kong Ludvig drager med sin Hær« at den skal kunne synges på samme melodi som bruges til »Bag Klippen ved den nøgne Strand«, der allerede i a-perioden er trykt som 2. vise i tryk 9. Det er dog ikke helt klart, hvorledes det i praksis skal udføres, for foruden at linieantallet i versene er forskelligt, har e 124 også i 1. 3. og 4. en ekstra stavelse i forhold til a 9b:

Nr. 124.

Egen Melodie
Eller: Bag Klippen ved den nøgne Strand.

Kong Ludvig drager med sin Hær
alt lyne tusind christne Sværd,
men Munken flyer for Kampens Vrede
og lader sig til Skyggen lede,
hvor Palmen breder ud sit Blad
og hvor den hulde Frelser sad.

Og hvor velsignet var de Smaae,
der Gubben seer om Træet staae,
Ranunklerne med røde Kinder
men paa den Bleges Taaren rinder
Tre Planter tager han med sig,
og bragte dem til Frankerig.

Og nu i alle Blomsterbeed
de smile barnlig Kjerlighed,
med Fromheds og med Uskylds Blikke;
men blinde Ridder seer dem ikke
han iler vildt til Jordans Flod,
og troer at glæde Gud med Blod.

a 9b:
Bag Klippen ved den nøgne Strand
stod Maanen, Nattens Guddom op
og Lys paa ranke Træers Top.
Marie dog ei hvile nød
Hun hos Axel drømte sig
da tyst og blid en Stemme lød:
Marie græd ei meer for mig.

I Dage og i Nætter tre,
drev Stormen mig paa Bølgen om,
paa Elskovs Gud jeg stolede,
men ingen ingen Redning kom
O, da jeg sank i Havet ned,
mit tunge Hjerte slog for dig,
forbi er Stormen, jeg har Fred
Marie græd ei meer for mig.

Hun rejste sig med ængstet Sind,
men sank forfærdet ned igjen
med Dødens Bleghed paa sin Kind
saa hun sin evig kjære Ven:
Marie, føl min kolde Barm,
den banker ikke meer for dig;
Jeg hviler nu i Dødens Arm,
Marie græd ei meer for mig.

O, kjære Pige, stands din Graad,
i hine Egne samles vi
Hvor Elskov er for Dødens Braad
for Sorg og al Ulempe fri
nu Hanen goel og Skyggen foer,
ei mere Axel viste sig;
hun hvisked tit de tomme Ord:
Marie, græd ei meer for mig.

Elberling benytter den hyppige brug af melodiangivelsen: »Bag grønklædte Bakke« til at fastslå dette digts – eller dets melodis – yndest, og dette kan synes bekræftet i den ovenstående opgørelse.

Det er imidlertid et spørgsmål, om der ikke også er en sammenhæng mellem den hyppige brug af denne sang og den kendsgerning, at den repræsenterer et metrum, der benyttes af en fjerdedel af sangene (abab-formen), og siger melodiangivelsen endelig noget om populariteten, er det dog først

og fremmest hos dem, der vælger den, nemlig hos forfatteren og forlæggeren, selvom disse til en vis grad kender deres publikums repertoire.

Også med hensyn til, hvilken melodiform den enkelte melodiangivelse hentyder til, famler vi i blinde. Man kan i hvert fald hverken regne for sikkert, at den oprindelige version, hvis den er kendt (evt. komponeret af en af tidens kendte komponister), eller den melodi, vi måske møder i forbindelse med teksten idag, er identisk med den melodi, som udgiveren tænkte på, eller køberen sang den med.

Visernes forfattere:

At finde frem til forfatterne til skillingsviserne er en besværlig, ja i de fleste tilfælde umulig opgave.

Lettest er det, når han hører til tidens litterære inderkreds, for i så tilfælde har litteraturhistorikerne interesseret sig for og lavet fortegnelser over hans værker, samtidig med, at der i de dannede kredses sangbøger, hvor deres digte i regelen trykkes, er en tradition for, at værkernes ophavsmænd skal nævnes, mens denne tankegang er ret fremmed inden for skillingstryktraditionen.

Kun 25 viser i materialet har en forfatterangivelse, øjensynlig anbragt der af varierende årsager.

I en del tilfælde overfører man åbenbart *sangbogsskikken* sammen med stoffet:

Ton højt fra Folk til Throne	forfatterang.	Ingemann
Giv mig Palmine tusind Kys og atter	»	Baggesen
En ferm og brav Kone	»	Wessel.

I andre tilfælde synes der at være tale om et salgsfremmende middel, når forfatteren er kendt og vellidt hos køberne. C. Udtberg er en sådan forfatter. Hans navn slås stort op på forsiden, hvor han betegner sig som skræddersvend. Han er den eneste, der lægger navn til flere viser, ialt 5:

au 14 moraliserende vise til de unge
b 29 moraliserende bekendelse om venskab og vin
b 38 en bekendende vuggesang
b 67 episk-lyrisk om: »Den glade Yngling«
c 12 moraliserende bekendelse til livet.

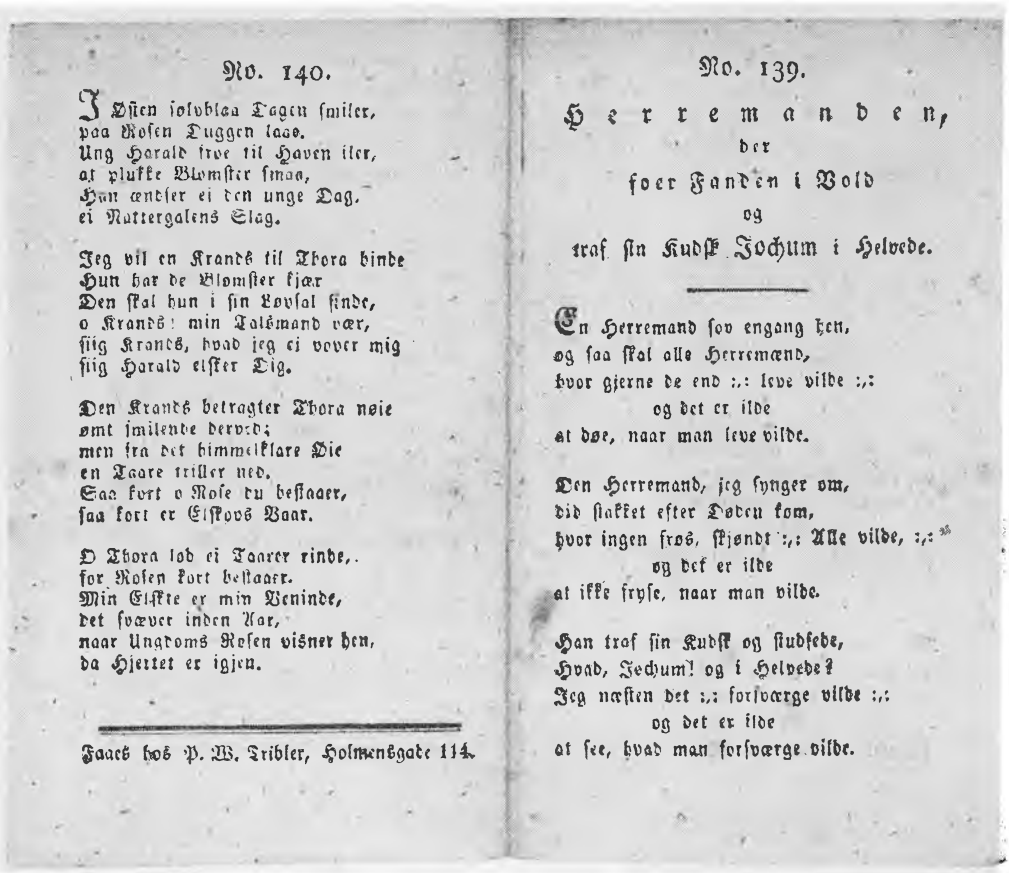

No. 140.

I Østen solvblaa Dagen smiler,
paa Rosen Duggen laae.
Ung Harald hver til Haven iler,
at plukke Blomster smaa,
Han ænder ei den unge Dag,
ei Nattergalens Slag.

Jeg vil en Krands til Thora binde
Hun har de Blomster kjær
Den skal hun i sin Lovsal finde,
o Krands! min Talsmand vær,
sig Krands, hvad jeg ei vover mig
sig Harald elsker Dig.

Den Krands betragter Thora nøie
smt smilende derved;
men fra det himmelklare Øie
en Taare triller ned,
Saa fort o Rose du bestaaer,
saa fort er Elskovs Vaar.

O Thora lad ei Taarer rinde,
for Rosen kort bestaaer.
Min Elskte er min Veninde,
det svæver inden Aar,
naar Ungdoms Rosen visner hen,
da Hjertet er igjen.

Faaes hos P. W. Tribler, Holmensgade 114.

No. 139.

Herremanden,
der
foer Fanden i Vold
og
traf sin Kudsk Jochum i Helvede.

En Herremand sov engang hen,
og saa skal alle Herremænd,
hvor gjerne de end :,: leve vilde :,:
og det er ilde
at døe, naar man leve vilde.

Den Herremand, jeg synger om,
did slakket efter Døden kom,
hvor ingen fros, skjøndt :,: Alle vilde, :,:
og det er ilde
at ikke fryse, naar man vilde.

Han traf sin Kudsk og sludfede,
Hvad, Jochum! og i Helvede?
Jeg næsten det :,: forsværge vilde :,:
og det er ilde
at see, hvad man forsværge vilde.

For- og bagside af Tribler-tryk fra perioden 1829–42 med de første vers af Wessels: En Herremand for engang hen, samt Thaarups: I Østen sølvblaa Dagen smiler.

I mange tilfælde er det vel nærmest for at *give visen et stærkere sandheds-præg:*

Jeg er en fattig Pige,
men ærlig er opfødt,
blandt Fremmed maae jeg være
og fortjene maae mit Brød,
Gud har for mig det maget,
at det skal være saa.
Min Fader er fra mig borte,
men min Moder lever nu.

Jeg trøster mig ved Herren
og fornøjet var jeg nu,
men een Ting dog jeg erindre,
som jeg har i mit Hu:
jeg havde engang en Kiereste
som mig forlod,
vor Glæde fik en Ende,
men jeg fik en Sorrig stor.

Jeg har ei forskyldt af dig,
at du skulle være saa,
jeg for meget paa dig har kostet
det ønsker jeg at faae,
naar du mig ei elsker mere,
du vist ei trænger til
mine Gaver at beholde,
det var Skam for dig selv.

Jeg kan Penge endnu fortjene,
jeg lider ingen Nød,
jeg af mit Haandværk mig ernærer
og fortjene kan mit Brød,
jeg synes ei din Lykke
kunne være spildt derved,
om du nu fast har bleven
ved saadan Kjerlighed.

Men jeg kan godt begribe
og kan det godt forstaae,
de mig til dig nu har fortalt,
at du mig ei skulle faae,
de vist mine Feiler har forklaret dig
kan gierne være,
men maaskee de glemte deres egen
og af dem slet ikke veed.

Din Søster er hoffærdig,
hun kjender mig ei her,
men hun kan ikke vide
hvad hun kan møde der,
hun Verden maae prober
som mig og andre fleer
men jeg ønsker af mit Hjerte:
hun mig ei fixere mere.

Naar to som elske vil hinanden,
alt udi Verden her,
de ofte skal bagtales,
ja det vi ret godt veed;
men for Lykken Gud maa raade,
da kan de ei modstaae,
om jeg dig min Ven maae nyde
og jeg kan den Dag opnaae.

Nu du kan dig betænke,
jeg dig ei tvinge vil;
men du er endnu den Eneste, –
som jeg dog elske vil,
paa Jorden med at leve
og til ægte Ven at faae;
men om det kan saadan blive,
det maae du selv forstaae.

Nu jeg holder op at skrive,
for det er ikke værdt
for mig at skrive meer,
da jeg er ei bedre lært,
til Slutning jeg ønsker:
det begge gaae os vel,
Anne Marie nu jeg heder,
mit Navn jeg nu sætter til.

A. M. Jacobs Datter.

(d 76).

Om A. M. Jakobs Datter er en virkelig person, er vanskeligt at afgøre. Mere sikkert er det, at Mortensen ikke, således som det fremgår af trykket, har digtet skæmtevisen: Der kommer en Rytter ridende (Sk 142) (visen findes på et nummer, der falder udenfor det udsnit, vi arbejder med).

Og endelig kan det bare være en afsluttende morsomhed i en lystig vise som i drikkevisen: »Her i Baccus Institut«, der er underskrevet Broder Sup.

At der blandt det store antal viser uden forfatterangivelse fandtes yderligere digte af finkulturens kendte personer, gør allerede Carl Elberling opmærksom på i sin førnævnte bog fra 1872 (se fodnote s. 169), og han anfører her 19 Oehlenschläger-digte, som han har fundet i skillingstryk. I det materiale jeg har arbejdet med, findes 7 af disse digte:

ce 61	Bag grønklædte Bakke
c 9	Kongen i Leire
e 47	Skattegraveren
ce 55	De klare Bølger rulled (Sovedrikken)
au6 = ac 60	Vil du være stærk og fri (Ludlams Hule)
e 13	Elskov som til Jordens Glæde
ce 134	Skøjteløberen.

Elberling nævner selv, at hans fortegnelse er ufuldstændig, og i min foreløbige[9] søgen har jeg da også fundet yderligere 3 viser:

bce 135	Giver den gamle blinde Mand lidt (St. Hansaftens Spil)
e 124	Kong Ludvig drager med sin Hær
au	Skjøn Jomfru luk dit Vindue op (= UB. N 952/146).

Med disse ialt 10 viser må Oehlenschläger dog dele førstepladsen med N. T. Bruun, en af periodens idag mindre kendte digtere, der dengang var yderst populær (det er ham, der bl. a. har skrevet syngestykket »Ungdom og Galskab«), som er repræsenteret med (stadig mindst) følgende 10 viser:

au 5	Naar engang a skal i Brudeseng (Ungdom og Galskab)
bu 1	Naar man er tresindstyve Aar (klubvise)
au	Skal jeg være glad saa maa jeg drikke (= UB. N 952/176)
au 2 = ce 71	Tøm ud dit Glas gør mig Besked (klubvise)
au 9	Vor Møller hjemad skyndte sig
ce 19	Evan byder os at drikke (klubvise)
de 27	Smukke Pige med det sorte Haar (St. Hansaftensfesten)
bce 41	St. Hansdag er Glædens og Midsommers Fest (St. Hansaftensfesten)
ce 82	Lad dadle Quinder hvo som vil (Fruentimmerhaderen)
e 95	Ja det var lyksalige Dage.

Som det ses, er det hovedsagelig klub- og syngespilviser.

9. Da undersøgelsen omkring visernes forfattere som sagt er uafsluttet, må alle disse tal betragtes som minimum-tal.

J. L. Heiberg har 9 viser trykt. De stammer næsten alle fra dramatiske arbejder:

du	Ja ved en Bolle Punch man kan	(Kong Salomon og Jørgen Hattemager)
e 29	Op til Dands, til Dands, til Dands	
e 30	Held held held og en Folkefest	
de 33	Det, som min Læbe stammer svagt	
de 33b	O lad huldt Dit Ønske mig følge (28. Januari)	
e 34	Den unge Soldat fra den krigerske Færd	
c 50	Jeg er en Fuglefænger, ja (Tryllefløjten)	
e 120	Dybt i Havet, som med stærke Bølger (Elverhøj)	
e 121	Nu lider Dagen saa jævn saa trindt. (Elverhøj).	

Men iøvrigt leverer flertallet af datidens kendte litterære skikkelser stof til Triblerfamilien.

au 4 Jens Baggesen	Jeg vandre fra Bye og til Bye
a 24 Jens Baggesen	Der var en Tid, da jeg var meget lille
au 4 P. D. Bast	Kommer Venner, tager Sæde
e 100 Johan Nordal Brun	Boer jeg paa det høje Fjeld
b 134 Ludvig Bödtcher	Hver Midnat i den skumle tolvte Stund
bce 59 Ludvig Bödtcher	Hun gik til Søndagsdandsen
be 4 Edv. Falsen	Er Trine kun min jeg et Indien eier
au 3 Rasmus Frankenau	Hver Glædens Ven
ce 17 Rasmus Frankenau	Jeg aldrig det for Vellyst kjender
de 34b B. S. Ingemann	Jeg saa dig Land med Bjerge blaa
e 123 B. S. Ingemann	En Ridder saa mandlig saa kjæk og saa huld
e 14 Thomas Overskou	Gud: skjærm vor Konges Hus
e 74 C. H. Pram	Jeg drømte jeg pløjed det vildene Hav
c 21 K. L. Rahbek	Den fromme fru Signe paa Sotteseng laa
e 96 K. L. Rahbek	Vort Fødeland var altid rigt
au 9 K. L. Rahbek	Klare Kilde! elskte Lund
c 49 Rohde	Yndig og riig paa Fryd er Jorden
a 24b L. C. Sander	Ej spørge vi Druen om den sit Blod
de 23 Claus Schall	Langt under Havet Solen stod (Kinafarere)
a 8 = ce 43 Carl Söeborg	Om hundrede Aar er alting glemt
ce 81 Carl Söeborg	Samlet her i en fortrolig Klynge
e 140 Thomas Thaarup	I Østen sølvblaa Dagen smiler (Høstgildet)
e 139 Johan H. Wessel	En Herremand sov engang hen
de 131 Jens Zetlitz	Mit fulde Glas og Sangens raske Toner.

Flertallet af de viser, der kan konstateres at være skrevet af datidens litterære personligheder, er dels klub- og drikkeviser, dels syngespilviser, men det skyldes for en del, at det er disse kategorier, der er lettest at finde frem til.

Vi træffer hos Tribler sange fra følgende operaer og syngestykker foruden de tidligere nævnte:

Gendrillion: de 133 Skjøn ak men falsk er Quinden skabt
Das Donauweibchen: b 22 In meinem Schlosse ist's gar fein
Precioca: cu = e 128a Eensom var jeg dog ej ene (= UB. N 952/134)
Alma og Alfride: de 28 Jeg holder nok af Spil og Sang
Kærlighedsdrømme: e 15 Man fortæller fæle Ting
Joseph og hans Brødre: ce 111 Mit fjortende Vaar knap jeg skued
Domherren i Milano: au 2 = ce 70 O, elsket Plet som kierlig bær den Vugge
Den dovne, eller Vertshuset fuld af Giester: au 17 Ak hvor skal jeg gotte mig
Das neue Kloster: bu 9 Geh Schwester! nach der Pforte zu.

Det må imidlertid ikke glemmes, at overtagelsen af viser fra finkulturen modsvares af en lignende stofovertagelse hos finkulturen fra almuen. Således kan den følgende vise måske betragtes som direkte forbillede for H. C. Andersens fortælling »Den uartige Dreng«. Den væsentligste forskel fra denne er, at visens fortællende person er en kvinde:

Om Natten da alting var roligt og død
og træt af Arbeid man sover saa sødt,
min Dør blev paabanket, jeg vaagned derved
Jeg spurgte hvem er det,
Jeg spurgte hvem er det,
Som gjør mig Uro.

Der svartes med Stemme saa sagte og mild
En smaae Dreng det er, som er farend vild
Det er koldt, og af Regn er jeg vaad til mit Skind,
Saa, kjære hav Medynk,
Saa, kjære hav Medynk,
Stat op luk mig ind.

Af Medynk jeg reiste mig op af min Seng,
Slog Ild, tændte Lys og da saa jeg en Dreng
Med vingede Skuldre, som dryppet af Vand
Med Buer og Pile
Med Buer og Pile
Udrustet var han.

Jeg purrede Ilden og satte ham ned
Ved Siden af mig mens jeg Regnvandet vreed
Af hans Haar og med varme Haandklæder ham gned
hans hele Krop over
hans hele Krop over
Og Kulden fordrev.

Og da han befandt sig aftørret og varm
Tillad sagde han at jeg uden Harm,
Min kjæreste Dame et Prøgeskud [!] gjør,
Om min Bue skjønt vædet,
Om min Bue skjønt vædet,
Kan skyde som før.

Af Kaageret strax han udrager en Piil,
Dit Hjerte er sigtet det skydes med Ild,
Jeg finder Dem sagde han uskudt begge to
Men De vil af Skudet
Men De vil af Skudet
Bemærke Uro.

(au 1).

Triblers kilder til viserne:

Det er af stor betydning for skillingsvise-udgiveren, at han hele tiden har nye viser ved hånden, så han til stadighed kan forny sine tilbud til køberskaren, men hvorfra kan han hente sit stof?

Han kan selvfølgelig anskaffe en huspoet, som det synes at være tilfældet i perioden 1828–32, hvor J. Jensen skriver i hvert fald 10 viser (heraf 8 nyhedsviser – se fodnoten s. 173), eller han kan købe enkelte viser af freelancepoeter som f. eks. Udtberg, der synes at afsætte sine viser til flere skillingsviseudgivere samtidig.

Hvor stor en del af materialet der er fremkommet på denne måde, er uvist, men en lille ret sikker kerne er der i hvert fald: Foruden nyhedsviserne de fleste af de signerede viser, samt en gruppe »morsomme«viser som f. eks.

b 120 »Der er saa mangen Een som vover« (om »Fætter Knud og hans Kone der kom op og slaa om den ventede Gevinst i Lotteriet«)
c 73 »I Aftes gik jeg just et Ærind i Byen« (»Det unge Menneske der kom saa skrækkelig uheldig afsted paa Østergade en Aften«)
bce 58 »Der skal sjunges højt i Skye« (»Jyden, der blev snydt sine Penge fra ved Jesper Hestepranger og Glædespigerne i Kjøbenhavn«)
ce 51 »Man fortæller i saa mangen en Krønikebog« (»En ganske nye Vise om det store Hurlumhej paa Kiøge Landevej«).

Den sidste vise kan imidlertid også være lånt fra andre forlags skillingstryk, i hvert fald optræder den hyppigt i skillingstryk fra denne og senere perioder, og det var en almindelig trafik, at skillingsviseproducenterne kaprede viser hos hinanden.

Også finkulturens sangbøger og sangblade har været vigtige kilder, specielt når det gælder klub- og drikkeviser samt syngespilviser.

Men producenten kan også have fået opmærksomheden henledt på dem ved at møde dem i sin omgangskreds. Vi ved meget lidt om Triblerfamiliens sociale stilling, men vi ved dog, at den i sin storhedstid selv ejede ejendommen, hvori trykkeriet havde til huse, og at man havde handel med skolebøger og anden forlæggervirksomhed ved siden af viseudgivelserne, så der er en vis rimelighed i at henregne ham til borgerskabet.

Også hans kundekreds kan få ham til at tage viser op, enten ved at spørge efter sange, de har hørt, for eksempel i syngestykker, eller ved at indbringe (evt. sælge) sange, de kender fra mundtlig tradition.

Foruden de allerede nævnte syngestykke-viser vil sikkert adskillige blive afsløret ved en gennemgang af periodens teaterrepertoirer, f. eks. denne:

Mellem Klipper Korsets Helte
Fangne staae ved Maradal;
Hvo skal Gravens Steen bortvelde?
Hvo skal aabne Dødens Hal?

Det skal han som Herren sender;
Seer I ei den Hyrde from?
Ingen ham paa Jorden kiender,
Under Bøn og Sang han kom.

Ved Tolosa Korsets Banner
Vaier over frelste Hær;
Bleg forneden Fienden stander,
– Ingen veed hvor Hyrden er.

(au 6 = c 61).

Hvor mange traditionelle viser der i virkeligheden er i materialet, er ikke til at sige, hvis man tager betegnelsen i sin brede betydning: viser, der allerede før udsendelsen af det pågældende tryk er kendt af folk i by- og landalmue som mundtlig tradition, og det skyldes, at de traditionelle viser, der er fremkommet i det 18. og begyndelsen af det 19. århundrede, kun i meget ringe grad er kortlagt.

10. Ved at gennemgå en af periodens fine sangbøger: »Seidelins Visebog eller Danske Selskabssange, med Tillæg af nogle svenske tydske og latinske - - - Kjøbenhavn 1821, Samlede trykte og forlagte af Andreas Seidelin, Hof- og Universitets-bogtrykker« træffer vi blandt ca. 230 viser 27, vi kender fra Tribler, og af dem er de 19 af Tribler udsendt senere end 1821. Der er mest tale om moraliserende og bekendende viser (drikke- og klubviser), kun 5 af dem er fortællende og 2 er lyriske.

Af traditionelle viser fra før 1700 er der kun 4:

DgF 458 Jeg tjente mig udi Kongens Gaard (c 109)
Sk. 53 En gammel Bonde havde en Viv saa fin (e 127)
ES B II:e:1 En Jæger gik at jage (c 47)
ES B I:25 En deilig ung Ridder i Lunden var der (ab 46).

Nyere viser, der sikkert var traditionelle, da Triblertrykket fremkom, og i hvert fald senere er blevet meget populære i den mundtlige tradition, er:

Jeg gaaer i tusind Tanker (cde 94)
Bag Klippen ved den nøgne Strand (a 9 = cde 43).

Ved langt den overvejende del af viserne er det dog umuligt med blot nogenlunde sikkerhed at fastslå, til hvilken af kildegrupperne de skal henregnes.

Køberkredsen:

Der er ingen tvivl om, at Triblerviserne i det store og hele er produceret med henblik på salg i almuen, men når nogle af hans viser også ud til andre grupper? og et andet spørgsmål i forbindelse hermed: regner Tribler-familien deres køberskare for en homogen masse, og planlægger de deres produktion herudfra, således at samtlige viser skulle kunne sælges til denne masse? eller opererer de med flere kundegrupper som de betjener og spekulerer i, således at de arbejder med flere sæt viser?

Man kunne tænke sig en grov inddeling som f. eks:

viser beregnet for landalmuen
viser beregnet for byalmuen
viser beregnet for borgerskabet eller en del heraf.

Man kunne se en sandsynliggørelse af en sådan opdeling deri, at visse tryk har et umiskendeligt fællespræg, således f. eks. 3 forskellige tryk udelukkende med Heiberg-tekster:

et tryk med tre viser: (e 33 – 33b – 34)
et tryk med to viser fra Kong Salomon og Jørgen Hattemager (e 29 – 30)
et tryk med to viser fra Elverhøj (e 120 – 121).

Og selv om man generelt må sige, at de enkelte tryk er meget uensartet sammensat, behøver det ikke at være, fordi man har anset det hele for lige godt stof. Det kan, om man vil, være et udslag af den samme teknik, der i

dag anvendes ved fremstilling af Single-plader indenfor visse grammofonplade-selskaber, hvor man taler om a- og b-sider.

Overføres denne tankegang på skillingstrykkene, bliver ønsket hos producenten, at kun én af teksterne i trykket skal have interesse hos den enkelte køber, de andre skal blot følge med.

Hvis man regner med flere købergrupper, bliver der ikke herigennem tale om a- og b-viser i absolut forstand: hvad der er den primære vise i én køberkreds, bliver i en anden noget, man får oven i købet.

Det er specielt drikke- og klubviser, samt syngespilviser, der får én til at tænke over problemet, fordi de formmæssigt og indholdsmæssigt skiller sig ud fra det øvrige stof, og det vil derfor være besnærende (og måske rigtigt) at antage, at de er købt af en del af borgerskabet, der kan tilfredsstille sit litterære behov både indenfor finkulturen og almuekulturen, og som på grund af prisen og sjældenheden på de store fine visesamlinger, kan fristes til at købe viserne enkeltvis i form af skillingstryk.

Lejligheden til at købe skillingsviserne har de haft, for nok synes skillingsviseforlagene at holde til i Københavns mest berygtede kvarterer (Ulkegaden havde ry for at være en af byens »slemmeste« gader), men der er vidnesbyrd nok om, at salget også har foregået på steder, hvor de er kommet også det fine borgerskab for øre (man kan bare tænke på de mange forargede indlæg i de litterære tidsskrifter om gadekællingernes skrålen med skillingsviser), og under alle omstændigheder tvivler jeg på, at disse yderst borgerlige viser med deres lovprisning af kvinden, venskabet, vinen og livsnydelsen skulle kunne virke særlig appellerende overfor hverken by- eller landalmuen.

Triblers forlag er et hovedstadsforlag. Viserne er udbudt til salg rundt om i Københavns gader, og f. eks. alle syngespil-viserne har sikkert også mest haft interesse her, hvor man havde lejlighed til at høre viserne i deres rette sammenhæng og til at lære melodierne på stedet.

At de derudover har været solgt til holstenske skippere, ved vi fra Elberlings oplysninger (s. 170), men om det har været en slags engroshandel, således at skipperne har solgt det videre, når de kom hjem, oplyser Elberlings kilde, C. Cammer, intet om. Ej heller har vi nogen sikre oplysninger om, at viserne er solgt som markedsviser, således at de derigennem er nået ud på landet, men det er vel sandsynligt, navnlig på de sjællandske markeder.

Idet vi nu vil prøve at undersøge, hvorledes det går skillingsviserne, efter at de har forladt forlaget, bevæger vi os ud på endnu mere gyngende grund end før.

Vi har jo nemlig kun Triblerfamiliens tilbud til køberne, kun indirekte kan vi skønne, hvorledes disse tilbud er blevet modtaget.

Mængdefordelingen af de bevarede tryk kan ikke hjælpe os – i hvert fald med udgangspunkt i det nuværende materiale, dertil er det for usystematisk indsamlet: dubletter kan meget vel ende andre steder end i Triblersamlingen, og allerede fra gammel tid har bestræbelsen på Det kgl. Bibliotek været at sikre sig ét eksemplar af hvert tryk; mens dubletter havde mindre interesse.

Imidlertid kan vi få noget at vide gennem oplags-antallet. Som det allerede er nævnt, optrykkes en del af viserne i flere perioder, så man med sikkerhed kan tale om flere oplag, og flere oplag må igen indicere, at det pågældende tryk har solgt godt, og at der efter en årrække stadig har været efterspørgsel efter det.

Hvis vi går ud fra, at viserne pr. oplag trykkes i nogenlunde ensartede mængder – C. Cammer oplyser overfor Elberling (se s. 170), at 1000 tryk er det normale – og at de først genoptrykkes, når de er ved at være udsolgte, uanset om udgiverstedet i mellemtiden er flyttet, således at angivelsen på trykkets bagside i en periode kan have været misvisende, så skulle vi have en vis mulighed for at vurdere, i hvilke mængder trykkene i hvert fald er solgte, og hvor lang tid det har taget at sælge et oplag.

Vi kan formode, at samtlige 150 numre, der indgår i undersøgelsen (se ovenfor side 167), er belagt i b-perioden, således at alle viser fra senere perioder er genoptryk, hvis de da ikke er erstatninger for viser, der pilles ud af systemet.

Denne antagelse har betydning, for netop b-perioden er svagt repræsenteret (kun 35 af de 150 numre findes i materialet), så ofte kender vi ikke 1. tryk, men kun genoptrykkene.

Men ud fra disse antagelser kan vi ansætte en række minimum-tal:

I hvert fald 4, rimeligvis 5 periodeoplag = 4000–5000 eksemplarer:

a 8 = cde 43 Om hundred Aar er alting glemt
44 Jeg elsker meest det kjære Land

I hvert fald 3, rimeligvis 4 periodeoplag = 3000–4000 eksemplarer:

cde 93 En lystig Friskfyr seer I her
cde 94 Jeg gaaer i tusind Tanker

au 2 = cd 69	Da du var min, hvor elskte jeg da Livet
au 2 = cd 70	O elskte Plet som kierlig bær den Vugge
au 2 = cd 71	Tøm ud dit Glas gjør mig Besked.

I hvert fald 3 periodeoplag = 3000 eksemplarer:

bcd 41	St. Hansdag er Glædens og Midsommers Fest
bcd 42	Ein Hertz dass sich mit Sorgen quällt
bcd 58	Der skal siunges høit i Skye
bcd 59	Hun gik til Søndagsdandsen
a 73 = ce 72	Gid Fanden være Dag og Nat
bce 135	Giver den Gamle blinde Mand lidt.

Der er ialt 40 viser, der er udsendt i i hvert fald 2, rimeligvis 3 periodeoplag. Af disse er de 6 drikke- og klubviser (i fire tilfælde er forfatteren kendt), og 12 er fra syngestykker. De er alle udsendt 2. (eller 3.) gang i e-perioden, mens det kun gælder for 13 af de resterende 22 viser.

Tager vi nu alle de 52 ovenfor anførte viser under ét, altså dem der findes i mindst 2 periode-oplag, kan vi i 22 tilfælde sætte den i forbindelse med enten en af tidens kendte forfattere eller et af tidens syngestykker.

Dette er ca. det dobbelte af, hvad man skulle finde, hvis de var repræsenteret i samme forhold, som de er det i materialet som helhed.

Der har hidtil kun været tale om periode-oplag; altså oplag der tydelig adskilte sig fra hinanden ved de forskellige navne- og adresseangivelser på trykkenes bagside. Selvfølgelig kan der også være tale om flere oplag indenfor hver periode, det er blot adskilligt sværere at konstatere. Det spiller nemlig ind, at der trykkes »In dublo« altså to sæt af samme skillingstryk på hvert ark, så selvom der er små afvigelser i satsen, kan de således godt tilhøre samme oplag, og det er kun i enkelte tilfælde, at jeg indenfor den enkelte periode har haft mere end en dublet af et tryk. Imidlertid kan man sikkert regne med, at der er tilstræbt en vis lighed mellem de to halvark, så at f. eks. større forskelle ved adskillelses-pyntelinierne indicerer forskellige oplag, specielt hvis de falder sammen med betydelige forskelle i papirkvaliteten.

På samme måde som genoptryk af viser tyder på salgssucces, må man formode, at det at en vise eller et tryk udtages af systemet og erstattes af en ny skyldes en for ringe efterspørgsel og afsætning.

I regelen er det trykket som helhed, der udskiftes. Kun i 2 tilfælde udskiftes en af viserne i et tryk, mens den anden genoptrykkes.

Det ene er Bødtchers: »Hver Midnat i den skumle tolvte Stund« (b 134), der i c-perioden erstattes med et lignende skrækromantisk digt af Oehlenschläger: »Fra Træet Rimens Blade« (ce 134), medens Oehlenschlägers digt fra St. Hans-aftenspil: »Giver den gamle blinde Mand lidt« (bce 135) bibeholdes.

Det andet foregår indenfor c-perioden, idet der findes to viser på nr. 11:

Lad os tage min bedste Pige
Da jeg var Yndling jeg elsked en Pige.

Hvis der skal trækkes tendenser i udskiftningen frem, må det være, at aktuelt-betonede og fremmedsprogede viser udskydes (5), og at kærlighedsviser fra landalmuemiljø erstattes (11 glider ud, mens 3 kommer ind) med arkaiserende viser af kendte forfattere (7 viser). I alt udskydes 2 viser af kendte digtere, mens der indføres 11.

Er en vise først udskudt af systemet, er det yderst sjældent, at den senere dukker op på et nyt nummer. Jeg kender kun ét tilfælde:

b 14 »Ei paa Copido kan man lide« glider på et tidspunkt ud (sammen med b 13 »Man burde ei paa Mandfolk tænke«), idet den i e-perioden er erstattet af e 14: Oehlenschlägers »Elskov som til Jordens Glæde«. Imidlertid dukker den i d-perioden op i nye omgivelser; nemlig som d 32 (sidste vise i et tryk).

Her har det åbenbart vist sig, at der stadig har været efterspørgsel efter visen, hvis forklaringen ikke er den enkle, at man har manglet stof til at fylde en bagside, og så har fundet en udgået vise frem.

Triblervisernes senere skæbne:

I Triblermaterialet kan vi følge viserne gennem op til 30 år fra 1812 til 1842, men vi har også visse muligheder for at følge den senere.

Vi kan dels gennemgå senere producenters skillingstryk, hvor materialet dog er så enormt og så lidet ordnet, at det endnu er praktisk ret uoverkommeligt, dels kan vi se, hvilke viser der dukker op i senere tiders sangbøger, og endelig kan vi undersøge, hvilke viser vi kan træffe i nutidstradition.

Ved at gennemå »Ny sangbog« kan vi få et billede af, hvad der er populært i borgerskabet i tiden op til den nationale vækkelse omkring krigene i 1848 og 1864[11]. Den har færre viser tilfælles med Triblertrykkene end det var tilfældet med »Seidelins Visebog« fra 1821 (se fodnoten s. 190), skønt de

11. »Ny Sangbog/indeholdende et Udvalg af de bedste danske Drikke-, Selskabs-, politiske, Vaudeville og Opera-sange, tilligemed norske svenske og Tydske Sange,/Kjøbenhavn/trykt og forlagt af J. G. Salomon. Pilestræde nr. 110,/1844«.

indeholder omtrent det samme antal viser ialt. Men det er den samme slags tekster: 10 moraliserende og bekendende, 2 fortællende og 1 lyrisk, de sidste tre alle fra operaer og syngestykker.

Hvad Triblerforlaget har tilfælles med borgerskabets visebøger fra 1. del af det 19. århundrede, falder altså øjensynlig indenfor ganske enkelte grupper; funktionelt og kildemæssigt: klub- og drikkeviser samt syngespilviser; genremæssigt: den moraliserende – bekendende gruppe, og disse grupper fortrænges i sidste halvdel af århundredet af den nationale strømnings viser, så kun enkelte »klassikere« bliver tilbage.

Af sangbøger, der er lavet til køb for almuen, og som virkelig synes at være nået ud, er kun én betydelig (man klarede sig ellers fremdeles med skillingstryk). Det er skillingsviseproducenten og -forlæggeren Julius Strandbergs »Den syngende Mand paa Bølge og Land«, der i 8 uindbundne hæfter udsendtes i årene efter 1883, og genoptryktes indtil 1921. De 8 hæfter indeholder tilsammen knap 1200 viser, og af disse er de 19 tidligere trykt hos Tribler, de 10 er fortællende, 5 er moraliserende og bekendende, herimellem 3 drikkeviser.

Tendensen synes at være, at mens Tribler har en del af de bekendende og moraliserende viser fælles med borgerskabet, er det (i hvert fald i anden halvdel af århundredet) de fortællende viser, der kan sendes ud til almuen, mens de lyriske viser, som vi kender dem fra Triblertrykkene, næsten helt forsvinder.

Men i det hele taget er det bemærkelsesværdigt, hvor få af Triblerfamiliens viser der tages op i »Den syngende Mand«, og det kan kun i ringe grad forklares ved Strandbergs egen stilling som skillingsviseforfatter og -udgiver.

Den lige omtalte tendens bliver også bekræftet af den undersøgelse af nutidstraditionen, der er foretaget i forbindelse med radioserien »Folk synger«.

Som svar på efterlysninger af »gamle sange« har Dansk Folkemindesamling modtaget over 3000 forskellige sange, men af disse forekommer kun de følgende 15 viser i det behandlede Tribler-materiale[12].

5 traditionelle viser:

DgF 458 Jeg tjente mig udi Kongens Gaard (c 109)	3 varianter
Sk 53 En gammel Bonde havde en Viv saa fin (e 127)	8 »

12. Her medregnes dog ikke, hvad der er indsendt af trykte sangbøger og i skrevne visebøger fra sidste århundrede.

ES B II:e:1 En Jæger gik at jage (c 47)	20	varianter
Jeg gaar i tusind Tanker (cde 94)	26	»
Bag Klippen ved den nøgne Strand (au)	18	»
8 nyere fortællende viser (romanviser):		
Bag grønklædte Bakke der ligger et Hus (e 61)	2	»
Den fromme Fru Signe paa Sotteseng laa (c 21)	1	»
Du ærlig hvile skal i Graven (au 1)	2	»
Elise gik i Marken om (a 27)	1	»
Mens Vintersneen fyger (e 47)	1	»
Solen sank saa blodigrød (e 85)	1	»
En yndig Aften i den mørke Lund (e 149)	4	»
Stilhed hersker hver en Skabning hviler (e 39)	1	»
1 vise fra skuespil:		
Nu lider Dagen saa jevn saa trint	1	»
1 klubvise:		
Vil du være stærk og frie (a 60)	1	(2 vers)

Det synes således som om kun ganske enkelte af Triblerviserne har evnet at sætte sig fast i traditionen på længere sigt, langt de fleste er glemte og forlængst i folks bevidsthed udskiftet med nye tiders tekster.

Og dog – selvom viserne som sådan er forsvundet, kan de være skjult tilstede i de nye sange, idet vers eller vendinger bliver overtaget og anvendt i nye sammenhænge. – I d-perioden udsendtes følgende vise:

Nr. 86

Jeg lyster at synge endskjønt jeg fangen er
med Hjerte, Mund og Tunge som Kroppen i sig bær,
Den Dag forglemmes aldrig da vi fra Grændsen drog,
hen til de norske Lande, det var et farligt Tog.

April den femte, det er en Helligdag!
da Krudt paa Kuglen brændte, og mangen faldt i Slag
Der blev saa mange Enker og faderløse Børn,
saavel af de norske, som af de svenske Mænd.

Da Slaget var tilende, og alt var forbi
ja vi som var i Live, maatte os til Fange give,
under stærk Vagt vi marscherede til Nordstrans Kirke hen.
der blev vi indqvarteret, for at hvile vores Been.

Da Natten var Ende og Dagen komme maae
vi savnet Kammerater, som udi Krigen laae,
saa maatte vi marchere i Snee og i Vand
en 26 Mile til Staden Christian.

Af Naadens Gud og Fader som i det Høie boer
see ned til os Elende, som her paa Jorden boer,
see til os usle Fanger, som her i Norge gaae.
i denne Vinter lange, her er saa lidt at faae.

Ak havde jeg Vinger alt som den hvide Svan'
saa ville jeg svinge hen til mit Fødeland,
der er saa godt at være, der er saa godt at boe,
der fandt jeg mig en Kjærest, hun var mig huld og troe.

Den Pige hun var vakker, hun var deilig, hun var skjøn
havde mange smukke Klæder og stod sig meget brav.
Hun faldt mig udi Sinde, jeg ønsker hende at faac.
Hun var min Lyst og Glæde hvergang jeg hende saae.

Jeg vil ingen Kjærest have, jeg vil være den jeg er
jeg vil ingen saa bedrage, jeg vil holde lidt af hver,
Een i Dag og to i Morgen, ei saa spiller det for mig,
det kan bedst fordrive Sorgen, Lad Enhver forsørge sig.

I 1966 indsang Åge Jensen i Hejnsvig et vers der falder sammen med sidste vers i vores d 86, men i andre omgivelser. Historien om krigen og tilfangetagelsen er væk, og i stedet får vi en beskrivelse af karlenes kår:

Søde piger kan I tænke
hvad vi svende døje må
hele vintren må vi rejse
og kan ingen arbejd få

og når vi til kroen kommer
er vi sulten er vi træt
vi har intet på vor lomme
hvorfor vi kan blive mæt.

Jeg vil ingen kærest have
jeg vil være den jeg er
jeg vil ingen fler bedrage
jeg vil holde af enhver

én idag, og to i morgen
det er lige no'et for mig
det kan let fordrive sorgen
lad enhver forsørge sig.

HVORTIL DUER LANGHALM?

En gammel juleleg.

Af AAGE ROHMANN

I Evald Tang Kristensens bog »Danske Börnerim, Remser og Lege« (Århus 1896) anføres side 508 følgende leg:

Brugen af Halm.

Én af de Legende går omkring og siger: Jeg vil bruge Halm. Så skal de andre sige, hvad de vil bruge det til. Én siger: Når jeg skal brygge, en anden vil bruge det til Strøelse, en tredje vil binde det om Posten, når det fryser, og sådan bliver der meget at anføre. Den, der ikke kan hitte på noget at bruge det til, må give Pant. En Gang må det jo slippe op med at nævne noget.

Frandsine Pedersen, Lind.

Skønt samme meddeler har sendt Tang Kristensen flere beskrivelser af lege (yderligere 6 er trykt i Da. Börnerim, Remser og Lege), foreligger der ingen oplysninger om, hvem hun er, eller hvor legenes hjemstavn skal søges. Stednavnet *Lind* forekommer flere steder; i registeret til Trap's Danmark anføres fra Møn *Store* og *Lille Lind,* to små landsbyer; endvidere *Lind* i Gudum sogn, Skodborg herred, Ringkøbing amt, og *Lind* (delt i Ø., V. og N. Lind) i Rind sogn, Hammerum herred, Ringkøbing amt. De to steder på Møn kan vi vist helt se bort fra, de nævnes altid henholdsvis Store ell. Lille Lind. Sandsynligst er hjemstedet Lind i Rind sogn. Det er langt den største af disse bebyggelser. Vi kan i hvert fald sikkert regne med, at optegnelsen stammer fra Jylland; ellers vilde Tang Kristensen have anført nøjere hjemstedsangivelse.

Legen anføres under afsnittet: Börnelege. II. Lege i Stuen med större Börn. Og så vidt mig bekendt er det det eneste sted, vi finder denne leg omtalt fra de sidste hundrede år. Men det er så heldigt, at vi har legen bevidnet på flere steder fra begyndelsen af 1700-tallet. Den nævnes da som en juleleg, altså også som en leg for voksne.

I Matthias Moths håndskrevne ordbog finder vi i førsteredaktionen, der er udarbejdet i årene umiddelbart efter 1700, under artiklen Langhalm (Moth[1]. L 20): »Hvortil duer langhalm? er en Julelêg.« – Og i den endelige

redaktion (nogle få år yngre): »Hvôrtil duer langhalm. *Ludus Saturnalitius.*« – Altså blot ordet *juleleg* erstattet af et latinsk udtryk, men ellers ingen beskrivelse af legen. At det imidlertid drejer sig om samme leg som den hos Tang Kristensen anførte, ses af Frederich Rostgaards omtrent samtidige samlinger til en dansk ordbog (Rostgaards Saml. 2°, 124. L 91 f.): »L a n g h a l m. Den længste halm, som udtages af negen, brugeligt til saa meget, at mand end og haver giort een Juule-leeg der af naar mand gaaer tidt runden om, og spørger een-hver: Hvor till duer lang-halm?«

I den ordbog, som Jacob Langebek (den senere historiker) som ung lod sig overtale til at udarbejde i beg. af 1740rne på grundlag af Rostgaards samlinger (den gik i stå ved bogstav N), er legen også nævnt, men lige så kort som hos Moth: »Hvortil duer Lang-Halm (En Jule-Leeg)«. Rostgaards oplysning om legen er imidlertid gået videre til Videnskabernes Selskabs danske ordbog. III (1820). L 69: »Hvortil duer Langhalm forekommer i en Juleleeg, hvori man ofte gaaer omkring og spørger enhver hvortil o.s.v., og den der ei giætter det Rette, pantes.« – Her er altså kommet den nye oplysning til, at det drejer sig om en panteleg – ligesom i opskriften fra Lind.

En morsom og interessant oplysning om, hvad der kunde svares på det stillede spørgsmål i denne leg, får vi i et lille digt fra ca. 1700. En deltager i denne juleleg har ikke kunnet finde på svar i en hast, men har så bagefter som hr. Flovmand tænkt på, hvad han kunde have sagt, og sat det på rim.

Digtet foreligger i Det Kongelige Biblioteks håndskriftsamling i tre nedskrifter:

A. Thott. 744 fol. Skrevet ca. 1710 af den lærde herremand på Irup i Thy, landsdommer for Lolland og Falster, Christian Herman Helverskov (født i København 1655, død 1733). Gengivet nedenfor.

B. Ny kgl. Saml. 3226. 4°. Halms Brug og Nytte. – Skrevet ca. 1730.

C. Thott 1525. 4°: Halms Brug og Nytte. – Skrevet ca. 1750.

B og C står hinanden ret nær, men repræsenterer i det hele en ringere tekst end A. Som et betydende fællestræk kan anføres, at overalt, hvor A har formen *langhalm*, har B og C kun den kortere form *halm*, der følgelig for at passe i rytmen må læses *hallem*, en udtale, som er eller har været vidt udbredt i folkemål. Grunden til ændringen er vel, at man ved legen ofte blot har sagt »halm« som i opskriften fra Lind hos Tang Kristensen, i stedet for »langhalm«, som ordbøgerne og A-teksten har. – Endvidere har B og C efter linje 144 otte linjer tekst, der mangler i A. De anføres ndf. i kommentaren til teksten, ligesom de væsentligste varianter i teksten.

Herefter følger A-teksten i bogstavret gengivelse:

Quæstio:

Huortill duer Lang-Halm?

Een Juule-Leeg!

[2 krydsstillede gule halmneg på grønt felt med blå skyer ovenover]

Som Jeg forleden Juull med
Bleffv buden iblant mange
Honnétes Folck till Lystighed,
Huor Jeg da bleffv en Fange,
Fordi Jeg icke viste snar
Att siige Hallems Nytte,
Da siiges dett nu aabenbar,
Lad det mig derfor' hytte:
Med Lang-Hallm kand mand brænde Bluss;
Aff *Lang-Hallm* giøres Liimer;
Med *Lang-Halm* kand mand tæcke Huuss;
Aff *Lang-Halm* giøres Siimer;
Paa *Lang-Halm* kand mand binde Løg;
Med *Lang-Halm* Fæe sig føder;
Aff *Lang-Halm* kand mand faae den Røg,
Huormed mand Ræffven døder.
Med *Lang-Halm* kand mand drage Straae;
Paa *Lang-Halm* kand mand sidde;
Paa *Lang-Halm* kand mand Huile faae;
Med *Lang-Halm* kand mand fidde.
Med *Lang-Halm* bindes om en Lee,
At den skall ingen skade;
Med *Lang-Halm* stopper mand for Snee;
Med *Lang-Halm* skuures Fade;
Med *Lang-Halm* bindes der om Glar,
At mand det icke bryder;
I *Lang-Halm* giemmes Potter, Kar,
Ja *Randers* skiønne Gryder;
Med *Lang-Halm* strøer mand under Faar,
Aff *Lang-Halm* bindes Hatter;
Naar mand ey Fleeg, ey andet har,
Aff *Lang-Halm* giøres Matter.

Aff *Lang-Halm* kand mand Hackels skiær,
Som giffves Øg og Heste;
Huor Kalve, Kiør, og Stuude er,
Aff *Lang-Halm* har mand Fæste;
Mand kand og *Lang-Halm* farffve schmuck,
Og deraff giøre Daasser;
Med *Lang-Halm* kand mand Huller luck';
Aff *Lang-Halm* giøres Vaasser;
Med *Lang-Halm* kand mand stopp' sin' Skoe;
Aff *Lang-Halm* giøres Puuder;
Med *Lang-Halm* fødes mangen Koe;
Paa *Lang-Halm* streckis Huuder;
Aff *Lang-Halm* giøres Vare-Tegn
Att sætte ud paa Iisse;
Naar det er Storm, ondt Væyr, og Regn,
Er *Lang-Halm* gott for Griisse;
I *Lang-Halm* giemmes Røget Kiød;
Aff *Lang-Hallm* giør mand Hælder;
Med *Lang-Hallm* kand mand dricke Miød;
Aff *Lang-Hallm* giøres Sælder;
Aff *Lang-Hallm* giøres vell saa gild
Ett Uroe offver Borde;
Paa *Lang-Hallm* lægges Flecked' Sild;
Till brug er' *Lang-Hallm*-Giorde;
Aff *Lang-Hallm* giør mand Fugle-Rêer,
Som altid staar og agler;
O Fattigdom! Den mange lær
At giøre *Lang-Halm*-Skagler;
Med *Lang-Hallm* mange strøer dier Kyll;
Aff *Lang-Hallm* giøres Sæder;
I *Lang-Hallm* kand mand meget dyll;
Mand *Lang-Halm* strøer paa Beeder;
Aff *Lang-Hallm* mange Tører har;
Aff *Lang-Hallm* giøres Laage,
Som legges offver Melcke-Karr;
Med *Lang-Halm* kand mand kaage;
Aff *Lang-Halm* giøres Svine-Ley;
Med *Lang-Halm* kand mand tætte;

Med *Lang-Halm* fyldes huule-Vey,
Att de kand bliffve slætte;
I Træ-Skoe *Lang-Halm* være maae;
Med *Lang-Halm* kand mand Bobler
Paa Vandet vell saa artig faae;
Aff *Lang-Hallm* giøres Kobler;
For *Lang-Halm* Bonden titt maae græd';
Aff *Lang-Halm* giøres Stuber,
Som bindes offver Biers Sæd;
Aff *Lang-Halm* giøres Kuber;
Till *Lang-Hallm* er mand ogsaa van
Sin Mynning med at busse;
Med *Lang-Halm* flættes Heste-Mann
Att den kand artig bruusse;
Paa Iiss med *Lang-Halm* kand mand strøe,
Att mand derpaa ey gliider;
Aff *Lang-Halm* giør mand Skiull for Høe,
Att dett ey Skade liider;
En Koost aff *Lang-Halm* bindes kand,
Huormed mand drypper Steege;
Med *Lang-Halm* kand mand stang' sin Tand;
Med *Lang-Halm* kand mand leege;
Med *Lang-Halm* sammenknippes Kaall,
Som selges ud for Penge;
Med *Lang-Hallm* kand mand skuure Staall;
Med *Lang-Hallm* reedes Senge;
Mand kommer *Lang-Halm* udi Leer;
Med *Lang-Halm* bindes Neege
Tilsammen; *Lang-Halm* tienlig er
Att sætte udi Vægge;
Med *Lang-Hallm* strøer mand under Øg;
Med *Lang-Hallm* kand mand bage;
Mand blander *Lang-Hallm* udi Møg;
Som hielper till en Kage;
Med *Lang-Halm* kand mand renset faae
Forstopped Tobacks-Piiber;
Og Hæste, som monn' løse gaae
Med *Lang-Halm* mand dem griiber;

Mand kand og Mercker i en Bog
Aff *Lang-Hallm*-Straaer giøre;
I Becker føres *Lang-Hallm* og,
Att mand deri kand kiøre;
I *Lang-Hallm* giemmes Aeble; Ja
Aff *Lang-Hallm* giøres Blocker,
Som Schmucke Piger syer paa;
I *Lang-Halm* føres Klocker;
Med *Lang-Halm* sammen-knippes Høe;
I *Lang-Halm* Glasse føres;
Med *Lang-Halm* kand mand Tappe strøe;
Paa *Lang-Halm* Pærer tørres;
Aff *Lang-Halm* giøres Tælge-Sii,
Naar mand har Lius at støbe;
For ingen *Lang-Hallm* kand gaae fri;
Aff *Lang-Halm* giøres Løbe;
Till Duer, Ender, Høns, og Giæs
Aff *Lang-Halm* giøres Reeder;
Med *Lang-Halm*, naar mand har ey Græss,
Kand mand i Trang og biede;
Med *Lang-Hallm*-Straa en Søffvned Mand
Mand sticker udi Næsse;
Med *Lang-Halm*-Straae mand ogsaa kand
En Blære stor opblæsse;
Med *Lang-Halm* kand mand stopp' et Hull
Paa gamle Sæck', som reffvner;
I Green' og *Lang-Hallm* føres Kull,
Som mand *Kull-Miiser* neffvner;
Aff *Lang-Halm* Væffver' Ducker giør
Att sætte i der Væffve;
Med *Lang-Halm* Belge, som Jeg hør
Udstoppes og af Ræffve;
Med *Lang-Hallm* sammenknippes Lax,
Naar mand dem føer ad Veye;
Vi har en Hund, som heder *Fax*
Aff *Lang-Halm* har hand Leye;
Paa *Lang-Halm* legges Flynder ned,
Naar de er' nylig draget;

147 Paa *Lang-Hallm* legges Kringler med,
Imens de bliffver baged';
149 Med *Lang-Halm* kand mand Griisse svi,
Ja Giæs og saadant meere;
151 Aff *Lang-Halm* giøres Hommel-Sii.
Nu veed Jeg ingen fleere!!!
153 Jo! *Lang-Halm* bindes om en Pump,
For Vandet ey skall frysse;
155 Med *Lang-Halm* kand mand tør sin Rump!
Med *Lang-Halm* kand mand kryse;
157 I *Andre*, som og fangne er'
Og den tid maatte raabe:
159 *Hey! Lang-Halm! Lang-Halm!* Siger fleer,
Her Hundred er tilhaabe.

Den gammeldags stavemåde (bleffv, skall, att osv.) er Helverskovs almindelige ortografi og siger altså intet om forfatterens skrivemåde. At forfatteren er jyde, og digtet sikkert blevet til i Jylland, fremgår både af de mange eksempler på svind af den trykløse udlydsvokal (*kyll, sæd* osv. for *kølle, sæde* osv.) og af det jydskprægede ordforråd. Men hvor i Jylland han er hjemmehørende tør jeg ikke udtale mig om.

De fleste af eksemplerne på halmens anvendelse er jo umiddelbart forståelige, men nogle henviser til kulturforhold, der nu er mere eller mindre glemte. I det følgende skal derfor søges givet nogle oplysninger om de vanskeligere forståelige udtryk, samtidigt med at nogle tekstvarianter fra B og C anføres.

Linje 1: rytmen kræver ordet *Juul* udtalt med 2 stavelser; C har i stedet: Juul sidst med.
– 3: Honnétes; B, C: Honette.
– 5: snar; B, C har: Svar.
– 10: Liimer, koste.
– 12: Siimer, halmreb.
– 20: fidde (B, C: fiede), flette med halm.
– 25: Glar; B, C: Glas, skønt rimet kræver glar.
– 27: Potter, Kar; B, C: Potte-kar.
– 28: Randers Pottemageri var særlig anset, se fx. Danske Atlas IV (1768) 386.

– 30: Hatter; B, C: Hætter (trods rimet).
– 31: Fleeg, flæg, siv.
– 36: Fæste, må betegne bindsler.
– 40: Vaasser, snoede halmbånd (se Feilb. u. vase).
– 50: Hælder, hilder.
– 52: Sælder, brede, flade halmkurve til forskellig brug.
– 53: gild, smuk.
– 54: et Uroe, alm. en uro; Feilb. har ordet som intetkøn fra sønderjydsk; men intetkøn har vist tidligere været mere udbredt. – Fra Bornholm kender jeg ordet som intk. (også i betydningen: urolig person, især barn).
– 57: Fugle-Rêer (B: Fugle-ræer, C: Fugle-Ræe), fugleskræmsler.
– 58: agler, står vaklende, her altså: bevæger sig, så de skræmmer fuglene.
– 61: strøer dier Kyll (B: Kiøl, C: Køll), betyder vist: lægger et lag halm under maltet i køllen.
– 64: Beeder, vist urtebede.
– 65: Tører (B, C: Tyrer), tøjr.
– 71: huule-Vey, hulslidte, hullede veje.
– 72: bliffve, B, C: vorde.
– 78: Stuber, betegner vist her de halmkåber, som sættes til beskyttelse over bikuber.
– 82: Mynning; B: Møding, C: Mødding.
– –: busse, at »buse« er at stoppe med halm eller lyng under mønningstørven (se Feilb.).
– 90: drypper; B, C: dypper.
– 93: sammenknippes; B, C: sammenknyttes.
– 94: ud; B, C: bort.
– 119: strø tappe, lægge halm i bunden af rostekarret, om rostetappen (se Feilb.).
– 121: Tælge-Sii, indretning, hvorigennem den flydende tælle sies ved lysestøbning.
– 124: Løbe, kurve og lignende beholdere, bundne af halm.
– 129: Søffvned Mand, mand, der er faldet i søvn; B, C har sammensætningen: Søvne-Mand.
– 136: Kull-Miiser; en »kulmes« var alm. en stor vidjekurv til transport af trækul. – I Moths ordbog, første redaktion, forklares ordet: »*Kul-mese*. Jydsk. Er smâe huse af rîs, som bonden för kul i til

köbstæden«. (Moth[1]. K 404). – Her i digtet får vi altså oplyst, at de lavedes af grene og langhalm.

– 137: Der kan ikke oplyses noget om væveres brug af halmdukker ved vævning.

– 144: herefter har både B og C følgende 8 linjer (her citeret efter B):

Med *Halm* kand mand Hester gnie,
Ja Kiöer paa deres Beene,
Naar der er kommen Vand udi,
At de kand blive reene.
En artig Buddick vel saa sær
Af *Halm* har vor *Hanse;*
Paa Huus at sætte siges der
Af *Halm* giöres Krantze.

Disse linjer, der altså mangler i A, har næppe hørt til det oprindelige digt, men er senere tilføjelse. De forrykker det i digtets slutning angivne tal: 100 måder at anvende (lang)halm på, mens det stemmer for A's vedkommende, idet linje 77 (»For Lang-Halm Bonden titt maae græd'«) og 123 (»For ingen Lang-Hallm kand gaae fri«) næppe kan regnes med som eksempler på anvendelse af langhalm. Hvad de i sidste linjepar anførte kranse, som sættes på huse, sigter til, lader sig ikke sige. Tænkes der på kranse, der sættes op på nybygninger ved tømmerrejsninger? eller er det den hos Feilb. anførte *rygningskrans,* »en halmkrans for enden af mønningen, ejendommelig for Als«. – I så fald må denne krans vel tidligere have haft videre udbredelse end Als, selv om forfatteren kun kender den efter sigende.

– 151: Hommel-Sii (B, C: Hummel-Sie), redskab, hvorigennem afkoget af humlen sies ved brygning.

– 156: kryse, »krydse«, lægge et kors (som magisk tegn).

– 158: den Tid; B, C har: dertil.

– 159–160: B: Halm, Halm, siger fleer / Her 100 er tilhaabe. C: Halm! Halm! Nu saa siger fleer / Her 100de er tilhaabe.

Om legemåden er det ikke meget, der kan læses ud af digtet. Deltagerne får altså (en efter anden) stillet det spørgsmål: Hvortil duer langhalm? –

B og C synes at tyde på, at spørgsmålet har kunnet varieres lidt. – Det gælder så for den adspurgte at have et svar på rede hånd. Den, som ikke hurtigt kan give et svar (eller hvis svar ikke kan godtages), bliver »fangen«, en »fange«. Som straf må vedkommende råbe: Hey! Lang-Halm! Lang-Halm! (eller efter B og C: Halm! Halm!), vistnok efterligning af halmsælgernes råben i købstædernes gader. – Om at give og indløse pant nævnes intet. Men det må vel næsten være en selvfølge, at den, som er blevet »fangen«, må løse sig på en eller anden måde.

Hvor udbredt har nu denne leg været? Den er altså leget i Jylland ved julegilder i begyndelsen af det 18. århundrede, og den er leget i Jylland som leg blandt ældre børn i slutningen af det 19. århundrede, efter Frandsine Pedersens optegnelse. Men har den også været kendt i andre landsdele? – Moths og Rostgaards ordbogsoptegnelser viser intet herom; de kan meget vel skyldes meddelelser fra medhjælpere bosatte i Jylland; ja måske er det ligefrem kendskab til det digt, som her foran er gengivet, der har fremkaldt meddelelsen. Det vilde derfor – og også med hensyn til de kulturhistoriske oplysninger, digtet rummer – være af interesse, om digtets tilblivelsestid kunde nøjere bestemmes. Men dertil har vi ingen mulighed. Helverskov har indført det i bind III af sine optegnelser (af såre blandet indhold); dette bind er efter en notits foran påbegyndt 1707. Da digtet står folio 129, og der blandt indførslerne ret langt fremme i det foregående er et lokalt lejlighedsdigt fra 1708, må indførslen sættes lidt senere, altså ca. 1710. Om affattelsestiden kan altså kun siges, at den ligger forud for denne tid – d. v. s. rundt regnet ca. 1700.

DET STORE HOTEL

I tilknytning til artiklen »Det store skib og den store gård« i *Folkeminder* 9. hefte, 1963 (s. 196), kan jeg oplyse, at min far, overtjener Sigurd Frederiksen, fortalte os historien om det store hotel, og efter at han i 1960 havde besøgt hotel Waldorff Astoria i New York, var det om dette hotel, han fortalte. Desværre erindrer jeg kun få detailler:

Når der i køkkenet skulle røres mayonnaise, sendtes en speedbåd ud i et stort kar, og skruen udførte rørearbejdet. Når en tjenerlærling blev sendt ud i køkkenet for at hente salt og peber, vendte han tilbage som overtjener.

ANE ALSTRUP.

TEGLBRÆNDING I DOKKEDAL

Af HOLGER RASMUSSEN

Dansk teglværksindustri er nu karakteristisk ved sin stærke koncentration på få og store værker, men helt anderledes var forholdene for 100–150 år siden, hvor murstensfremstillingen fik sit hovedtræk af de mange små teglværker med en produktion for rent lokalt behov. Axel Nielsen har i sin oversigt over teglindustrien[1] angivet følgende gruppering: 1) Værker, der lagde an udelukkende på salg af deres produktion, og som derfor særlig havde deres marked i købstæderne, 2) godsteglværker, d. v. s. værker, der var anlagt af godsejeren, i mange tilfælde til godsets eget behov, og 3) bondeteglværker, d. v. s. værker, der anlagdes af bønder for lokalt behov, ofte kun for opbygning af en enkelt eller få gårde.

Baggrunden for oprettelsen af disse mange småteglværker var det stigende behov for byggematerialer, som bl. a. udflytningen af gårdene fra landsbyerne førte med sig, og ændringen i byggeskikken, hvor grundmur erstattede den ældre byggemådes bindingsværksvægge, hvor tavlene var udfyldt af fletværk, klinet til med ler. I de sydvestjyske egne var denne ændring i gang fra o. 1700, som det fremgår af en indberetning fra 1766–67 af sognepræsten i Vilslev nord for Ribe. Det hedder her: »At brænde teglsten og bygge grundmur istedenfor bindingsværk etc., er, skønt ganske langsomt, på en tid af 50 år avanceret ligesom skridt for skridt, fra sogn til sogn, fra sønden til nord, så at exempli gratia her i sognet, hvor før ej fast var en mursten at se og intet andet end lervægge i husene, nu er adskillige teglovne oprettede og få eller ingen bøndergårde, der jo enten ganske eller til dels består af grundmur, mest på den søndre eller vestre side«.[2]

Kendskabet til den nye byggeskik kunne altså formidles gennem direkte kulturkontakt, men iøvrigt blev der agiteret herfor bl. a. af Landhusholdningsselskabet, der i 1772 udsendte en bog, som netop tog sigte på oprettelsen af små bondeteglovne.[3] Bogen fik stor udbredelse og har utvivlsomt

1. *Axel Nielsen*, Industriens Historie i Danmark. Tiden 1820–1870, III : 2, Kbh. 1944, 162 ff.
2. Her efter *Axel Steensberg*, Den danske Bondegaard, Kbh. 1942, 120 f.
3. Bogen fremkom som besvarelse af et af selskabets prisspørgsmål og skyldtes præsten J. A. Dyssel. Den har titlen: »Om Indretningen og Anlæget af smaae Teglbrænderier ved Landsbyerne« og giver den erfaring, som Dyssel havde fået fra sit ophold i Slesvig og fra brænding i egen ovn.

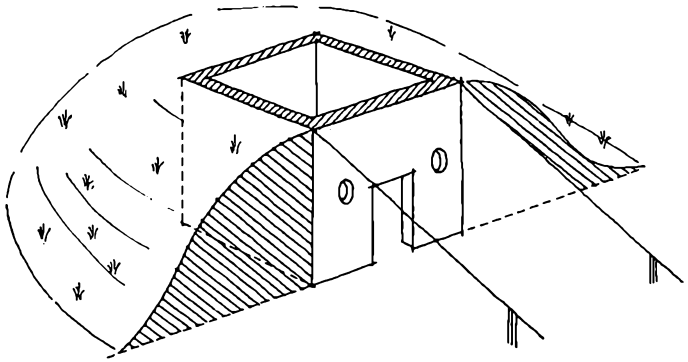

Bondeteglovn omgivet af jordvolde på de tre sider; den fjerde har *port* til indsætning af sten og *mundinger* til indfyring. Foran et halvtag, hvor brændslet lå.

også haft indflydelse på udformningen af og arbejdet ved de mange bondeteglovne i 1800-tallet. Dette er imidlertid ikke undersøgt og skal ikke undersøges i denne sammenhæng, hvor traditionsmaterialet om teglbrændingen i Dokkedal skal fremlægges.

Optegnelserne er foretaget i 1952 som led i Dansk Folkemuseums undersøgelse af bondekulturen ved et besøg på stedet. Der fandtes ingen synlige spor af de gamle bondeteglovne, så oplysningerne herom bygger udelukkende på den redegørelse, som de to meddelere kunne give. Det gælder også de ledsagende tegninger, som er udført af forfatteren efter meddelernes anvisning. Af meddelerne havde den da 70-årige Kristen Langeland aldrig selv deltaget i teglfremstillingen, idet han først i 1901 kom til Dokkedal for at tjene sin farbror, hvis datter han ægtede og derved blev ejer af gården. Den anden meddeler derimod, fhv. landpost A. P. Knudsen, var så at sige født ind i teglværksarbejdet og deltog i det lige fra barnsben. Han blev født på et lille sted i Dokkedal i 1876. Optegnelserne gengives her, som de blev nedskrevet.[4]

Kristen Langelands beretning er ganske kort:

»Da jeg kom til Dokkedal, lå der en 6–7 gamle gårde i byen – resten var flyttet ud – og nogle gamle huse og ellers intet mere. Der var teglovne til alle gårdene før. Det var nogle små nogle, dækket af jord. De kunne vist rumme en 20.000 sten ad gangen. Teglbrænderiet var lagt på hylden, da jeg kom hertil, så jeg har aldrig set, at de brændte sten. Men der var endnu 3 ovne bevaret, da jeg kom hertil. De brændte sten til sig selv, og de solgte

4. Optegnelserne, der indgår i Dansk Folkemuseums optegnelsesarkiv, har henh. NEU nr. 21.290, 21.299 og 21.300.

også af dem. Leret tog de ude vest for byen og også syd for byen næsten ude ved stranden. Leret blev æltet i en *trosse,* en rund fordybning i jorden, som leret blev smidt op i. Det blev æltet af køer, som blev koblet sammen og drevet rundt i »trossen«. Bagefter blev de trukket ned i gravene og fik benene skyllet.

Der var også et større teglværk syd for byen, som kunne brænde en større mængde sten. Leret æltede de her ved hjælp af et par stude, der var forspændt en vogn«.

Om arbejdet i faderens teglværk fortæller A. P. Knudsen:

»Far havde selv teglværk. Fars teglovn havde en brændtstensmur inderst og uden på et lag rå sten. Ovnsmuren var ca. 2 alen tyk. Der var jordvolde på de tre sider af ovnen; den fjerde side var fri, og her var port ind til at fylde den med og en *munding* på hver side af porten ca. 1½ alen fra jorden. Foran denne væg var et halvtag, hvor brændslet lå. Ovnen var ca. 6 × 5 alen i omfang og ca. 4–5 alen høj. Den kunne tage 10.000 sten. Oventil var ovnen ganske åben.

Disse mål og konstruktionen iøvrigt gælder faktisk for alle de små bondeovne på stedet. Teglovnen lige nord for vores var gravet ind i bakken.«

Selve fyldningen af ovnen foregik som ved det større teglværk, der beskrives senere. Det oplystes, at fyrkanalerne gik til ovnens bagvæg.

»Far havde en *æltemaskine* som tegningen. Den var lavet af en cylinder af træ med tre jernbånd om. Cylinderen var sikret med et par egestolper, der var banket ned i jorden. På cylinderens indvendige sider sad jernknive, der var faste. Midt i cylinderen var en stang med knive på. Disse knive kunne lige passere mellem de faste knive, når stangen drejedes rundt. Foroven på cylinderen var der en planke tværs over åbningen, og stangen var fastgjort

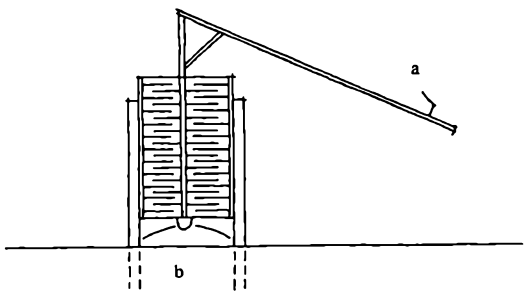

Skitseagtigt tværsnit af leræltemaskine efter tegning af meddeleren. a: sæde, som far indrettede til mig; b: tud, som det æltede ler løber ud af ned i bakken.

til denne planke med et øje. Skråt ud fra den lodrette stang med knivene gik der en trækstang. For enden af denne stang blev vor stud spændt for og trak på denne måde den lodrette stang med knivene rundt. Jeg skulle passe studen, mens den trak æltemaskinen. Men det var gerne tidligt om morgenen, så jeg var søvnig. Far satte et sæde på stangen, hvor jeg kunne sidde, men jeg faldt somme tider i søvn. Så hylede den gamle op. Jeg fik et stykke brunt sukker at sutte på, men så skulle jeg også holde mig vågen.

En lignende æltemaskine havde den gamle mand lige nord for vort også. Men bønderne, der havde deres teglovne ude ved mosekanten (i modsætning til os, der havde vore hjemme ved husene), fik æltet deres ler i *trosser* ved hjælp af køer. Køerne blev koblet sammen og drevet rundt i leret. Der var ingen pæl i midten af trossen, men der gik en og holdt styr på køerne, og en dreng jagede på dem. Leret blev ikke så godt æltet som med en æltemaskine eller med en æltevogn, og stenene blev vist heller ikke så godt brændt hos bønderne; de var ialtfald helt røde.

Forneden på æltemaskinen var en afløbstud, som leret løb ud af ned i bakken nedenunder. Når bakken var fuld, var det tid at holde op med æltningen.

Der var ikke jernlåger for »mundingerne« i fars ovn. De blev stoppet med en »prås grøn tang«, og det samme var tilfældet ved de andre småteglværker.

Der var en tørreplads, en tørrelade, en ovn og en æltemaskine ved min fars hus. Lergravene var nede ved stranden. Så vidt de kunne, blev leret gravet op om efteråret, så det kunne få frost, og ellers tidligt om foråret, så var det næsten smuldret.

Far brændte fire ovnfulde sten om året. Det samme gjorde Per Bodilsen lige nord herfor. Han kørte sine sten ind i landet med sine to stude om vinteren. De blev skoet for at kunne holde til det. Han kørte f. eks. til Høstemark med sine sten.

Der kom en mand med en stor kåg fra Hals og hentede sten, og også en mand fra Hobro. Stenene blev skibet ud ved, at man kørte så langt ud i vandet med studene, som man kunne, og så blev de læsset i fladbundede kåge. Far har leveret sten til en gård i Hurup (Mads Knudsens). De blev kørt dertil i slæde på islæg ude på stranden. Der blev gjort ekstra stads af disse sten, for til dem til hjørnerne blev der sat et halvrundt stykke ind i stenformen, så der blev en hulning på hjørnet. Far havde aldrig nogen sten, der stod vinteren over. Han kunne altid få sine sten solgt.

Der var moselod til vort fødested. Far havde en arbejdsmand, der stod og

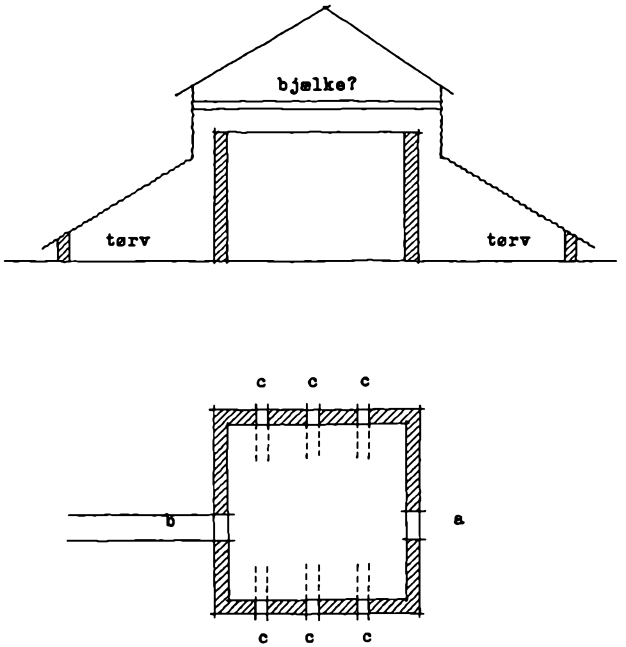

Det »store teglværk« i Dokkedal (snit og plan). Ovnen er dækket af et teglhængt overtag og har spånklædte sider og undertag. Under undertaget lå tørv til at fyre med. a: *port,* hvorigennem underovnen fyldes med sten; b: *port* med slisk, hvorigennem overovnen fyldes med sten; c: *mundinger* ½ al. over jorden med trækhul under.

gravede tørv hele foråret. Det var de folk, der satte kroge om vinteren, der gik i moserne om foråret.

Far brændte sten gennem en halv snes år. Per Bodilsen har nok brændt sten igennem en 25 år. Af de tre andre teglværker, som bønderne havde, kan jeg kun huske de to i brug«.

A. P. Knudsen havde imidlertid også arbejdet på et større teglværk, der blev kaldt Høstemark teglværk eller det »store teglværk«, der oprindeligt lå ved Hedegårde, men var blevet flyttet op til Dokkedal, efter at grøften fra Vildmosegården blev gravet. Her arbejdede Knudsen i 1897–98, og de var da 6 mand ved teglværket:

»Ovnen var et firkantet rum ca. 16 al. bred og lang, muret op af mursten med en murtykkelse på ca. 2½ al. Når ovnen skulle fyldes, stabledes stenene fra ende af med kanaler ud for de tre *mundinger* tværs over ovnen. Vi kørte stenene ind på hjulbøre gennem porten og kunne have 60 sten på børen

ad gangen. Stenene blev stablet 2 på 2 undtagen i hjørnerne, hvor de blev lagt vifteformet op for at give træk (danne ligesom en skorsten). Ude i hjørnerne var det nemlig vanskeligt at få brændt stenene, så her skulle være godt træk for at lede varmen. Når ovnen var fyldt halvvejs op (den del kaldte vi *underovnen*), blev der lagt et *bindelav* over. Her blev stenene lagt krydset for hinanden. Oven på bindelaget blev der lagt fjæle til at køre på, og så blev *overovnen* fyldt gennem port (b), hvor vi kørte børen op ad en sliske. Her kunne vi kun have 40 sten på børen. Når ovnen var fyldt helt op, blev der lagt et *dæklav* af murstensstumper øverst oppe.

Når varmen blev større, fjernede vi nogle stykker af disse murstensstumper for at lave skorstene, som ilden kunne trække op igennem. Ud for »mundingerne« blev der lavet trækkanaler, sådan at vi kunne fyre hele vejen tværs over. Trækkanalerne afsluttedes foroven med en rundbue ligesom mundingen, idet stenene lagdes ind over hinanden. Så blev portene muret til, og vi begyndte at fyre. Vi skulle begynde at fyre ganske forsigtigt for at vænne stenene til varmen, nærmest for at sejgtørre dem. Det kaldte vi *å smøge*. Lidt efter lidt flyttede vi fyret længere indad. Vi stod en ved hver sin »munding« og smed tørv på med hænderne. Vi blev så øvede, at vi kunne kyle en tørv hele vejen tværs over igennem trækkanalen. Til sidst mødtes ilden midt i ovnen. Det hed *å fyre over*. Det var *fuld fyr*, og fra nu af skulle der fyres hvert tyvende minut. Så blev der holdt vagt af to mand 4 timer ad gangen. Det tog 8 dage, fra vi begyndte at smøge, til vi lukkede ovnen. Vi kunne se på flammen, når den kom oven ud, om stenene var brændte, for så skulle flammen være klar.

Der skulle ca. 42.000 skæretørv til for at brænde en ovnfuld sten. Det var lige så mange tørv, som der kunne være sten i ovnen. Vi har et gammel ord, der siger, at vi kunne brænde en sten ved en tørv. Når vi havde givet den sidste fyring, blev jernlågerne for mundingerne lukket til, og så blev der klinet til ved alle åbninger med ler. Trækkanalen under mundingen blev ligeledes lukket. Så skulle ovnen stå en 14 dages tid, og så først blev den tømt. Vi tog først hul ved porten til overovnen. Stenene var endnu varme, når vi tog dem ud, men vi havde læderlapper på hænderne.

De sten, der stod nærmest mundingerne, var hårdest brændt *(klinker)*, de næsthårdest brændte hed *helbrændte*, de var helt lyse, gule. Nærmest dem kom *trekvarter*, der var helbrændte, men flammede, og endelig øverst oppe og ude i hjørnerne *halvbrændte*, der var røde.

Når stenene blev kørt ud fra ovnen, blev de sat i stabler på 200. De blev sat i firkantede stabler, 8 hver vej, altså 12 lag. Oven på disse 12 lag blev

der sat 2 lag med 4 i hvert. Disse øverste 8 sten kaldte vi *hoved*. Når vi skulle tælle, hvor mange sten der stod på pladsen, talte vi *hoveder*. De halve og trekvarte sten, som vi kaldte *stykker*, stablede vi op i skruer (ligesom tørv), og fyldte det indvendige op med sten. De blev ikke talt.

For »halvbrændte« sten gav de 12 kr. pr. 1000 stkr., for »trekvartbrændte« 14 kr. pr. 1000 stkr. og for »helbrændte« 18 kr. »Klinker« husker jeg ingen pris på. »Stykker« gav de så vidt jeg husker 6 kr. for et møgvognslæsfuld.

Det store teglværk brændte 6 ovnfulde sten om året.

Leret blev æltet i en *trosse*, en rund fordybning i jorden. Der var væg og bund af egeplanker i »trossen«. Midt i stod en pæl med en jernpig i enden. Trossens diameter var ca. 10 alen og dybden 1 alen. Fra pælen var en bom, hvorpå der sad en tohjulet vogn med en kasse på, som der kunne lægges vægt i for at trykke den i bund. På vognen sad den, der skulle køre, og han kunne ved hjælp af et spil få vognen til at gå fra yderkanten af »trossen« til ind mod midten, så alt leret blev gennemæltet. Vognen blev trukket af to stude, der blev spændt for enden af en bom, der var i forbindelse med vognen. Studene trak i stavseler. Den inderste af dem var sat fast i sin grime i en lægte inde fra pælen, så den måtte følge »trossens« omgang. Der kunne være ler til 5000 sten i »trossen« ad gangen. Når leret var færdigæltet, blev der spændt en *slæbefjæl* bag efter vognen, og så stod en mand op på fjælens bagkant, så den stillede sig næsten på højkant. På den måde kørte han rundt, til leret var jævnet helt ud. Så var det parat til brug. Hvis vi ikke skulle bruge det med det samme, smed vi tang over, så det ikke tørrede«.

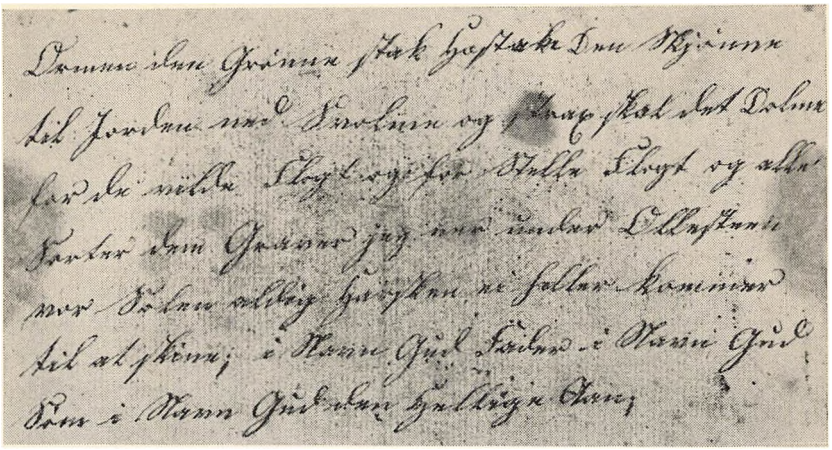

TRYLLEFORMEL FRA AARUP

Af ELSE-MARGRETHE RANSY

I november 1967 modtog Dansk Folkemindesamling fra pens. overlærer Hans Jørgensen, Aarup på Fyn, en trylleformel, som var fundet i et hemmeligt rum i en gammel egetræskiste (dens alder dog ukendt), som i 1967 er købt af en mand ved Aarup. Teksten lyder:

»Ormen den Grønne stak Hæstake [fejl for hæsten?] Den Skjønne til Jorden ned [fejl for ved el. med?] Svolme og strax skal det Dolme for de vilde Flogt[1] og for Stelle Flogt og alle Sorter dem Graver jeg ner under Ollesteen[2] vor Solen aldrig Harsken [dvs. har skinnet] ei heller kommer til at skine; i Navn Gud Fader i Navn Gud Søn i Navn Gud den hellige Aan;«

Omskrevet til moderne sprogform skal formlen sikkert læses således:

»Ormen den grønne stak hesten den skønne til jorden ved [?] svulme, og straks skal det dulme for den vilde flugt og for stille flugt, og alle sorter dem graver jeg ned under brøndens sten [?], hvor solen aldrig har skinnet, ej heller kommer til at skinne. I navn Gud Fader, i navn Gud Søn, i navn Gud den Hellige Ånd.«

Sproget i formlen kan tyde på, at der er tale om en norsk formel overleveret i dansk tradition, hvor den ellers ikke kendes[3]. Den har rimeligvis været brugt af en klog mand, der skulle kurere en hest angrebet af kolik, der iflg. formlen er forårsaget af en grøn orm eller slange.

1. Flogt = kolik; jf. K. Boers: Dansk Veterinær Folkemedicin I, 1939, s. 65, 163. Ordet er kendt i andre trylleformler.
2. Ollesteen måske = brøndsten; jf. Ivar Aasen: Norsk Ordbog. Smlg. også sjællandsk [Hedeboegnen] ollebro = brolægning mellem stalden og møddingen.
3. Den er ikke omtalt i F. Ohrt: Danmarks Trylleformler, I–II. Kbh. 1917–21.

»*Danmarks Folkeminder*«

Foreningen »Danmarks Folkeminder«, der blev oprettet i 1908, har til formål ved udgivelse af skrifter, ved at yde støtte til indsamlingsarbejdet og på anden vis at fremme kendskabet til vore folkeminder i videste forstand, derunder ældre tiders folkeliv og folkekultur, samt til folkemindeforskningen i almindelighed.

Foreningens skriftrække, der kaldes »Danmarks Folkeminder«, omfatter nu 77 bind, af hvilke mange er udsolgte. For at give et indtryk af, hvilke emner der behandles i serien, skal her gives en oversigt over medlemsleveringerne siden 1957:

- 67 August F. Schmidt: Danmarks byremser. 1957.
- 68 Niels Levinsens Eventyr fra Vendsyssel ved L. Bødker. 1958.
- 69-70 Anders Bæksted: Besættelsen i Thisted 1696-98. I-II. 1959-60.
- 71 V. E. Clausen: Det folkelige danske træsnit i etbladstryk 1650–1870. 1961.
- 72 Inger M. Boberg: Dansk folketradition i tro og digtning. 1962.
- 73 Nikolaj Christensen: Folkeeventyr fra Kær herred, udg. af L. Bødker. 1963–67.
- 74 Det 15. nordiske folkelivs- og folkemindeforskermøde i Ålborg 12.–16. september 1961, ved L. Bødker og B. Holbek. 1963.
- 75 August F. Schmidt: Fra Djurslands gamle landsbyer. 1964.
- 76 Jeppe Aakjær: Jyske Folkeminder, udg. af B. Holbek. 1966.
- 77 C. C. Matthiessen: Skuddet i dansk sygdomstro, udg. af Lissa Børthy. 1967.

Foreningens indsamlingsarbejde blev i 1955 koncentreret om tidsskriftet »Folkeminder«, der udsendes med et hefte pr. år. Dette tidsskrift indeholder længere oversigtsartikler med spørgsmål og nye optegnelser fra medarbejdere over hele landet.

1957 har man påbegyndt udsendelsen af en årlig bibliografi over dansk folkekultur, der gratis tilsendes foreningens medlemmer.

Indmeldelse kan ske til foreningens kasserer, afdelingsleder Chr. Lisse, Institut for dansk Dialektforskning, Store Kannikestræde 13[1], 1169 København K.

L. Bødker, sekretær.

Foreningen er interesseret i nye manuskripter, både til serien »Danmarks Folkeminder« og til tidsskriftet »Folkeminder«. Manuskripter kan indsendes til tidsskriftets redaktion: Univ.lektor L. Bødker, Institut for Folkemindevidenskab, Købmagergade 46[1], 1150 København K.; eller afdelingsleder Chr. Lisse, Institut for dansk Dialektforskning, St. Kannikestræde 13[1], 1169 København K. – Eller til flg. institutionsledere: Arkivar Th. Knudsen, Dansk Folkemindesamling, Birketinget 6, 2300 København S.; arkivar Iørn Piø, Dansk Folkemindesamling, Birketinget 6, 2300 København S.; overinspektør H. Rasmussen, Nationalmuseet, Frederiksholms Kanal 12, 1220 København K.

H. P. HANSEN

Vor store folkelivsskildrer, museumsforstander, æresdoktor H. P. Hansen er kendt langt ud over det Jylland, hvorfra hans uforlignelige beretninger stammer. Hans bøger, der blev resultatet af et langt livs optegnelser, er ikke alene uvurderlige folkeminder, men også højst underholdende og fornøjelig læsning.

244 s.
Illustreret.
heftet
kr. 35,50

indbundet
kr. 48,95

KÆLTRINGEJAGTEN – *og andre beretninger fra det gamle Jylland.*

En samling fremragende beretninger fra det gamle Jyllands vandrende folk. Af titlerne kan nævnes: Kirkegårdsmystik – De sorte kunster – Lidt krosnak – Midtjyske originaler – Niels og Steen Blicher vakcinerede – En ryw kjæltring – o. m. a.

216 s.
heftet
kr. 26,95
indbundet
kr. 46,20

FRA GAMLE DAGE

Indeholder fem af de bedste af H. P. Hansens mindre bøger: Folk bander – Slavekrigen 1848 – Om renlighed i gamle dage – Af brændevinens saga – An Wåt's saga.

Ialt 532 s.
Illustreret.
heftet
kr. 53,90
indbundet
kr. 75,35

KLOGE FOLK 1–2

Fortidens natur-»læger«, om mærkelige medikamenter, behandling af syge mennesker og dyr, om åreladning, kopsætning, brug af trylleformularer, o. s. v.

228 s.
Illustreret.
heftet
kr. 26,95
indbundet
kr. 45,00

HYRDELIV PÅ HEDEN

»... Der er næppe skrevet bedre, mere oplysende og mere forstående bog om hyrdeliv i Danmark.«

Aarhuus Stiftstidende.

»... *I fremtiden vil H. P. Hansens bøger stå med endnu større glans, som uforlignelige dokumenter.*«

Arthur Fang i Politiken.

Johs. E. Tang Kristensen og Niels Th. Mortensen

Jysk Lune
Dansk Lune

JYSK LUNE . DANSK LUNE

»... . fastholder to elskede samlinger af danske sagn, skæmtehistorier og almuefortællinger ... Bogen fortæller om humør, fantasi og moral, primært på landet, i de gamle tider, og er langt mere end morskab og pudserlighed. ... karakteristisk illustreret af Bo Bojesen og Herluf Jensenius.«

212 s. heftet kr. 30,55. indbundet kr. 45,00. *Jyllands-Posten.*

ROSENKILDE OG BAGGER